



N. POPOV

PETRU CEL MARE

CONSTRUCTORUL RUSIEI

CUGETAREA – GEORGESCU DELAFRAS

N. POPOV
(Felix Aderca)

PETRU CEL MARE

**ÎNTÂIUL REVOLUȚIONAR
CONSTRUCTORUL RUSIEI**

CUGETAREA-GEORGESCU DELAFRAS
BUCUREȘTI - IV
STR. POPA NAN, 21
1940

CRONICA

- 1672 — Nașterea lui Petru.
- 1682 — Revolta streinilor.
- 1683 — Nașterea Caterinei, soția lui Petru.
- 1689 — Fuga lui Petru la Troițchi.
- 1690 — Nașterea lui Alexei.
- 1696 — Cucerirea Azovului. Călătoria în Europa.
- 1700 — Înfrângerea dela Narva.
- 1703 — Întemeierea St. Petersburg.
- 1707 — Răscoala lui Bulavin.
- 1708 — Răscoale pe Don. Victoria de pe Liesna. Victoria dela Poltava.
- 1711 — Înfrângerea de la Prut. Căsătoria lui Alexei, fiul lui Petru.
- 1715 — Corupția în administrație. Moartea soției lui Alexei.
- 1717 — Petru la Paris. Fuga lui Alexei.
- 1718 — Sfârșitul lui Alexei. Moartea lui Carol al XII-lea. Procesul lui Mencicov.
- 1719 — Decapitarea lui Goertz. Rușii în Suedia.
- 1721 — Sfârșitul războiului Nordic. Pacea dela Nystad.
- 1722 — Cucerirea petrolului (Bacu).
- 1723 — 1724 — 1725 Surghiunirea lui Mencicov. Boala lui Petru. Planul canalului Ladoga. Încoronarea Caterinei. Moartea lui Petru.

Eu zămislesc un nou fel de oameni.
PETRU CEL MARE

E SCURTĂ FERICIREA ÎN CREMLIN!

De unde putea ști frumoasa și tânăra Natalia Chirilovna, văduva Țarului Alexei¹ și mama noului Țar Petru Alexeievici — care va rămâne în istorie sub numele de Petru cel Mare — că în cetatea de piatră din inima Moscovei, fericirile nu sunt de lungă durată ?

În Mai 1682 zilele erau luminoase, pline de arome și de ciripitul păsărilor, ca în toate primăverile. Crenelurile severe, cenușii, ale Kremlinului, ridicate de mâinile artiste* ale unor Italieni dela miazăzi, dar după nevoile și dorința întunecaților stăpânitori de miazănoapte, se topeau și de data aceasta în strălucitoarele cețuri ale dimineții însorite. Se pregătea o zi cu deosebire caldă și blajină.

Clopotele sunară leneș în turlile bisericilor. Deasupra Moscovei pluti îndelung și mai grav sunetul cunoscut al marelui clopot* din cupola bizantină a catedralei Sf. Vasile, ai cărei uriași bulbi de aur, asemeni unor turbane, scapără și azi între zidurile medievale ale Kremlinului. Ca de obicei, ulițele marelui târg răsunau de glasurile căruțașilor și negustorilor în caftane, care, din bărbi stufoase, dinaintea prăvăliilor și tejghelelor scoase afară ca la iarmaroc, își strigau mărfurile și prețurile. Abia se mai zărea, în mulțimea pestriță a căraușilor, unii cu mutre din Orient, alții din miazăzi, a țăranilor din împrejurimile Capitalei, veniți cu fructe și legume,, câte un popă în sutană aspră, neagră sau uniforma țeapănă a câte unui strelit, militar care deși nobil, se întorcea acasă pe jos, pe două cărări.

Natalia Chirilovna, ocupată în cămările din Kremlin cu proaspăta-i frumusețe, ajutată de slujnice pricepute, tinere ca și ea, îndrăgostite de cochetăria și fericirea ei, măgulitoare și vorbărețe — se putea oare gândi la împrejurările în care nul ei fusese urcat pe tronul Moscovei, copil de zece ani, la pericolele cumplite care o amenințaseră, care o amenințau?

¹ Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru.

Ea nu voise niciodată nimic altceva decât să. fie fericită, și mai cu seamă, să fie lăsată să fie fericită, răspândind în jur voie bună și răs. Văzuse că steaua norocului ei se arătase dela început ca cea mai mare și mai strălucitoare în noaptea acelui veac.

Într'adevăr, ce iusese ea acum zece, doisprezece ani ? Fiica unui ofițer de cavalerie Narișchin, dintr'o familie de boiernași de provincie, iar râvna lor cea mai scumpă era de a ajunge în; preajma Țarului Alexei Mihailovici. Această mărire mult visată le fu hărăzită prin unchiul; Nataliei Chirilovna, care fu numit de Țar comandantul streliților, al oștirii lui personale. Artemon Serghievici Matveiev, unchiul Nataliei Chirilovna, avea inteligență aleasă, îndelung cultivată, locuia în cartierul europeanesc, niemțesc al Moscovei, căsătorit cu o scoțiană refugiată din pricina luptelor religioase, și își adunase o bibliotecă — întâia bibliotecă din Rusia.

Veacul al șaptesprezecelea era menit să vadă căderea dominației suedeze în Nord, a Turcilor în Sud și ridicarea a trei mari puteri noi, a Angliei pe mare, a Prusiei și Rusiei pe continent. Rusia trebuia să lupte îndeosebi pentru statornicirea unor fruntarii sigure și mai cu seamă pentru dobândirea unor drumuri comerciale lesnicioase — drumul Mării Negre, drumul Mării Baltice. Țarul Alexei Mihailovici, după dureroase și zadarnice încercări de a lua cu asalt cetățile suedeze de pe țărmul Balticei, fu sfătuit de Matveiev să încheie pace cu stăpânii Nordului, spre a i se recunoaște cel puțin cucerirea Ucrainei, drum deschis spre Polonia.

Țarul Alexei venea adesea de petrecea serile lungi de iarnă în cartierul niemțesc al Moscovei, în casa bunului și înțeleptului său sfetnic, Artemon Serghievici Matveiev. Aci, sufletul lui sbuciumat, înfricoșat găsea pace și reculegere. Câțiva ani mai înainte, în 1669, își pierduse soția, pe Măria Ilijnicina Miloslavscia, de veche seminție moscovită, lăsându-l cu doi băieți și șase fete, copii slăbănogi și cam triști, cum se întâmplă adesea în neamurile de noblețe prea veche. Țarul, văduv la patruzeci și unu de ani, n'avu vreme să-și caute soție, adunând în palatul Cremlinului — ca satrapii orientali — pe cele mai frumoase copile

ale imperiului, ca alegând pe frumoasa între frumoase să și-o ascundă în iatac, pentru totdeauna, departe de orice alte priviri pofritoare. El fu silit să se pregătească și să porceadă la luptă împotriva Cazacului Stenca Rasin, răzvrătit cu toată țărănimea asupra de pe Volga.

Fu o răscoală groaznică, cu omoruri, chinuri și pârjoluri pe la curțile boierești, una din numeroasele răscoale ale robilor pământului rusesc Ea cuprinse acum, cu răcnetele-i de eliberare, tot ținutul de-a-lungul imensului fluviu, până la vărsarea lui în Marea Caspică, tăind astfel drumul cel mai bun al comerțului cu Persia și India. Stenca Rasin, cunosător și iubitor de oameni, își adună în grabă câteva gloate luptătoare, cu gândul de a merge asupra Moscovei unde se ascundeau tiranii, Țarul și boierii lui, stăpânitorii de pământ și în același timp mari negustori.

Pericolul era mare. Țarul fu silit să pregătească împotriva lui Stenca Rasin oaste numeroasă întărită cu tunuri, ca împotriva unei năvăliri de Tătari. Boierii aflară cu spaimă de prădarea, arderea conacelor, de omorîrea vechililor și vitelor. Nopti lungi de groază petrecură cu toți, neștiind dacă vor izbuti să înfrângă iar pe răsculați sau sunase ceasul ca ei să treacă acum prin sabie iar Moscova prin foc.

La chemarea Țarului, tinerii boieri, bine strânși în armuri, călări și pe jos, în fruntea trupelor regulate, ieșiră întru întâmpinarea slugilor obraznicite, înnebunite. Lupta se dete la Simbirsc, pe Volga, în 1670.

Necunosători ai felului de a purta războiul, înarmați mai mult cu furci, sulii și topoare, țărănoii fură alungați de trupele * Țarului iar căpetenia lor, Stenca Rasin, împreună cu un frate, de asemenea căpetenie, fură prinși, încuiați.

într'o colivie de fier și duși la Moscova, asemenea unor fiare turbate.

Țarul și boierii respirară ușurați, iar setea de răzbunare fu de două ori mai mare decât spaima prin care-i trecuse acei mojici neșesălați. Stenca Rasin și fratele lui fură aruncați în pivnițele de tortură ale Kremlinului, unde suferiră torturile cu unelte mânuite de călăi dibaci. Mândru de gândul și fapta lui, deși înfrânt, Stenca Rasin nu scoase un răcnet de durere. Numele lui nu fu

uitat de țărani ruși, pentru care se jertfise. De-a-lungul timpurilor, din veac în veac, răsună prin hanurile și pe ogoarele rusești cântece de vitejie cu numele și isprăvile lui, precum pe la nunțile și petrecerile țărănești din România, lăutarii spun din viers și din scripcă faptele unui Tunsu sau Iancu Jianu. Nici locul înfrângerii marelui țaran răsculat nu se pierdu între miile de nume ale Rusiei nesfârșite. Soarta vroi ca la Simbirsc să vadă lumina zilei Vladimir Ilici Ulianov zis Lenin, care în 1918 avea să atragă și el de partea lui pe țărani iobagi, spre a dărâma rămășițele puterii Țarului Nicolae al II-lea, ultimul Romanov.

În vreme ce Stenca Rasin își ispășea păcatul răzvrătirii, Țarul Alexei Mihailovici, împăcat în sine, petrecea în locuința atât de caldă a înaltului său slujbaș, Matveiev, din cartierul europeanesc al Moscovei. Voioșia, grația și tinerețea Nataliei Narișchin, nu avură nevoie de niciun fel de stăruință ca să tragă după ele ochii Țarului, bărbat copt și nedat cu văduvia. Nepoțica, zămislită pentru bucuriile vieții, pierdu dreptul să mai facă deosebirea între Țarul trecut de patruzeci de ani și vreun ofițeraș din tabăra strelicească, de numai nouăsprezece. Măreția coroanei umplu sufletul naiv cu o încântare atât de caldă, că putea fi ușor luată drept iubire. Ceea ce frumoasele fiice ale marilor boieri moscoviți râvneau cu nerăbdare, Natalia Chirilovna dobândi aproape fără să-și dea seama, deși se trăgea dintr'un neam mai puțin ales. Nevinovatu-i suflet, de abia ieșit dintre păpuși, nu-și putea închipui ce însemnătate avea pentru familiile boierești o încuscrire cu Țarul, din mâna căruia cădeau toate harurile și toate bunurile. Familia care izbutea să pună în preajma Țarului o făptură atât de intimă și de ascultată ca soția, devenea, alături de Autocrat, stăpâna țării. Cât trăi Măria Miloslavskaia, Rusia fu în puterea familiei Miloslavschi și îndeosebi a bătrânului Miloslavschi, unchiul răposatei Țarine.

Înrăurirea înțeleptului Matveiev asupra Țarului nu fu pe placul bătrânului Miloslavschi; ou tot felul de vorbe căută să ponegrească pe sfetnicul treburilor din afară. Când Țarul, de ochii lumii, porunci să se adune în Kremlin fetele cu drept de a fi alese, nimeni nu bănuî ce se întâmplase cu inima lui. Adunarea mult împodobitelor și sfiitelor moscovite, fu la Kremlin numai o

comedie nevinovată: Țarul alesese de mult și anume pe cea mai puțin cunoscută, pe fiica ofițerului provincial Narișchin, Natalia Chirilovna.

Căsătoria avu loc în 1671.

Peste un an, la 6 Iunie 1672, tânăra Țarină dădu nașterea unui flăcău voinic, care umplu cămările Kremlinului cu țipețele-i ascuțite. Nimeni din familia Miloslavschi nu se ocupă de ivirea pe lume a lui Petru Alexeievici — care trebuia să devină Petru cel Mare — de vreme ce era tocmai bine al șaptelea urmaș.

Lipsită de orice alte ambiții, Natalia Chirilovna, ocupată cu propria-i fericire, nu fu de prea mare folos familiei. Crescută în moravuri europenești, aruncă de o parte vălurile asiatice lăsate moștenire de fosta „Hoardă de aur” tătarească, izgoni pe paznici și pe eunuci. Rămaseră scrise în cronicile timpului îndrăselile frumoasei Țarine, printre altele îndrăselneala de a fi ieșit la plimbare în caleașca pe ulițele Moscovei și de a fi ridicat perdelele ca să vadă și să fie văzută. Se puse pe seama ei și vina de a fi avut, încă din timpul vieții Țarului, ibovnici tineri, ceea ce n’ar fi de mirare, ținând seamă de firea Țarinei și de marea deosebire de vârstă între soți.

Deși trăia între oameni cu poftelile deslănțuite, de o cruzime pe care nici credința în Iisus n’o potolea, într’o vreme când răscoalele dinlăuntrul țării se amestecau cu luptele dinafară, Natalia Chirilovna rămase una din cele mai surâzătoare și luminoase figuri din istoria Rusiei.

Destinul fu de partea ei — începând cu norocul de a trece din casa unchiului Matveiev pe tronul Romanovilor — și de câteva ori, deși îmbrâncit altfel de evenimente, destinul tot se întoarse cu dar de bucurie pe sânul ei de crin. Cum era să desamăgească o făptură zămislită pentru toate fericirile?

Natalia Chirilovna rămase văduvă numai după cinci ani de căsnicie. La tron urma, după datină și voința răposatului Țar, fiul cel mare, Feodor Alexeievici, după mamă un Miloslavsc, deci un vrăjmaș al Narișchinilor.

Noul Țar era un copilandru de cincisprezece ani, suferind de aceeași moliciune fără leac a plozilor lui Alexei din întâia

căsătorie și deasupra cărora avea să se ridice numai una din surori, Sofia², femeie energică dar fără înțelegere politică.

Feodor al III-lea nu moștenise niciuna din ambițiile, râvnele și poftele tatălui. Veni la tron fiindcă așa fusese ursit iar trecerea lui prin istoria Rusiei nu lăsă aproape nicio amintire, îndată după luarea domniei fu silit să adune un semski sobor (adunare de nobili), pentru desființarea registrelor ereditare după care se făceau înaintările în armata strelicească. Numirile și înaintările treceau de-acî înainte în puterea Țarului, care ținea seamă de interesele lui și de valoarea ofițerilor. Fu un progres în organizarea militară a Rusiei. Se întărea de sigur absolutismul țarist, dar se înlătura pentru totdeauna o ierarhie cu caracter medieval. Altminteri flăcăul încoronat ar fi fost bucuros să fie lăsat la jocurile și preferințele lui, care erau cai frumoși, poeziile și veșmintele de lux din Polonia, din totdeauna țară de mândri cuconi. Frumoasa Natalia Chirilovna și fiul ei Petru, se pomeniră deodată într'una din situațiile cele mai periculoase. Cine să-i fi ocrotit împotriva bănuielilor sau numai a urii familiei Miloslavschi, a căror mlădiță moștenise tronul ? Câtă vreme trăiau ceilalți urmași, din întâia căsătorie a răposatului Alexei, Natalia și Petru n'aveau niciun drept la tron. Singura putere militară o alcătuiau streliții, răspândiți în centrele mai de seamă ale Rusiei, întreținându-se din privilegii dobândite și reînnoite, după tradiția întemeiată de Ivan cel Groaznic care avusese nevoie de oștire personală, împotriva boierilor nesupuși. Ar fi cutezat streliții să apere cele două oropsite făpturi, în aparență lipsite de orice viitor? Dacă Feodor al III-lea ar fi dobândit coroana la o vârstă mai înaintată și dacă, mai cu seamă, ar fi avut o fire trează și despotică, Natalia și Petru și-ar fi pierdut cu siguranță viața. Istoria e plină de astfel de crime, dela Absalom, care voise să ia locul tatălui său David din palatul de pe Sion, dela Cleopatra care, alungată întâi de fratele-i mai mare, ajunge apoi regină și se grăbește să asasineze o soră închisă într'un templu grec, până la fiul lui Ivan al IV-lea, Dimitri, copil de zece ani, ucis după moartea Țarului de Boris Godunov, râvnitor al coroanei. Dacă

² Sofia Alexeievna.

ținem seama de rolul lui Petrii cel Mare în istoria Rusiei, pieirea lui atunci, când n'avea decât patru ani, s'ar fi resimțit până'n zilele noastre. Altfel ar fi decurs istoria Rusiei, altfel soarta imperiilor vecine și deci alta ar fi fost înfățișarea Europei.

Dar Feodor al III-lea n'avea fire de domnitor. Neaducând nicio schimbare, neclintind din locul lor pe marii slujbași, viața lui Petru și a mamei lui nu-l încurca. Fură alungați doar dela Curtea din Kremlin. Mama și fiul se retraseră la un castel de vară, la Preobrajenscoe. Ceea ce-i lipsea acum Nataliei Chirilovna nu erau măririle, pe care nu le prețuisese prea mult, ci libertatea de a se mișca, libertatea de a fi fericită, siguranța vieții ei și a unicului copil. Avea puține speranțe să mai ocupe vreodată locul de unde fusese alungată odată cu moartea soțului, dar avea. Se vedea bine că urmașii răposatului Alexei nu erau în stare în acea vreme de lupte pentru cât mai mult pământ, să-și îplinească menirea. În afară de Feodor, lipsit de însușiri bărbătești, mai era un frate, Ivan, cu desăvârșire neputincios, o biată stârpi tură cu pleoape lipite, cu picioarele moi și aproape mut. Puteau oare asemenea firave făpturi să țină întreg, necum să sporească, un imperiu care de pe atunci se întindea dela Marea Albă până'n Caspica, dela Oceanul Pacific până'n malurile râpoase ale Niprului ?

încercarea sfetnicilor de a smulge o mlădiță nouă din măruntaiele fără vlagă ale blajinului Feodor, nu izbuti. Tânărul nu vroi să se căsătorească, iar când își dete seama că și slaba pâlpare a energiei lui e pe cale de a se stinge, se hotărî să-și ia soție, dar fu prea târziu. El pieri pe'ncetul, în vârstă de numai douăzeci și unu de ani, lăsând în urmă-i o fecioară neatinsă și un tron fără urmași.

Fusese scurtă fericirea Nataliei Chirilovna în Kremlin, dar nici surghiunul ei nu fu prea lung.

Steaua cea bună se ridica deasupra castelului dela Preobrajenscoe, unde se juca un copil neștiutor de înalta lui menire.

SÂNGE PE TREPTE

La moartea Țarului care echilibra tendințele potrivnice ale boierilor, doritori de a strânge numai pentru ei și familiile lor bunurile țării, se vedea îndârjirea intereselor în luptă. Societatea rusă abia ieșită din frământările evului mediu și grupată cu forța în jurul Țarului Absolut, zămislea oameni cu deosebire brutali, sângeroși, a căror spiță nu s'a stins nici azi acolo. Țarii nu-și desmierdau boierii, ci mai vârtos — cu mult înaintea brutalităților lui Petru cel Mare — îi înlăturau la nevoie cu junghierul. Bătrânul Miloslavschi cunoscute, dela toiagul Țarului Alexie, în vremea luptelor dela Riga, bătaia pe ruștelea, pentru o vorbă nesocotită.

În jurul bătrânului Miloslavschi și al cărturarului Matveiev, se strânseseră în două tabere dușmane toate celelalte familii boierești. Se presimțea războiul civil. În lipsa unui Țar autoritar, ce altă putere ar împiedeca încăierarea celor două partide hămesite după domnie, nesățioase după averi, singurul rost al vieții lor ?

Bătrânul Miloslavschi, mai vechiu în treburile împărăției, vru să se folosească de două puteri mai însemnate atunci; de streliți și rascolnici. Streliții, rămași fără stăpân, jefuiți până la os de proprii lor comandanți, doreau răzbunarea și înnoirea privilegiilor. Rascolnicii, sectă religioasă, pornind dela nemulțumirea pricinuită în masele țărănești de noul ritual bisericesc, se ridicau de fapt împotriva întregii rânduieli sclavagiste a statului. Fugiți dela munca silnică de pe moșiile boierești, vagabonzi prin uriașele păduri nestrăbătute unde-și ridicau pe alocuri schituri de lemn, ei răcneau nu numai împotriva Patriarhului dar și a Țarului cu legile lui asupritoare de țărani. Când trupele regulate, trimise în urmărirea rascolnicilor, izbuteau să-i surprindă, își dau foc și ardeau în cântări liturgice până la unul.

Narișchinii, conduși de Matveiev, cu o mai strictă viziune a realităților, nu merseseră atât de departe. Nu concurară pe Miloslavschi și nu voiră să atragă de partea lor alți streliți și alți rascolnici. Matveiev, mai isteț, căzu la înțelegere cu Patriarhul — care ținea uneori locul Țarului — și nu mai avu nevoie să ațâțe

tendințele anarhice din cuprinsul imperiului. Și pândi momentul prielnic.

Nu fusese încă îngropat Feodor al III-lea; în coșciugiul de aramă, ca o păpușă de ceară, el zăcea în sala tronului din Kremlin. Matveiev, înconjurat de partizani înarmați sub veșminte, aduse pe Patriarh de față, adună soborul și Patriarhul unse Țar pe copilul Petru, fratele vitreg al mortului. Cine se putea gândi la paralyticul Ivan, urmașul drept al Țarului Feodor ? Șe văzu cu acel prilej că și conducătorul streliților, prințul Dolgoruchi mai de mult înțeles cu Matveiev, era de partea Țarului Petru.

Dar comandantul streliților nu reprezenta interesele lor; dimpotrivă. Dușmănia în rândurile strelicești era tot atât de îndârjită ca și a celor două tabere de boieri. Nouii conducători ai Rusiei, care scosesea înainte pe Petru, fură siliți să dea și rangurilor inferioare ale armatei o satisfacție. Țarul Petru, în primele zile ale domniei, copil de zece ani, iscăli ucazul după care ofițerii vinovați de jafuri să fie pedepsiți chiar de subordonații lor. Și astfel cu două sute de ani înainte de degradarea și uciderea ofițerimii lui Nicolae al II-lea de către soldații bolșevizați, streliții își bătură superiorii cu biciul în piața din fața Kremlinului, numită Piața Roșie.

Fu începutul. Streliții nu se mulțumiră cu atât. În vreme ce ofițerii din Moscova erau bătuți cu cnutul, în provincie erau uciși sau arși de vii, cu locuințele lor cu tot. Cine-i putea împiedeca ? Și ce mai rămânea din autoritatea Coroanei, care se dovedea astfel prizonieră ? Pilda rea se putea întinde mai departe, cuprinzând masele adânci ale populației rurale, a cărei vieată era mult mai amară. Dar streleții, care se bucurau înșiși de privilegii și nu puteau dori o revoluție generală, s'ar fi potolit.

SJar fi potolit dacă partizanii lui Matveiev, grăbiți să pună mâna pe „controlul” averilor bisericesti, și-ar fi dat seama că se rezemau încă pe o umbră și că'n primul rând aveau datoria să întărească situația noului Țar.

Singurul care cunoștea îndărătnicia vrăjmașilor din cealaltă tabără și îndeosebi îndârjirea bătrânului Miloslavschi — unchiul după mamă al lui Ivan. Țarul legitim — era tot istețul Matveiev. Dar sficiunea obicinuită a omului de carte și teama de un

conflict personal prea brutal, îl făcu să stea departe de Moscova. Între timp însă, oamenii lui Miloslavschi lucrară cu spor. Ațâțară pe streliți împotriva Nataliei Chirilovna, mama noului Țar, atât de puțin pravoslavnică, care ar fi ucis pe adevăratul Țar, Ivan surd-mutul, cel purtat de slugi pe brațe, ca să rămână Petru singur stăpân. Și o ploaie de făgăduieli mai ațâțară pe streliți, bucuroși de a-și arăta atotputernicia și de a cere după aceea marea cu sarea.

Răscoala izbucni îndată după înapoierea lui Matveiev la Moscova, el, capul Narișchinilor, adevăratul conducător al Rusiei prin Natalia Chirilovna și copilul Petru. Năvala streliților, în dimineața zilei de 15 Mai 1682, asupra Kremlinului, era cu socoteală. Se cunoștea că înapoia lor era o mână și un creier. Răcnetele oamenilor înarmați ai bătrânului Miloslavschi dinaintea Kremlinului, cererea streliților de a vedea pe Ivan, Țarul legiuit, despre care se spunea că ar fi fost ucis, toate fuseseră prevăzute. Ținta era cu totul alta și anume stârpirea Narișchinilor care, la adăpostul lui Petru, puseseră mâna pe toate slujbele mari.

Natalia, îngrozită de ne mai pomenita zarvă, ieși pe treptele Kremlinului întovărășită de Matveiev și de prințul Dolgoruchi, comandantul suprem al trupelor de streliți. Ea ținea cu o mână pe Ivan bâlbâitul și cu cealaltă pe Petru, copilul cu ochi măriți de groază. Natalia voia să arate astfel că Ivan trăia, la fel ca și fiul ei Petru, că nu ucisese nimeni pe Ivan, cum se scornise din vrăjmășie. După această vădită dovadă, prințul Dolgoruchi crezu că-și putea relua autoritatea. Cu glas gros porunci oștenilor necuviincios! să părăsească numaidecât curțile Kremlinului. Ca untdelemnul pe foc căzu porunca prințului. Răsculații năvăliră asupra treptelor, în răcnetele de spaimă ale Nataliei și copilului ei, apucară 'n sulițe pe Matveiev și pe prințul Dolgoruchi, aruncară apoi cadavrele sângerânde, pradă furiei celorlalți soldați și năpădiră încăperile, spărgând uși, doborînd ferestre. Slujbașii găsiți acolo fură uciși fără milă.

Grupe de streliți cutreierară orașul, căutând pe cei care fuseseră mai dinainte osândiți de bătrânul Miloslavschi. Astfel fură uciși șaiszeci și șase de inși, legați de Matveiev, printre care și frații Nataliei Chirilovna.

îmbătați de sânge și porniți acum pe jaf, streliții nu se mulțumiră cu victimele predestinate, ci, spre a face pe placul norodului, năvăliră în cartierul străinilor, în cartierul europeanesc, unde arseră, uciseră și jefuiră.

Câteva zile ținu această sinistră beție a instinctelor deslănțuite. După aceea urmă executarea oarecum în bună ordine a adversarilor scăpați cu viață. Ei fură târiți în Piața Roșie, unde-i adăstau uneltele de tortură și unde fură uciși pe ‘ndelete.

Avutul partizanilor lui Matveiev fu confiscat și dăruit streliților.

Bătrânul Miloslavschi nu se bucură multă vreme de această sângeroasă izbândă. Peste câteva zile își dete și el sufletul.

Dintre urmașii slăbănogi ai răposatului Alexei ieși atunci la iveală o energie nebănuită: Sofia, fiica lui cea mare. Ambițioasă, urcă îndată treptele tronului, ude încă de sângele victimelor. Porunci arestarea Nataliei Chirilovna și a fiului ei Petru. În numele lui Ivan cel mut ascultă cererile streliților care se potriveau — mai încăpea îndoială? — întocmai cu ale ei. Astfel ei cerură înălțarea lui Ivan pe tronul Țarilor, alături de Petru care, fiind și el uns de către Patriarh, nu mai putea fi detronat. (Crușarea lui Petru să fi fost necesară pentru potolirea spiritelor?) Astfel că o lună după răscoala streliților, Ivan și Petru fură încoronați Țari în sala de ceremonii a Cremlinului, de față fiind în acea zi de 23 Iunie 1682 boierii toți și înaltul cler.

Streliții mai cerură ca Sofia, până la majoratul micilor Țari, să fie — am spune azi — „regentă”. Ea numi pe dată ministru pe intimul ei prieten Vasili Golițin, nobil lituanian. Era un boier cu mintea destul de isteată, dedată cu toate vicleniile diplomației, se pare plin de farmec între patru ochi, dar cu desăvârșire lipsit de energie și de caracter. Dacă în cei șapte ani de domnie Sofia n’ar fi stat sub înrâurirea acestui netrebnic amant, ar fi pacificat într’adevăr spiritele și ar fi împlinit poate o parte dacă nu toate poruncile istoriei carel făcură pe Petru omul providențial al Rusiei.

Vasili Golițin fu geniul rău al Sofiei și al Rusiei. Din pricina lui, Sofia când ajunse la putere nu mai văzu decât intrigile

mărunte din jurul tronului, nu mai avu decât satisfacțiile meschine de a ridica sau prăbuși oameni și fu ocupată cu aducerea pe lume a câtorva copii nelegitimi. Adevăratele interese ale Rusiei, parte nu fură înțelese, parte fură uitate. Ii lipsea până și acea nesățioasă poftă de avuție care dăduse vieții Țarului Alexei Mihailovici, vigoare și unitate.

Amantul Sofiei avu totuși în politica externă un merit de inteligență. El își dete seama că trupele streliților nu mai aveau coeziunea dela început și deci nici forța de a se război în afară. Iar atâta vreme cât lipsea un Țar energic, conștient, răspunzător cu propriul cap de propriile acțiuni, nu se putea nădăjdui în reorganizarea streliților sau — ceea ce ar fi fost mai greu — crearea unei alte armate, mai disciplinate. Dedați la jafuri, ahtiați după avuții, încredințați, dela asasinarea Narișchinilor, că nimic în Rusia nu se mai putea clinti fără voia ‘or, din păzitori ai buneii rândueli, deveniseră elementul cel mai anarhic al societății. Vasile Golițin înțelese că, lipsit de o adevăată putere armată, în politica externă, mai cu seamă, mâinile lui erau legate.

În 1683 Turcii înaintau amenințatori asupra Vienei. Și cu toate că știa că o biruință turcească însemna în același timp o înaintare a Turcilor de pe Nipru în Ucraina, Golițin nu fu în stare să țină legământul pe care Rusia îl avea cu împăratul din Viena. Iar după ce Viena fu despresurată, mulțumită mai cu-seamă ajutorului trupelor poloneze de sub comanda viteazului Sobiețchi, Golițin trebui să lupte împotriva Polonezilor care de mult amenințau să ocupe Ucraina. Adversarii se împăcară abia în 1686: Polonezii renunțau la Ucraina iar Rușii se îndatorau să alunge pe Tătari din Crimeea, ale căror jafuri ajungeau până în inima Europei, Vasili Golițin, cu ajutorul generalului Gordon, un Scoțian refugiat care cunoștea bine Rusia de miazăzi ca unul ce luptase împotriva Turcilor, echipă o armată nouă pe care o trimise împotriva Mongolilor din Crimeea. Dar vechiul păcat rusesc de a nu ține socoteală de timp și de a purcede totdeauna mai târziu decât se cuvenea, zădărnici toată expediția. Câmpiile erau de mult pârjolate de soare. Caii nu mai găsiră hrană iar oamenii pieriră de sete și de molime. Ce mai rămase, se întoarse la Moscova fără a fi dat ochi cu un singur Tătar. Sofia crezu că se

cuvenea — de ochii lumii — să facă sdrențeroaselor trupe ale lui Golițin o primire triumfală.

Dar se trezi încăpățânarea rusească. În 1689 Golițin porni însuși spre miazăzi, în fruntea unei armate noi. Repetă greșeala dintâi de a nu porni la timp, și abia învinse greutatea drumului. Într'un hal jalnic, armata ajunsese în peninsula Perecop a Crimeei, unde se afla vestita cetate Perecop, a Tătarilor. Și trebui să pornească atacul. Dar tocmai acest atac pentru care se organizaseră două expediții costisitoare nu începu niciodată. Din pricini care rămaseră până azi necunoscute, precum au rămas necunoscute cauzele retragerii armatelor prusiene din Franța, în timpul marelui Revoluții, o sută de ani mai târziu — teama bruscă a agresorilor ? trădarea lui Golițin, cumpărat de Tătari cu pungi de aur greu ? — trupele rusești încep a se retrage, urmărite, măcelărite de Tătari.

Prințul Golițin nu justifică niciodată față de nimeni această retragere; nimeni nu-l întrebă, nici atunci nici mai târziu când, căzut dela putere fu alungat într'un lung exil, care ținu până la sfârșitul vieții.

Farsa la Moscova se repetă și ea. Sofia îngrozită porunci să se facă o primire triumfală „învingătorului Tătarilor”. Viclenie simplă, care mai fusese zămislită de un creier de femeie înfrântă, de Cleopatra după lupta dela Actium, dintre iubitul ei Antoniu, înfricoșatul, și Octavian. Și ea se înapoia în portul Alexandriei în cântece de victorie și cu toate catargele împodobite, spre a înșela pe cei ce înlăuntrul cetății, adăstau prilejul să răskoale poporul împotriva reginei. Dar Cleopatra duse istețimea până la capăt, căci îndată după debarcare arestă pe cei bănuți de răzvrătire și-i ucise prin torturi. Ce putea face Sofia? Între boieri și popor, deși prăpastia era de netrecut, fu aruncată puntea unei uri laolaltă împotriva regimului de teroare, rușine și înfrângere, care amenința să ducă la ruină obștea întreagă.

Înlăuntru, Sofia nu se pricepu să alcătuiască o pătură destul de numeroasă de partizani pe care sași reazime atotputernicia. Tot streliții hotărau de soarta tronului. Pentru a-i avea în mână, „regenta” puse în fruntea lor pe un anume

Coyanschi, în care avea încredere personală, deși era în taină un rascolnic.

Covanschi era și el un Stenca Rasin, însă fără eroism. Înțeles cu un popă neastâmpărat, Nichița din Susdal, puseră în fierbere pe streliții din jurul Moscovei. Când svonurile turburi ajunseră la auzul Sofiei, era prea târziu să se mai împotrivescă. Streliții cereau spânzurarea tuturor slujbașilor jefuitori, a boierilor asupritori și înlăturarea sclaviei țăranilor. Covanschi sfătui pe stăpâna lui, să adune un sobor în Kremlin.

Soborul se întruni. Deoparte se aflau susținătorii regimului, Sofia, Patriarhul și episcopii, de cealaltă parte un număr destul de mare de rascolnici în frunte cu popa Nichita, gură rea. Popa vorbi răspicat împotriva legii de robie a fostului Țar pe care îl ocări, ceru eliberarea muncitorilor de pământ și la urmă amenință cu moartea pe toți potrivnicii. Sofia nu-și pierdu cumpătul ci răspunse îndrăsneț, apoi părăsi adunarea. Acest curaj îi mântui capul. Covanschi, înfricoșat, nu mai susținu pe popa Nichita care, în aceeași noapte, fu prins iar a doua zi la amiază ucis ca pildă în văzul tuturor în Piața Roșie.

Știind că rascolnicii din tabăra streliților s'ar putea răscula, Sofia, înconjurată de boierii în arme, păzitori îndârjiți ai marilor privilegii, se retrase într'o tabără, lângă Moscova. Covanschi fu dat pe față. Pentru că tot mai avea sub porunca lui trupe de streliți, i se ceru supunerea. Socotind că prin tratative își va putea scăpa viața și păstra locul, veni însuși în tabăra „regentei”. Dar aci fu prins și scurtat de cap.

Pieirea lui Covanschi descurajă pe streliți care trecură de partea stăpânei. Sofia se reîntoarse la Moscova, urâtă dar temută. Puse în fruntea trupelor un bărbat cu adevărat de încredere, pe Șacloviti, „al doilea favorit”, și după ce ucise fără milă pe cei bănuți de legături cu răsculații, domni de-aci înainte numai prin groază. — metodă rusească întărită de mult de Ivan cel Groaznic. Țăranii fugiți de pe moșiile boierești, fură prinși cu arcanul, parte uciși, parte duși înapoi pe brazda de robie, unde fură bătuți, pentru învățătură de minte,, cu frânghia udă.

Și Petru?

Sofia și Golițin mărturisiră adesea că pieirea. lui Petru și a mamei lui ar fi fost de dorit. Totuși, vreme de șapte ani, nu din partea Narișchinilor li se turbură domnia. Nimeni nu și-ar fi adus aminte de copilandrul dela Preobrajenscoe și de maica lui, atât de tânără și de frumoasă, ursită a se ofili în pustietate, dacă n'ar fi fost nevoie de ei. Cum Ivan neputinciosul înfățișa destul de jalnic măreția Țarismului, Petru, c|nd trebuia, era adus la Kremlin spre a fi înfățișat distinșilor ambasadori și oaspeți străini, alături de fratele-i vitreg.

În celelalte zile, copilul era fericit să fie lăsat în pace la jocurile lui. Căci Kremlinul era. pentru el, din sângeroasele zile de Mai 1682, o amintire de groază, din pricina cărora rămăsese cu un tic al feței și capului — o strâmbătură a gurii, o aruncare înapoi a capului — cu unele crize de panică și de furie sălbatică. Ceea ce văzuse atunci, soldați beți cuprinși de turbarea sângelui, trupuri vii răsucite 'n sulite, viața lui și a mamei, amenințate, toată această vedenie de iad desechilbrase sufletul copilului, a cărui împăcare n'o va mai cunoaște niciodată.

Maica lui, care-i aduse profesori învățați — s'au păstrat până azi caietele, cărțile copilului cu însemnările de războiu ale marelui Cesar — putea nădăjdui, din naivitate și iubire, într'o-menire majestuoasă a copilului. Numai ea, nimeni altul. Căci nimeni nu credea ca Sofia să mai lase vreodată din mâini puterea și nimeni n'ar ti putut spune că'n acea epocă de teroare, Petru — pericol tainic dar sigur — va scăpa cu viață.

Iată precaritatea împrejurărilor în care se ivește și va acționa unul din exemplarele cele mai alese ale omenirii, în mileniul de anarhie istorică în care ne aflăm încă.

Ceea ce va înfăptui Petru Alexeievici, Țarul cu nervii desechilibrați, va fi — după dureroase înfrângeri — în primul rând împotriva lui însuși, și cea mai odioasă din furiile-i asasine o va potoli cu ceva mai scump decât sângele lui, cu sângele propriului său fiu. Acest conflict — poate unic în istoria omenirii dar cu siguranță unic prin rezultatele lui uriașe — între necesitățile istorice ale unei țări cât un continent, văzute limpede și realizarea lor metodică, cu'n spirit constructiv dus până la fanatism, nu numai împotriva unor forțe exterioare, dar și

împotriva celor mai intime forțe sufletești, alcătuește măreția viitoare, fără pereche, a copilului dela Preobrajenscoe.

CUM SE PLĂMĂDEȘTE O NAȚIUNE

Dar pentru a ne da seama de amploarea conflictului, de adevărata-i semnificație omenească și istorică, trebuie să aflăm întâi locul pe care-l ocupă Țarul Petru Alexeievici în desfășurarea istorică rusă, starea în care se găsea națiunea și teritoriul ei, raporturile cu națiunile învecinate și evenimentele continentale ale aceluia timp.

Și numai după ce vom fi încheiat povestea vieții lui, a isprăvilor, muceniciilor și viziunilor lui, vom înțelege — aruncând o privire asupra curbei destinului rus — cu câtă siguranță Petru Alexeievici călcase pe adevăratul drum și cum toți acei ce i-au urmat — ținând sau nu seamă de celebrul dar nu mai puțin falsul „Testament al lui Petru cel Mare” — au fost și ei siliți să meargă, inclusiv conducătorii de azi ai Rusiei sovietice, pe linia acelorași realizări.

De aceea multe din evenimentele cu care ne vom întâlni, vor izbi prin via lor actualitate — îndeosebi alianțele cu Germanii împotriva forțelor nordice, atunci suedeze azi engleze — și de aceea o biografie a lui Petru cel Mare e nu numai o operă psihologică și istorică, dar și un îndreptar în descifrarea complexelor conflicte ale Europei contemporane.

Despre Rusia europeană, — singura care are deocamdată o conștiință și care hotărăște și destinul Rusiei asiatice — se poate spune că'n afară de munții Urali ce despart Asia de Europa, e un podiș unitar dela Marea Albă la Marea Neagră, ale cărei roci au fost acoperite cu groasele sedimente, atât de fecunde, lăsate de ghețarii cuaternari scoboriți din Scandinavia. Bogăția acestui imens ținut a îngăduit dela început așezărilor omenești să se înmulțească repede iar relațiile — care ar fi putut fi întrerupte de uriașele păduri — fură înlesnite din străvechile timpuri de numeroase râuri navigabile, unele de o lungime necunoscută în restul continentului și de netezimea solului: marea Caspică este sub nivelul mării, cu douăzeci și șase de metri.

Poate că tocmai rodniciei solului și ușurinții comunicațiilor se datorește scoborîrea din spre miazănoapte și urcarea din spre miazăzi a unor triburi războinice, flămânde, asupra triburilor

slave, pașnice, aproape apatice — caracteristică rămasă până azi — care locuiau din vremi fără amintire pe malurile Volgei, Niprului și Nistrului. Cuceritorii dela miazăzi au ajuns până la noi sub numele de Cazări iar cei dela miazănoapte, sub numele de Varegi, din marea seminție a Normanzilor care au năvălit în câmpiile Flandrei, câteva secole mai înainte, și au cucerit mai târziu insulele britanice, alcătuiind cu băștinașii nația engleză. Ca așezări mai cunoscute — nu poate fi vorba de „orașe”, în înțelesul de azi — erau prin veacul al VII-lea după Crist, Novgorodul în basinul Volgei și Chievul în basinul Niprului, multă vreme pietrele de hotar ale seminției.

Atras și el de fama bucatelor dintre Novgorod și Chiev, un trib vareg întârziat până'n veacul al IX-lea între ghețarii și lacurile reci scandinave, scoborî pe drumul bătut de semințiile înrudite, către îmbelșugatul ținut. Tribul se numea Rus, de unde își trage numele întregul popor alcătuit azi din elemente atât de diferite, din extremul orient ca și din extremul occident, și când se așează și el la Novgorod asculta de un anume Ruric. Mai târziu, tribul rus, sub conducerea lui Oleg, se mută la Chiev, unde ajungeau mai ușor veștile și mărfurile dela miazăzi, din Bizanț. Dar străvechiul sânge neastâmpărat mână pe unii din ei, violenți și cuceritori, până sub zidurile Bizanțului, unde huzureau ultimii împărați ai decadenței grecești.

Din aceste atingeri cu somptuoasa civilizație de pe Marmara, Rușii învățară voluptățile vieții sedentare, fastuoase și ritualul creștin-ortodox. Pe'ncetul, prinzând și din obiceiurile gospodărești ale localnicilor slavi cu care începură să se amestece, în mai puțin de un veac nucleul națiunii ruse fu zămislit, cu funcții vitale ce aveau să se dovedească extraordinare. La sângele slav și normand se adaogă în valuri succesive sângele a nenumărați Germani, așezați întâi în Polonia și țările baltice, scoborîți apoi la Moscova, a nenumărați Olandezi, Anglo-Saxoni — în deosebi Scoțieni — Francezi și Italieni aduși în Rusia fie de setea de câștig, fie mai cu seamă de luptele politice și persecuțiile religioase din țările de origină. La întemeierea dinastiei naționale a Romanovilor se înrădăcina obiceiul ca Țarinele să fie alese din semințiile nobile germane, datină care făcu din Caterina II, fostă

ducesă de Anhalt din Stettin, o Țarină rusă absolutistă. Soția ultimului Țar Nicolae II, era de asemenea o Germană, din familia domnitoare de Hessa. Odată cu aceste străine se așezară în Rusia numeroase alte familii germane ai căror capi ocupară funcții înalte și care, după o generație, cel mult două, se topiră în masa poporului rus. Nume ilustre din viața politică, militară, artistică a Rusiei — între care putem aminti vechea familie Tolstoi — n’au altă origină.

Nu trebuie să uităm că la alcătuirea poporului rus a contribuit într’o măsură simțitoare sângele tătar, mongol, precum și al altor triburi orientale, în deosebi prin aristocrațiile lor care s’au impus cu forța la început, cu uriașele lor avuții mai târziu, prin politica nivelatoare a sovietelor, în ultimul timp. (Stalin, actualul conducător al Rusiei e un Georgian complet rusificat.)

Dela descălecarea lui Ruric, timp de veacuri, urmașii înnobilați prin fapte de arme, — unii se numeau „mari prinți ai Chievului” — se luptară între ei pentru o efemeră hegemonie, cum se întâmplă în toate dinastiile care n’au încă de înfruntat atacuri dinafară. Acești prinți până’n veacul al XIII-lea, vreme de trei sute de ani, au pendulat cu ostile și stăpânirea lor între Kiev și Novgorod, leagănul geografic al națiunii ruse. Cam pe-atunci ia naștere Moscova, loc de întâlnire și de popas, întâi sat de pescari pe malul râului Moscva și al cărei destin avea să fie atât de strălucit.

La începutul veacului al XIII-lea, tânăra seminție rusească are de înfruntat năvala puhoiului tătăresc care — dacă ar fi fost înzestrat și cu însușiri politice, nu numai de jaf — ar fi cucerit și înlocuit, în orice caz ar fi schimbat cu totul națiunea rusă. Deși cu desăvârșire înfrânți în 1224 la Calea, Rușii nu sunt exterminați, nici înghițiți de Tătari.

Trecerea lor nu fu asemenea focului care nu mai lasă ‘n urmă nimic, ci mai curând ca al unui torent de apă, care desrădăcinează copacii uscați și pustiește gospodăriile slab întemeiate. În goana lor din adâncurile Asiei, măturară podișurile tibetane și ale Asiei Mici, străbătură văile Caspice, cuprinseră câmpiile și podișurile Rusiei europene, se urcară până’n Polonia, scoborîră prin Ungaria până’n Țările Românești. Se foloseau de o

singură stratagemă, atât în luptele la câmp deschis cât și la asediul cetăților — fugă prefăcută, pentru a răzleți pe urmăritori sau pentru a scoate pe asediați dintre ziduri. Se mulțumeau apoi cu un jaf trecător, cu un bir în bani, cu pășunile bogate pentru caii lor iuți. Azi ei sunt un neam pierdut, destrămat și pulverizat până'n sudul Dobrogei.

În partea de miazăzi a Rusiei, Tătarii, după ce îmbrățișară mahomedanismul, alcătuiră așezări mai statornice, sub stăpânirea câte unui han tiranic, tot mai domoliți în patima lor războinică de către felul de viață lănced luat dela Turci.

Urmașii „împăratului Neînduplecat”, Gingis-Han, se așează în veacul al XIII-lea în nordul Caspice și Mării Negre. De-aici, în fiecare an năvălesc asupra populațiilor pașnice de pe Nipru, Don și Volga, pe care le jefuesc.

Apoi așezară tribut și numiră organizația lor „Tabăra de aur”. Aproape trei sute de ani ținut această asuprire. Prinții ruși din Moscova care devenise capitală în locul Chievului, recunoscuseră suzeranitatea hanului, care-i învestea printr'un iarlîc. În veacul al XIV-lea „Tabăra de aur” e mutată din loc și fărâmițată de hoardele lui Tamerlan, tiran asiatic tot atât de îngrozitor și de efemer ca Gingis-Han.

De-aici înainte începe decadența hanilor și eliberarea națiunii ruse. Prinții se ierarhizează pe'ncet, recunoscând în sfârșit pe Simeon îngâmfatul (1353), prințul Moscovei, drept cap al lor. Dela această unificare li se trage și puterea. Sub Dimitri Donscoi (1389) înfrâng pentru întâia oară pe Tătari în lupta dela Culiacov. În veacul al XV-lea, Ivan al IV-lea cade la înțelegere cu hanul Crimeei spre a bate definitiv (1480) pe hanul „Taberei de aur”. La căderea Constantinopolului sub Turci, Ivan își însușește ideea împărăției creștine de răsărit, punând în stema lui vulturul bizantin și luând în căsătorie pe nepoata ultimului basileu.

E neîndoios că Tătarii au avut o puternică înrâurire asupra dezvoltării și caracterului națiunii ruse. Nu e nevoie să admitem întru totul afirmația paradoxală a unui istoric rus, că Rușii își datorează puterea... asupririi Tătarilor. Dar e sigur că prinții Moscovei fiind îndatorați să adune birurile din care se alcătua tributul către han, au creat întâile elemente ale unei organizații

de stat, a cărei dezvoltare avea să ducă la formidabila biurocrație de mai târziu. Mai adâncă și tot atât de trainică fu înrâurirea Tătarilor asupra moravurilor rusești. Femeia deveni o sclavă, ținută departe de viața socială. Chiar Țarinile duseră multă vreme o viață claustrală și abia a doua. soție a lui Alexei, Natalia Chirilovna, crescută în cartierul europeanesc al Moscovei, izbuti să dea puțin de o parte vălurile groase care-i acopereau frumoșii ochi. Cruzimea, brutalitatea și mai cu seamă viclenia și urmarea ei: lipsa de cuvânt, fără a fi fost aduse de Tătari, fură scoase de ei în primul plan al vieții sufletești. Tipul mongoloid pe care-l întâlnim în toate păturile sociale, în deosebi la atâtea artiste și figuri din fosta aristocrație rusă, sunt de origină neîndoiește tătărească.

Eliberarea de sub stăpânirea hanilor se face pe încetul, vreme de câteva secole, ca și îndepărtarea lor din ținuturile pe care le socotim azi rusești. Abia la sfârșitul veacului al XIX-lea, după cinci sute de ani dela năvălirea Tătarilor, Caterina II, Țarina trupeșă, energică și voluptoasă, alungă pe Mongolii dela gurile Donului, Niprului, cucerește în sfârșit peninsula Crimeea — de care se lovi și Petru cel Mare, dar fără tolos — și pune stăpânire definitivă pe țărmurile Mării Negre, visul atât de scump ale primilor Romanovi!

Tendențele lăuntrice ale națiunilor — deci și al națiunii ruse — numai de scurtă vreme sunt călăuzite de instinctul național; în veacurile trecute, ba chiar în veacurile lor de zămislire, națiunile aveau o conștiință indirectă de unitatea lor organică, prin graiu de cele mai adeseori, prin religie și mai cu seamă prin unitatea de interese a suveranului absolut.

La eliberarea de sub jugul „Taberei de aur”, Rușii ajunseră a grăi aproape același idiom și practica cu fanatism un creștinism ortodox care, prin biserică și cler, dobândise o ființă distinctă de a obștei laice, deținând o putere lumească înrudită cu a suveranului.

Unitatea națională cerea însă suveranului o luptă îndârjită împotriva tendințelor de independență ale boierilor, mari stăpânitori de moșii. Semnificativă din acest punct de vedere e îndeosebi domnia lui Ivan cel Groaznic (1553 - 1584) care dându-

și chiar el această poreclă, are instinctul direcției istorice. își întemeiază o armată proprie din mici boieri cărora le dăruiește privilegii comerciale, monopoluri și scutiri de dări, astfel ca să fie legați de Țar și să asculte numai de poruncile lui! Streliții vor aduce mari servicii Țarilor următori. Amestecându-se în luptele pentru domnie ale urmașilor, vor ajunge ei înșiși o pricină de vrajbă, până la Petru cel Mare, întemeietorul armatei naționale.

Cu aceste corpuri de streliți, Ivan cel Groaznic bate doi hani și ajunge la marea Caspică. de unde nimeni nu va mai alunga pe Ruși. Drumul pe Marea Neagră îi este închis de Turci iar drumul pe marea Baltică de Suedezi, împotriva cărora luptă zadarnic, ca toți urmașii lui de altminteri, până la Petru cel Mare. Ușile mării Rusii sunt încă închise, iar cheile în mâini străine.

Dar prin uciderea și torturarea multor boieri nesupuși, [el realizează unitatea de conducere a Rusiei. Multe din vechile familii ruse fură atunci stârpite cu desăvârșire. Petru cel Mare, care nu fu mai puțin crud, îl privea pe Ivan cel Groaznic ca pe un demn înaintaș.

Tot pe vremea lui Ivan IV, Cazacul Ermec, pe seama și pentru folosul unor neguțători din Moscova, cucerește Siberia, care va rămâne multă vreme un ținut aproape pustiu, apoi loc de surghiun și în ultimul timp imensul rezervoriu de materii prime și loc de colonizare a milioanei populației sovietice în neîntreruptă creștere.

Urmașul lui Ivan cel Groaznic, Feodor, e cunoscut în istorie ca cel din urmă Țar din familia Ruriciilor normanzi, care domniră în total 736 de ani.

Urmă o epocă turbure, până la întâiul deceniu al veacului al XVII-lea.

În locul lui Feodor, cel fără moștenitori, se urcară pe tron, pe rând, doi falși Rurici, doi Dimitri, ajutați în deosebi de Polonezi, care râvneau la pământul rodnic al Ucrainei.

În 1612, Polonezii izbutesc să intre în Moscova și, sub amenințarea armelor, boierii aleg Țar pe Sigismund, fiul regelui polon. Dar simțul de neatârnat se vedește într-o răscoală cu caracter aparent religios: Cum să aibă pravoslavnicii ruși Țar în Moscova, cu numeroasele, uriașele biserici,” un catolic, un

papistaș ? Răscoala pornește din Nijni-Novgorod sub conducerea prințului Pojarschi și a măcelarului Minin. În fruntea unei mulțimi sgomotoase și înarmate năvălesc în Moscova, pe care o ocupă cu forța. Boierii adunați iar în sobor aleg Țar pe unul de-ai lor, pe drept-credinciosul boier Mihai Feodorovici Romanov.

Suntem în 1613 — începutul domniei Romanovilor, care în 304 ani, plini de evenimente hotărâtoare, realizează aproape toate marile țeluri istorice ale națiunii spre a se prăbuși în 1917, sub loviturile bolșevismului biruitor.

Ereditarea, se știe, e determinată de îmbinarea misterioasă a cromosomilor masculi și femeii din ovul; e greu de stabilit însemnătatea obârșiei paterne față de cea maternă și cât a mai rămas din ea, după câteva generații. Dinastia de sânge a Romanovilor — pe care o credem de câteva ori întreruptă și falsificată — dacă n'are aproape nicio semnificație deosebită pentru biolog, are o mare importanță pentru istoric, care e obligat să țină seama de orice continuitate, când e activă și creatoare de valori.

Familia Romanovilor a jucat un rol imens în istoria Rusiei și în evoluția Europei. Deci n'ar fi lipsit de interes urî studiu științific asupra înălțării și căderii familiei, cu exactă verificare — atât cât mai e cu putință în starea actuală a documentelor — a autenticității și locului fiecăreia dintre mlădițele ei.

Romanovii se trag din Prusia — aci să fie cauza simpatiei Țarilor Romanovi pentru prințesele de sânge german? — și s'au așezat în Rusia în veacul al XIV-lea. Ivan cel Groaznic ia în căsătorie pe una din fiicele lui Roman Iarievici, iar Nichita Romanovici, fratele Țarinei, a fost unul din tutorii Țarului Feodor.” Boris Godunov, falșul Țar, îi izgonește pe Romanovi, de teama de a nu fi înlocuit de ei. Sub unul din falșii Dimitri, Filaret Romanov ajunge mitropolit al Rostovului și apoi al Moscovei, deci într'un rang învecinat cu al Țarului.

Mihail Feodorovici fu ales Țar mulțumită vazei tatălui său, Filaret, patriarhul Moscovei; Mihail era și el boier, mare moșier, deci apărător al privilegiilor boierești, pe care le întări după înăbușirea unor răscoale sângeroase. Domni douăzeci și trei de ani.

Urmașul, Țarul Alexei Mihailovici — tatăl lui Petru cel Mare — deține puterea pe la mijlocul și sfârșitul veacului al XVII-lea, arătând o vigoare, o poftă de averi și mai cu seamă o brutalitate, pe care le vom regăsi și la marele-i fiu. Țarul Alexei avea obiceiul de a-și călca boierii în picioare, de a-i ciomăgi și a le smulge bărbile, când îi prindea cu vină. Mare negustor și viclean diplomat, își reținu cele mai rodnice monopoluri, intră în legături comerciale cu Olandezii și Englezii, cărora le dăruie însemnate privilegii, fixă după interesele lui personale prețul mărfurilor de mare consum, pricinuind astfel de câteva ori revoltele târgoveților care se răzibunau atacând cartierul europeanesc și dând foc magazinelor „străine”. Odată, simțindu-se amenințat personal, dete pradă mulțimii furioase pe unii din cei mai apropiați sfetnici și favoriți pe care cu lacrimi în ochi îi văzu sfâșiați — țapi ispășitori — de populația răzbunătoare. Turburări se iscară și în alte localități. În fața acestor semne grave, Alexei Mihailovici, îngrozit, adună soborul boierilor și marilor negustori. După îndelungi sfaturi alcătuiră Condica de legi (1649) care — se putea altfel? — da din nou clasei stăpânitoare toate drepturile și mujicilor niciunul. Sclavia fu înăsprită. Se fixă bisericii — concurentă puternică — o margine în numărul moșiilor și în comerțul ei, dar această margine nu fu niciodată ținută în seamă. Se dete guvernatorilor de provincii, „voievozilor”, dreptul absolut asupra poliției, justiției, armatei și impozitelor din ținutul lor iar tabela de dăjdii fu astfel întocmită, că apăsa tot asupra țăranilor care se văzură acum datori cu muncă nu numai față de boier, dar și față de preoți precum și față de Țar. Nu exista niciun control asupra administrației voievozilor. Jaful se introduse pretutindeni ca și corupția — de neînălțurat în asemenea regim — păcate grele care vor întovărăși până în veacul nostru administrația publică rusească.

Treisprezece ani luptă Țarul cu Suedezii spre a-și deschide fereastra mării Baltice și a ușura pe locuitorii Rusiei de comerțul prea ruinător și de vama străinilor. Alexei Mihailovici, ca unul din marii capitaliști ai țării, înțelese că Rusia nu se va bucura de o adevărată neatârnare, că blănurile de lux, lemnele, grânele, țării precum și mărfurile Asiei în transit, nu vor da câștigul tot fără căi

de comunicație libere pe apă. Pe Caspica începu construcția unor mari vase de comerț.

Dar cucerirea unor porturi libere la mările de nord și de sud, era menită altori Țari. El văzu alipindu-se de Moscova obștea Cazacilor din Ucraina, care aveau din vechi timpuri dreptul de a-și alege singuri hatmanul și care, asupriți de nobilimea polonă, se răsculasera. Dar nefiind în stare, chiar dacă și-ar fi dobândit neatârnamarea, să se împotrivescă Tătarilor amenințatori, hatmanul de-atunci, Hmelnicî, hotărî să supună Țarului Moscovei, Ucraina și Chievul. Actul istoric al realipirii Cazacilor ucrainieni de Rușii de care se despărțiseră cu un veac mai înainte, se înfăptui în 1654, și de atunci Ucrainenii nu se mai înstrăinară de Ruși. Prin documentul scris la Pereiaslovl, Ucrainenii recunosc supremația Țarului din Moscova, jură credință lui și urmașilor lui, „în vecie”. Mișcările naționale separatiste din Ucraina n’auură niciodată de atunci prea mare putere, deși Ucrainenii au graiul, cântecele, jocurile și poezii lor.

Pierderea Ucrainei fu însă atât de dureroasă pentru nobilimea polonă, că nu se sfii să provoace un războiu, cu o nesocotință pe care o plăti crunt. împotriva ei se uniră Suedezii, Rușii și Brandemburghezii. Varșovia fu cucerită, incendiată de trupele ruse și germane care se întâlneau pentru întâia oară în acel loc. De atunci, întâlnirile s’au repetat: în ultimul timp, în 1916, când s’au bătut, în 1918, când s’au împăcat și în Septembrie 1939, când, din inițiativa fulgerătoare a Germanilor, au împărțit pentru a patra oară Polonia.

Dar din veacul al XVII-lea încă intrarea Rușilor în Livonia, precum și svonurile despre urcarea pe tronul Poloniei a unui fiu al Țarului, îngrijorară pe aliați. La asediul Rigei însă, trupele ruse, ca de obicei, fură înfrânte de Suedezi. Alexei Mihailovici, istovit de lupte atât de lungi și costisitoare — mai mult din punga lui — lăsă de o parte visul de mărire și încheia pace cu Suedezii, renunțând la toate cuceririle din nord, precum și cu Polonezii, care renunțară și ei la Ucraina.

Foamete, mizerie, ciumă, iată ce rămase în țară de pe urma efortărilor războinice ale lui Alexei Mihailovici. În această atmosferă pestilențială izbucni un grav conflict bisericesc.

Patriarhul Nikon, asemenea lui Filaret, năzuia și la puterea lumească, dar împotriva lui Nikon ridică pe drept credincioșii de pe brazdele pământului negru, călugărul Avacum, întâiul comunist rus, propovăduind nesupunerea dinaintea oricui s'ar socoti mai mare peste ceilalți. Cu ajutorul unui sobor bisericesc, Țarul dete jos pe patriarh. Avacum, la rândul lui, fu ars pe rug de urmașul lui Alexei, Țarul Feodor. Toate acestea erau însă numai semnele marii revoluții în fruntea căreia, pe Volga, se puse țăranul Stenca Rasin. Un an după aceea veni pe lume Petru Alexeievici ce avea să domnească și să rămână în istorie sub numele de Petru cel Mare.

Care erau împrejurările în Europa ? Ce forțe se înfruntau și dominau continentul ?

Ca și în Rusia, naționalitățile, deși închegate, erau încă supuse suveranilor absoluți care, în temeiul drepturilor de moștenire, stăpâneau sau râvneau să stăpânească popoare diferite. Din marile puteri de azi, mare putere pe atunci, sub Ludovic XIV, era numai Franța. La moartea lui Filip IV al Spaniei, Regele-Soare cere Brabantul care se cuvenea soției lui, Maria-Tereza. În 1667 armatele franceze năvălesc în Flandra și cuceririle ei sunt recunoscute prin tratatul încheiat în anul următor. După o serie de noi războaie împotriva Olandei și după încercarea de a domina Europa prin alianțe politice, Ludovic XIV își atrage dușmănia Angliei, unită cu alte state europene.

Persecuțiile împotriva protestanților izgoniră din Franța spre America, Germania, până'n Rusia elemente care jucară un rol hotărâtor în evoluția și progresul țărilor primitive.

Pe vremea lui Petru cel Mare, tot Apusul Europei e frământat de luptele pricinuite de succesiunea la tronul imensei, puternicei Spanii — imperiu mondial, asemănător Marelui Britanii de azi — și pe care Ludovic XIV voia să-l stăpânească, dacă nu se putea pe față măcar într'ascuns, susținând la tron candidatura unui nepot. Dar nu Franța va fi moștenitoarea Spaniei — ci Anglia.

Germania e încă împărțită în numeroase state care se dușmănesc și între care începe să se arate spiritul militar excepțional al Prusiei, nucleul viitorului imperiu.

Anglia de asemenea e încă sfâșiata de lupte religioase și de rivalități dinastice. Numai îndrăsneala unora din navigatorii și comercianții, ei care izbutesc în concurență cu Olandezii, să-și deschidă până și porturile îndepărtate ale Japoniei, arată că viitorul Angliei e pe mare. Prin situația ei insulară, temătoare de o nouă invazie, singura-i grijă în politica externă e de a nu îngădui.' alcătuirea în Europa a unei puteri prea mari. Această grijă a rămas tradițională în Anglia iar oamenii ei politici și azi, când dețin o treime din suprafața globului, duc aceeași politică de echilibru al forțelor europene, prin menținerea a numeroase state mici, independente.

În veacul al XVII-lea, în fruntea unor mari imperii mai sunt suverani absoluți, Hasburgul dela Viena și Sultanul dela Constantinopol; dar aceste imperii fac calea întoarsă, către micșorare..

Activă pe continent, în deosebi pe coasta de nord a Europei, dela Hamburg până la gurile Nevei, e puterea Suediei care, prin Carol XII, adversarul lui Petru cel Mare, va pierde nu numai stăpânirea Balticeii, dar și locul de mare putere europeană, cu tot geniul lui militar. Locul Suediei l-a luat azi Anglia, împotriva căreia Rusia și Germania, cu toată deosebirea de ideologii sociale, fură împinse în 1939 a se ajuta din nou.

Puterea și gloria Poloniei la ivirea lui Petru cel Mare sunt în trecut. Niciunul din marii ei luptători — nici măcar un Soviețchi, învingătorul Turcilor — nu izbutesc să creeze o dinastie care, ridicându-se deasupra meschinilor rivalități dintre nobili, să asigure unitatea unui stat indestructibil. Dușmăniile de clasă și mai cu seamă lipsa de prevedere a nobililor, dădură Polonia pradă ușoară tuturor popoarelor împrejmuitoare.

În același timp Țările Românești, sub suzeranitatea Turciei, nu puteau însemna nimic sau ap'roape nimic înafară de voința musulmană. În Muntenia domnește Șerban Cantacuzino (1678 — 1688) și Constantin Brâncoveanu (1688—1714). În Moldova domnesc (dela 1658 la 1685) unsprezece hospodari, din care câțiva de origine fanariotă. Numele lor n'are absolut nicio însemnătate pentru politica acelei vremi.

Vom aminti totuși numele acelui domnitor excepțional care fu Dimitrie Cantemir (1673— 1723) și care avu curajul de a jertfi totul aliindu-se cu Petru cel Mare, în nădejdea de a se putea elibera de Constantinopol. Vieța lui fu una din cele mai sbuciumate ale veacului iar mintea lui, una din cele mai luminate (membru al Academiei de științe din Berlin, autor de tratate în limba latină). Se pare c'avea în vine și sânge tătăresc. Proclamat domn după săvârșirea din vieță a părintelui său (1693), Dimitrie Canțemir nu se urcă pe tron deoarece Turcii trimiseră în locu-i te ginerele lui Brâncoveanu, Constantin Duca. Dimitrie Canțemir pleacă deci la Constantinopol, de unde se dobândeau bunurile și puterea și unde rămase vreme îndelungată, făcând studii și legând prietenii folositoare. În 1710 izbutește să pună mâna pe firmanul de domn al Moldovei. Dar cum ajunge la Iași, desgustat pesemne de umilirile de pe malul Bosforului, cade la înțelegere în chip tainic cu Rușii, făgăduindu-le ajutor armat în cazul unui războiu împotriva Turcilor și primind în schimb lăgăduiala unui tron ereditar. Se știe că'n lupta dela Stănilești, Petru cel Mare fu crunt bătut de Turci și numai mulțumită unei viclenii diplomatice scăpă cu vieță. Canțemir, urmat de douăzeci și patru de boieri care-și puseseră și ei nădejdea în Ruși, fu silit să se refugieze în Rusia. Țarul recunoscător îi dăte rang și titlul de Alteță Serenisimă, înzestrându-l cu moșii care în Rusia erau din belșug și nelucrate. Rămânând văduv doi ani după fuga în Rusia, domnitorul în exil se căsătorește cu o fiică a prințului Trubețcoi. Când Țarul trimise o armată în Persia, Dimitrie Canțemir, împins de nestinsa lui sete de cunoaștere, o întovărăși. Dar aci căzu bolnav și la întoarcere își dăte sufletul. Poate că cercetări atente și răbdătoare în arhivele rusești ne-ar putea da amănunte mai numeroase asupra vieții și activității acestui extraordinar aliat al lui Petru cel Mare.

Provinciile italiene în acest răstimp lipsite de orice putere politică independentă, există ca domenii ale familiei habsburgice. Abia în 1713, un Savoia dobândește titlul regal pentru Sardinia. Nici celebrele porturi italiene, Genova și Veneția, nu se mai bucură de prestigiul de odinioară. Activitatea lor e în descreștere.

Finlanda va trece din stăpânirea suedeză în mâinile Rușilor abia în 1808, sub Țarul Alexandru I, și va dobândi libertatea peste o sută zece ani, în 1918, după căderea Țarilor.

Suedia, în preziua urcării pe tron a lui Petru cel Mare, era una din marile puteri europene ale cărei armate, sub Gustav Adolf, atinseră Rinul. Ea deținea hegemonia de fapt asupra întregii Peninsule Scandinave, inclusiv Finlanda* domina marea Baltică, dela care ținea departe pe Ruși și înrâurea politica tuturor țărișoarelor germane și daneze din fața coastelor ei. Gloria începu să pălească odată cu venirea la putere a lui Carol XI. Cu Ludovic XIV el se legă împotriva Olandei, dar în 1675 fu bătut de un prinț german, electorul de Brandenburg și fu silit să încheie un tratat de pace ruinător, își crescui mult veniturile printr'o meticuloasă reorganizare a administrației publice și mai cu seamă printr'o întărire a puterii regale, îmbucătățind, micșorând moșiile nobililor.

La moartea lui Carol XI, fiul său, Carol» XII, era un copilandru. În 1697, la vârsta de cincisprezece ani, se urcă pe tron, fără a da. cuiva de bănuir că era mistuit de o râvnă, de o mândrie, de o încăpățănare care, în momentele: militare hotărîtoare, atingeau geniul. Cu doisprezece ani mai tânăr decât Petru cel Mare, avu norocul deosebit de a se fi născut într'o țară cu moravuri sobre, în care beția — obișnuită în Rusia în toate clasele sociale — era privită ca cea mai înjositoare dintre patimi și în care mînuirea armelor era nu numai tradițională, dar împrejmuită de gloria amintirii buniculu Gustav.

Se pare că noul rege al Suediei suferea de o uscăciune de sentiment surprinzătoare; nu iubi în toată viața lui pe nimeni, cu excepția unei surori și a unui cumnat, iost prieten de jocuri și de vânătoare. Alături de Carol XII nu se ivește niciodată niciun chip iubitor, niciun surâs, niciun nume tainic. Stăpînea în el recea îndârjire de a duce la bun sfârșit o hotărîre, cu orice preț, împotriva orcăror piedeci. Această figură de erou militar, alături de exuberanța vitală aproape animalică a lui Petru cel Mare, pare mai curînd creația imaginației unui poet epic, iar nu ființă vie. Pentru amănunțimea cu care își pregătea trupele în vederea bătăliei, pentru stăruința cu care își cucerea victoria, totdeauna

asupra unor adversari egali sau superiori în număr și mai cu seamă pentru voința supraumană cu care își urmărea îndeplinirea scopului, mergând odată până dincolo de catastrofă, el trebuie socotit eroul militar prin excelență.

Geniu militar, de sigur. Nu însă și geniu creator ca un Alexandru cel Mare, un Cesar și mai târziu un Napoleon, cu care e asemănat. Ceea ce urmărise Carol XII fu mai curând respectarea unor tratate încheiate de înaintași și nici de cum crearea unui imperiu personal sau a unei situații noi în Europa, cu centrul la Stockholm. Cu toată admirația lor, istoricii n'au izbutit încă să găsească o unitate, o viziune oarecare mai cuprinzătoare, în faptele de arme ale lui Carol XII.

Ce deosebire între el și primitivul Petru care, fără geniu militar, supus impulsurilor exagerate, împrejmuit de ura unui întreg popor de sclavi ai țarinei, creiă un imperiu modern, construi nu numai o Capitală în smârcurile vecine cu lacul Ladoga unde veghiaseră garnizoanele suedeze, dar asigură un întreg destin!

Oricât de paradoxală ar părea această afirmație, trecerea lui Carol XII prin Europa nu lăasă mai multe urme ca trecerea hoardelor tătărești — de altfel avusese aceleași țeluri imediate.

Nu ne putem ridica împotriva obiceiului de a se lumina în chip deosebit figura uscată, ascetică a eroului suedez, prezentându-l tinerilor generații ca pe un model de energie, cumpătate, calcul, vitejie, rezistență și alte însușiri ale voinței. Pentru a da întreagă valoarea acestui exemplu, e însă necesar să se arate și lipsurile lui, ceea ce se poate vedea cercetând mai cu seamă viața și caracterul adversarului său moscovit, marele Petru Alexeievici, căruia soarta, în lipsă de geniu militar, îi dăruie geniu constructiv.

PETRU FUGE ȘI SE ASCUNDE

Ne putem da seama de educația primită de Petru Alexeievici, cercetând caietele de studii care s'au păstrat până azi și îndeosebi „Jurnalul”, pe care l-a ținut ani întregi, însemnând zi de zi nu numai evenimente dar și judecăți asupra oamenilor, năzuinți, stări de suflet. Cu toată latina care i se predase precum și viețile eroilor antici — altă cultură nu exista pe acea vreme — Petru Alexeievici fu de fapt un autodidact. Cu nervii sdruncinați, gata să izbucnească în hohote de plâns sau de râs, cu accese de furie și aplecat spre toate extremele simțirii, impetuos, impulsiv, acest copil care trăise scenele de groază din 15 Mai 1682, se bucura de o vigoare fizică neobicinuită.

Va duce o viață sbuciumată, va suferi lipsuri, dar niciodată energia lui nu se va istovi; va face chefuri cu prietenii de arme și de credință, nopți întregi, dar nu-și va pierde mințile și nu se va purta în împrejurările hotărâtoare, ca un nesocotit. Se cunosc multe din momentele lui de cădere în vicii abjecte care ar fi dus pe altul până'n pragul nebuniei. Petru scăpă teafăr. Când lucră însuși la zidirea Petersburgului, când dormi pe pământul gol și se hrăni cu un codru de pâine, când ținu locul cârmaciului pe vasul prins de furtună în golful Finlandei și în atâtea alte împrejurări, Petru se dovedi de o tărie de fier.

Un sistem nervos sdruncinat într-un corp solid trebuia să ducă la numeroase, aspre excese și conflicte, iar în situația în care se afla Petru, stăpân absolut al unui imperiu cu milioane de supuși nesupuși la catastrofe.

De câteva ori catastrofele se iscară iar conflictele alcătuiră țesătura de fiecare zi a vieții și conștiinței lui.

Deși cu imaginația exasperată de timpuriu de cea mai îngrozitoare viziune de care putea avea parte un copil și care ar fi trebuit să-l poarte de-a-pururi într'o lume de himere, Petru fu îndeosebi îndrăgostit de realitățile vieții, de savorile ei concrete, de asprimile ei întăritoare. Setea de cunoaștere, meticulozitatea în reținerea amănuntului făcură din el unul din primii și cei mai buni meșteșugari ai Rusiei, un politehnician — am spune azi — căruia nui scăpă niciuna din tainele tâmplăriei olandeze, din arta

baterii fierului, din dibăcia răsucirii frânghiilor și din folosirea cea mai potrivită a grăsimilor, a pieilor de focă. Și totuși, mintea lui culegătoare de atâtea amănunte avu și viziunea întregului, avu și intuiția direcției istorice către care trebuia să ducă imperiul moștenit.

Din preferințele-i meșteșugărești de mai târziu putem înțelege de ce în primii ani ai adolescenței nu puse mare preț pe băiguielile și fanfaronadele gramaticale ale învățătorilor săi. Niciodată Petru nu scrise corect, chiar după ce stabili însuși ortografia rusă. Totuși scria, scrise mereu. Unde nu putea ajunge el, ajungeau sfaturile, poruncile lui care trebuiau urmate cu strășnicie, și când ceea ce gândea nu se putea înfăptui numaidecât, scria în „Jurnalul” intim, scria ca o justificare dinaintea conștiinței supreme în care credea și în fața căreia sufletul lui trebuia să răspundă.

Copilul, de’ndată ce scăpa de belferii nemți pe care-i aduse în casă Natalia Chirilovna, da fuga în curtea largă a castelului de exil. Aci avea mai mult de învățat dela prietenii de joc, dela animalele domestice. Călărea până departe, prin luncile, pe șesurile din împrejurimi, adunând rezervele de vigoare, de care ne-astâmpărata-i viață avea nevoie.

În jurul Nataliei Chirilovna se strânseseră pe’ncetul dușmanii tainici ai regentei Sofia, uzurpatoarea, precum și ai vicleanului Vasili Golițin. Dacă Sofia ar fi izbutit în vreun fel să slujească și obștea rusească, dela sine s’ar fi creat o groasă pătură de partizani. Vasili Golițin, amantul regentei, pierdu două armate duse până la Marea Neagră împotriva Tătarilor. Când se află — ceea ce nu se putu însă dovedi — că ultima retragere din peninsula Crimeea fu pricinuită de venalitatea prințului, cumpărat de han, toată Moscova tremură de rușine și de indignare. Pe streliți, Sofia și-i înstrăinase, pe boieri îi umilise prin rușinoasele înfrângeri militare, pe negustori îi jecmănea fără folos, pe țărani îi legă strâns, ca pe vite, de plugurile moșierilor — unde mai putea găsi regenta un sprijin ? Dela o vreme se răspândi vestea că Vasili Golițin trata cu papistașii dela Roma, în nădejdea de a pune mâna pe coroana Poloniei și că ar fi făgăduit ajutor propovăduitorilor catolici în Rusia. Pravoslavnicii, laolaltă

cu patriarhul și înaltul cler, se îngroziră de ceea ce va mai aduce asemenea domnie asupra țării și vechei credințe.

Nu fu nevoie aproape de nicio ațâțare ca marea majoritate a obștei rusești să-și îndrepte privirile spre castelul unde trăia în surghiun fosta soție a Țarului Alexei și fiul ei Petru.

La 17 ani Petru Alexeievici, îndemnat de Natalia Chirilovna și de prietenii ei, se ivi de câteva ori nechemat în Cremlin, ba luă parte odată la un consiliu de Stat. Șaptesprezece ani era pe atunci o vârstă care da oricui dreptul la conștiință de sine și presupunea o responsabilitate.

Petru arată dela început o seriozitate, un despreț pentru farsele politice solemne, care ar fi dovedit, cui avea timp să chibzuiască, ce Țar va domni. El se împotrivi și nu vru să facă parte din alaiul ce trebuia să iasă întru întâmpinarea prințului Golițin și a armatei lui, bătuți în Crimeea, dar căroră Sofia dorea să le facă o primire triumfală. Și numai cu mare greutate — poate de teamă — Petru iscăli decretul prin care „învingătorul” hanului Crimeei era răsplătit cu pungi de aur.

Conflictul dintre Sofia și Țarul Petru nu izbucnise, dar nu mai putea fi ocolit, dacă Petru Alexeievici se purta numai după capul lui, amestecându-se cu atâta neatârnare în treburile domniei. Când i se spuse regentei că adolescentul Țar aduna trupe la Preobrajenscoe, unde făcea exerciții militare ca ‘n ajunul unui războiu,.

se plânse celui de-al doilea favorit, Șacloviti, comandantul streliților de gardă, care fu de părere — și făcu un gest scurt de tăiere a capului — că trebuie să se lucreze urgent. Dar mai era Sofia sigură pe credința streliților, care fuseseră folosiți odată și apoi asasinați în masă ?

Svonuri sinistre ajunseră la urechea tânărului Țar, la Preobrajenscoe. Nu ar fi fost nevoie de întregul corp al streliților din Moscova ca Petru Alexeievici să fie arestat, adus în pivnițele Cremlinului, înzestrate cu uneltele de tortură ale evului-mediu, și sugrumat. Doi-trei gealați ar fi fost deajuns.

Petru scăpă cu viață numai din pricina ne-hotărîrii Sofiei de a da asemenea lovitură și mai cu seamă lipsei de energie a

prințului Golițin, care chiar când vedea bine primejdia, nu era în stare să o preîntâmpine.

Cremlinul, ca și castelul Preobrajenscoe, era totuși în stare de alarmă.

Petru, în deosebi, cu simțirea lui exasperată, trecu prin clipe de groază. Fu deajuns un svon, o veste neadevărată, adusă din exces de zel de un zevzec într-o noapte de August a anului 1689, ca Petru Alexeievici, halucinat de spaima că ar putea fi ucis — cum fuseseră uciși cu șapte ani mai înainte ațâți Narișchini — să o rupă de fugă numai în cămașă, călare, până într-o pădure învecinată. Soldații de încredere îl ajunseră din urmă cu veșminte și porniră călări în goana mare, mai departe. Spre ziuă ajunseră sub zidurile mănăstirii Troițchi, unde starețul uluit primi pe tânărul Țar cu toată smerenia. În chilie, Petru suferi un atac de nervi, cu lacrimi, spasme, răgete.

Iată cum în ajun de a pune stăpânire absolută pe tron, Petru Alexeievici care avea, cum se va învedera îndată, aproape toate forțele obștești de partea lui, fuge și se ascunde într-o chilie călugărească, fără încredere în el,ără încredere în alții.

Dar această fugă — oricât de rușinoasă și poate oricât de nesperioasă — fu menită să aibe o însemnătate istorică. Ea ajută la limpezirea situației și la descoperirea lipsei totale de autoritate a Sofiei. Partizanii lui Petru se adunară îndată la mănăstirea Troițchi, cetate întărită, care mai susținuse în trecut atacuri, sub Ivan cel Groaznic, și se pregătiră de luptă. Se așteptau la zile grele. Adevăratul șef al răsculaților era tot un Golițin, Boris Golițin, vărul lui Vasili, care, deși nesigur de sfârșitul răzmeriței, luă asupra-și toate riscurile.

Nu fu însă nevoie de nicio luptă. Cum se răspândi vestea despre fuga lui Petru, o parte din trupele strelicești veniră în marș forțat la mănăstire, întărind astfel elementele de apărare. Patriarhul, numeroși boieri și slujbași trecură de asemenea de partea tânărului Țar. Vasili Golițin, când Sofia îl căută spre a iua măsuri de înnăbușire a răscoalei, nu mai fu găsit nicăieri. Amantul fugise, cuprins de spaimă. Tuate încercările regentei de a câștiga de partea ei trupele strelicești care mai rămăseseră la Moscova, toate făgăduielile ei, fură zadarnice. Oamenii o

cunoșteau, știau ce preț aveau cuvintele ei, căci așa e făcută rânduiala lumii, ca toate trădările, toate nedreptățile până la urmă : să se plătească, și anume în ceasul cel mai greu.

O rezistență serioasă ar fi putut opune totuși Șacloviti, comandantul streliților de gardă, care mai avea un număr oarecare de ostași credincioși. Acest lucru era cunoscut de Boris Golițin, capul răsculaților dela Troițchi, care ceru la Kremlin predarea celui de-al doilea favorit. Dar Sofia refuză, agățându-se cu disperare de el. Se petrecu atunci ceva neașteptat și cumpăna soartei se aplecă definitiv de partea lui Petru: toți ofițerii de origine străină, în frunte cu generalul scoțian Gordon și care, emigrați de nevoie din țara lor, se aflau în slujba Moscovei, trecură în tabăra dela Troițchi. Fugiră atunci și ultimii oameni ai lui Șacloviti. Kremlinul rămase fără nicio apărare.

Ostașii lui Petru puseră mâna pe fostul șef al streliților, Șacloviti, care încercă să fugă, și-l duseră în lanțuri la Troițchi. Boris Golițin, care avea nevoie de mărturii împotriva Sofiei pentru a îndreptăți înlăturarea ei, puse la tortură pe Șacloviti precum și pe alți arestați. Cât adevăr pot cuprinde mărturiile unor oameni chinuiți e greu de stabilit; de obicei, în asemenea împrejurări, osândiții spun tot ce li se cere sau tot ce cred că ar putea să le ușureze suferințele. Astfel, după documentele rămase în arhive, se vede că regenta Sofia ar fi plănuit asasinarea lui Petru și ridicarea ei la rangul de Țarină.

Petru va mai folosi adesea această metodă, silind pe arestați să mărturisească mai mult decât aveau de gând să făptuiască, din acea nevoie nestăpânită — care se observă mai cu seamă la sălbatici și la copii — de a aplica pedepse nu pe măsura vinei ci pe măsura spaimii.

Spaima fugarului Petru fusese aproape o nebunie, toate spaimile lui — îndreptățite sau nu — vor fi la fel. Cruzimea care-l făcu atât de temut și odios nu era în adevărata-i fire, ci în acea nebunie latentă, de care se îmbolnăvi din copilărie, pe treptele însângerate ale Kremlinului.

Sofia nu se împăca, de sigur, cu existența pe tron a lui Petru; se apropia chiar timpul ca regenta să înceteze. Dar de vreme ce Sofia nu făcuse niciun gest de amenințare în șapte ani

de atotputernicie împotriva Nataliei Chirilovna și a fiului ei, nimic nu îndrituia bănuiala că ar fi făcut de aci înainte. În orice caz nici ea nici oamenii ei nu trebuiau pedepsiți pentru fapte pe care nu le făptuiseră și nici nu încercaseră măcar să le făptuiască. Pentru bănuieli, oricât de firești, nu trebuie să existe pedepse.

Șacloviti și tovarășii lui fură executați prin tăierea capului. Sofia și Vasili Golițin fură surghiuniți, ea într'o mănăstire unde mai trăi cincisprezece ani, el, despuiat de toate averile, la marginea împărăției, unde trăi și muri în mizerie.

Petru Alexeievici, tânăr înalt, cu brațele lungi atârând, brusc și sfios în același timp, se ferea de adunările solemne și de străinii veniți în misiuni diplomatice, din pricina strâmbăturii spasmodice a feței, pe care tinerețea lui o purta cu durere. Când va face întâia călătorie în Europa și va fi primit de suveranii diferitelor țări, își va ascunde chipul după o pălărie, va rămâne înapoia șirului de curteni, sau va trece repede înainte cu capul în piept. Mult mai târziu, în plină maturitate, când se va duce la Paris — unde va uimi pe curtenii pudrați prin purtările lui sincere, năvalnice, rusești — nu se va sfii și nu-și va mai ascunde spasmul mușchilor feței.

De altfel solemnitățile și tot teatrul vieții sociale îl preocupau puțin și de cele mai multe ori îl desgustau. Minte și pasiunile lui erau atrase de fapte, de amănuntele oricât de umile, ale realității. E caracteristică întâmplarea cu jucăria reprezentând un vapor în miniatură, pe care copilul dela Preobrajenscoe îl găsi în podul cu vechituri al unui frate al mamei. Din atâtea obiecte care i-ar fi putut atrage atenția, el puse numaidecât mâna pe jucăria ciudată, de care comerțul moscovit avea atâta nevoie. Copilul luă jucăria și împreună cu prieteni de aceeași vârstă nu se lăsă până nu izbuti s'o facă să plutească pe suprafața unui basîn din curtea castelului.

După înlăturarea regentei și a partizanilor ei, Țarul, fricos încă, nu se grăbi deloc să intre în Moscova, în chip solemn să se instaleze în Kremlin — acel odios Kremlin pe care nu-l va iubi niciodată și de care-l va apropia numai ceasurile de cruzime, de răzbunare. Abia după două luni veni în Moscova, unde-l primiră în urale douăzeci de mii de streliți, înalții slujbași, clerul, în

dangățul prelung al numeroaselor clopote și unde fu întâmpinat de fratele mai mare, neputinciosul Țar Ivan, sprijinit de subțiori de doi boieri. Cronicarii timpului spun că frații se îmbrățișară.

Dar nici intrarea în Moscova nu înseamnă că Petru Alexeievici se ocupă numaidecât de treburile țării. De vreme ce trăia Natalia Chirilovna, Petru socoti că avea cine purta răspunderea domniei. Dar ce pricepere avea Natalia Chirilovna înafară de grija frumuseții și cochetăriilor ei?

În acel timp, Rusia e cu desăvârșire absentă din politica Europei și niciuna din obligațiile luate prin tratate — ba una prevedea o campanie împotriva imperiului turcesc — nu fu ținută. Părea că abia ieșită din întunerecul ei, Rusia voia să intre din nou și să trăiască numai pentru ea. Boris Golițin, de altfel, nu avea o concepție de stat deosebită de a vărului său Vasili Golițin, pe care-l izgonise. Partizanii Narișchinilor se grăbiră să pună mâna pe slujbele de unde se puteau jecmăni bisericile, negustorii, străinii — „străinii” împotriva cărora, ca din totdeauna, ca pretutindeni, erau ațâțați toți nemulțumiții. Averile celor izgoniți sau uciși fură împărțite între partizanii noului regim.

Natalia Chirilovna, mai frumoasă ca oricând, era fericită și nu putea fi decât fericită. O singură mâhnire umbrea adesea lumina ochilor ei calzi: soarta tristă a Eudoxiei Lopușin, de mlădiță boierească, pe care, cuminte, ascultătoare, evlavioasă, o măritase cu Petru. Dar văzu îndată că Petru n-o putea suferi. Familia Lopușin primi ca o jignire această purtare a tânărului. Țar, la întărirea căruia luaseră parte din toată inima. Și poate acestei surde dușmăanii, din pricina soției desprețuite, se datorește procesul: de nesupunere deschis unui Lopușin — pe drept ?' nedrept? nu se va ști niciodată — tortura omorîrea lui.

Petru duse și el în anii dintâi ai domniei, asemenea mamei, asemenea lui Boris Golițir și a celorlalți partizani, o viață de chef prelungit, cu deosebire în cartierul europeanesc, unde tânărul Țar găsea și tovarăși de petrecere și iubite pe gustul lui. Petrecerile luau mai totdeauna înfățișări abjecte, cu viciul bolnav al homosexualității. Zorile găseau adesea pe cheflii sub mese, într-o inconștiență totală.

Dar nici chefurile, nici iubirile nu-l ruinară. Darul de a se smulge la timp din asemenea mizerii, periculoase mai cu seamă firilor pasionate, forța de a rămâne pururi cu tot sufletul, cu tot trupul în mijlocul datoriei lui recunoscută ca sfântă, alcătuesc misterul, miracolul psihologic care fu Petru cel Mare.

Dacă prin chefuri, brutalități, cruzimi și vicii era asemenea tuturor celor din vremea lui — Natalia Chirilovna privea și ea cu îngăduire la excesele fiului — nimeni dintre ai lui nu-l va înțelege, când va arăta celelalte gusturi și apucături, care-i vor face măreția.

De unde luase într'adevăr tânărul, fericitul fiu al mult desmierdatei Natalia Chirilovna, plăcerea aspră de a se duce tocmai la Arhanghelsk unde se construiau, din lemnul gros al pădurilor rusești, vasele de mare ale Englezilor, Olandezilor, de a se îmbrăca în veșmintele de rând ale acelor matrozi și lucrători, de a trăi în mijlocul lor învățându-le graiul, de a petrece și lucra laolaltă cu ei ? Din nicio familie boierească a Moscovei nu mai ieșise asemenea mujic și iată că fu dat tocmai bieteii Natalia Chirilovna ca fiul ei Țar să se simtă mai bine între tâmplarii olandezi decât între catifelele Moscovei. Nobilimea se crucea iar înaltul cler credea că sufletul acestui Țar fusese luat de Necuratul.

Rusia avea nevoie de o flotă, de o știință nautică și Țarul, la optsprezece ani, se simți dator să 'nvețe, el întâi, cum se clădește un vas de mare, care să poată face ocolul lumii și cum se conduce un asemenea vas pe întunerec și sub stele străine. Mai înainte de a sili pe ceilalți Ruși să pună mâinile pe uneltele europenești, Petru voia să le cunoască însuși.

De acest simplu eroism, de obicei nu se tace caz în manualele de istorie. El este totuși un semn esențial al geniului omenesc, căci dacă mai sunt viețuitoare care se războiesc spre a se ucide și digera, numai omul întocmește câteva scânduri care să plutească pe apă. Pe acest tărâm, al construcției, Petru Alexeievici nu va fi întrecut de niciun alt erou al istoriei. Și dacă pe același drum al ridicării Rusiei — azi s'ar spune al „industrializării” — va merge și partidul bolșevic al lui Lenin, niciunul din corifeii comunismului, nici Trotzchi, nici Stalin n'au

coborât în mina de cărbuni, n'au veghiat la cazanele și topitoarele de oțel, cu masca pe ochi, așa cum — transmutat în vremea noastră — ar fi făcut geniul unui Petru cel Mare.

Izbitoare însă e asemănarea dintre epoca actuală³ și cea a lui Petru cel Mare: Necesitatea unei urgente ridicării a țării dela producția primitivă agricolă și meserială, la o producție de calitate în domeniul agrar precum și în domeniul industrial. Atunci ca și cum, fără împlinirea acestei porunci istorice, fără graba de a recâștiga timpul pierdut de inerția biurocrației țariste, uriașa țară e amenințată în însăși existența ei de alte neamuri pe care lipsurile le-au silit să iie mai sobre, mai întreprinzătoare, mai inventive.

Marea problemă a Rusiei de azi — inafară de problema distribuției bunurilor de generală necesitate — e industrializarea; marea problemă a Rusiei se mai înmulțea cu: dobândirea de porturi libere la mări, crearea unor flote naționale și a unui comerț independent. Tot ce se opunea realizării acestor porunci, trebuia înfrânt. Bolșevicii au distrus pe micul proprietar rural, după ce alungaseră pe moșier. Petru Alexeievici a lucrat cu rindeaua Olandezilor pe șantierul dela Arhanghelsc și a luat lecții de timonier. La timpul potrivit, a tăiat bărbile și apoi capetele boierilor îndărătnici.

Dar construcția vapoarelor era o artă pe care Petru Alexeievici n'avea cum s'o folosească, dacă nu izbutea să dobândească ceea ce nici-unul din înaintași nu izbutise: porturi la mare, la marea Baltică sau la Marea Neagră. Și numai o armată bine pregătită putea smulge unor dușmani biruitori veacuri de-a-rândul, o victorie statornică.

Petru Alexeievici porni la reorganizarea trupelor, și încă de timpuriu, cu acel simț al realităților și amănuntului, puțin obișnuit la Rușii de pe vremea lui. El cercetă planurile și valoarea exercițiilor militare, le urmări, le împlini însuși, spre a se încredința de însemnătatea lor. Ca simplu soldat, înmatricolat cu numele de „Petru Alexeiev” într'un regiment de artilerie, urmă cursurile de tragere, făcu slujba de bombardier și iu înaintat

³ Cartea aceasta a fost scrisă înainte de al II-lea razboi mondial.

numai după depunerea unui examen greu. Cum cetățile nu puteau fi cucerite decât printr'un asediu stăruitor, Petru Alexeievici își instrui armata în vederea asediilor: Nu simple manevre, ci asedii adevărate, cu atacanți și apărători, cu morți și răniți.

Aceste manevre pricinuiră întâiele strigăte de groază ale mamelor și întâiele nemulțumiri ale locuitorilor, puși să moară în timp de pace. Dar tânărul Țar avea și alte presimțiri: că istoria se realizează împotriva voinței maselor și uneori cu jertfirea maselor.

Viețile omenești distruse în timpul domniei lui Petru cel Mare sunt în câtime uriașă, căci Țarul a avut împotriva-i adversari dinafară de rangul acelui extraordinar sfărâmător de oști, Carol XII, adversari dinăuntru totalitatea poporului rus, dela boierii cârmiți din obiceiurile lor până la clerul văzut sau nevăzut — rascolnicii vagabonzi prin păduri — și până la țărănimea roabă, recrutată cu ștreangul și cnutul, adusă în cazărmi în lanțuri. Zidirea Petrogradului mistui două sute de mii de suflete, trecute prin foamete și boli. Dar la gura Nevei, cu fața spre golful Finlandei scapără și azi în noapte, risipit pe exuberantele insule și ostroave, sub semnul aurorei boreale, marele oraș de miazănoapte.

Zidul chinezesc cu temelia de oase omenești, piramidele și Sfinxul dăinuesc și azi; nimeni nu mai pomenește de martirii care au pierit sub aceste monumente. Vieața nu e necesară pe toată întinderea ei, monumentele da.

Unii istorici au căutat să explice această ridicare a lui Petru Alexeievici împotriva moraravurilor poporului său, prin înrâurirea câtorva străini din cartierul europeanesc al Moscovei, unde tânărul Țar, asemenea tatălui său, petrecuse adesea. Astfel fu pomenit numele unui Francez aventurier, Lefort, originar din Geneva, încărcat de toate păcatele dar și de toate experiențele veacului său. La Moscova, asemenea multor altora, intrase ca ofițer în solda Țarului. Se căsătorii, dobândi avere și fiind, ca mai toți aventurierii, cu deosebire simpatic, cunoscător de anecdote, de farse și de iemei, dobândi la un chef prietenia admirativă a Țarului celui tânăr. Poate că avură timp, între două beții, să discute și lucruri serioase. Nu încapă îndoială că Lefort trebuie să-

i fi povestit lui Petru Alexeievici despre marile deosebiri dintre viața apuseană și cea din Rusia, să-i fi arătat chiar — cu oarecare cutezanță — primitivitatea și barbaria moravurilor societății ruse, atât de deosebită de politețile de pe țărmurile lacului Lemman.

Un Rus autentic ar fi preferat grosolănia rusă micilor ipocrizii occidentale și avem dovezi că milioane de Ruși desprețuiră felul de viață, gusturile și civilizația Apusului nu numai în timpul de prefaceri al lui Petru cel Mare, dar și în veacurile următoare, până aproape de zilele noastre. Era firesc, pe de altă parte, ca Lefort, emigrat de nevoie în Rusia, să fi rămas cu nostalgia locurilor și oamenilor în mijlocul cărora crescuse și să se simtă străin chiar în cartierul europeanesc al Moscovei.

Ar fi o greșală, de sigur, să negăm înrăurirea lui Lefort asupra sentimentelor tânărului Țar cu privire la starea înapoiată a Rusiei și la superioritatea, tehnică în deosebi — azi nu e oare la fel ? — a popoarelor occidentale. Dar greșala ar fi și mai mare dacă n'am recunoaște că vorbele lui Lefort căzură într'un teren prielnic și că dădură roade istorice — ceea ce nu s'ar fi întâmplat dacă ar fi trăit în intimitatea regentei Sofia, bunăoară, sau a Nataliei Chirilovna, fericita mamă din Kremlin. Cuvintele lui Lefort au meritul de a fi întărit, de a fi încălzit și cu harul prieteniei, instinctul istoric al lui Petru Alexeievici, care nu fu niciodată abătut, nici după săvârșirea din viață a emigrantului genevez, dela siguranța menirii lui seculare: de a înzestra și schimba poporul rus, de a-l face tot atât de puternic prin tehnică și organizare ca oricare alt popor occidental. Un neam de țărani, țărani mujici, țărani neguțători și țărani în caftane boierești — el își da bine seama — nu va putea niciodată înfrânge forțele imperiului turc, care deținea Orientul apropiat și Balcanii, sau ale dominației suedeze care se bizuia pe o savantă artă de cucerire și apărare, pe apă și pe uscat. Prea marea deosebire dintre pregătirea tehnică a Occidentului și Orientului trebuia să ducă mai curând sau mai târziu neapărat la prăbușirea statelor răsăritene, cu populație oricât de numeroasă.

Simțul robust, sigur, sănătos în esența lui, al lui Petru Alexeievici, îl făcu să asculte cu încredere, cu bucurie, cu

entusiasm sfaturile lui Lefort, tocmai pentru că ele răspundeau propriei convingeri. În mai puțin de două veacuri, Turcii, care erau atunci factor hotărâtor în politica Europei, pierdură aproape tot și fură împinși în Asia Mică. Aceeași ar fi fost cu siguranță soarta imperiului moscovit, pândit în deosebi de Suedezi și de Poloni, dacă Petru Alexeievici, cu lecțiile sângeroase ale unor cumplite înfrângeri înafară și ale unor teribile răzmerițe înăuntru, n'ar fi preschimbat poporul primitiv, rural, al Rușilor, într'un neam de constructori și de neguțători liberi.

Petru Alexeievici nu ținea la satisfacțiile de vanitate ale atâtor leneși prinți orientali, care avură norocul să domnească peste triburi asuprite și flămânde. El lăsă poliția și siguranța, de fapt întreaga administrație dinlăuntru, pe seama boierului Romodanovschi, pe care un istoric de azi îl prezintă astfel :

„Vice-rege era boierul Romodanovschi și supunându-se lui, Petru măgulea vechea generație de boieri, căroră le arăta toate onorurile aparente, fără a renunța însă la ceea ce era esențial. O rudă a lui Romodanovschi fusese măcelărită de streliți în 1862; era semnificativ faptul că Petru încredința unui Romodanovschi un post care întrecea puterile Țarului. Viceregele, ca înfățișare și „simțire” era un monstru al cruzimii. Ca un comisar de poliție, lua interogatorii dușmanilor statului; da sentințe. Iată ce spun contemporanii: „Era un tiran rău, nu voia binele nimănui, se îmbăta zilnic dar era credincios suveranului său ca nimeni altul. Musafirilor, spre spaima lor, puneă un urs uriaș să le servească ȕuică fiartă cu piper și bombănea amenințător când cineva nu voia să ia paharul.” Sângerosul gâde pus de Petru iscodi metode noi de tortură și execuție și după fiecare execuție de dușmani ai statului, scria triumfător lui Petru : „Zilnic facem aci câte o baie de sânge.” Poporul îngrozit ura pe vicerege; totuși, când Petru plecă în străinătate, îi încredința lui conducerea țării și altor doi boieri...⁴

Natalia Chirilovna muri pe neașteptate. Avea numai patruzeci și doi de ani. Fusese atotputernică, dar nițel îngrijorată de apucăturile ciudate ale fiului, înhăitat cu bețivii din cartierul

⁴ Kurt Kersten, *Peter der Grosse*, Amsterdam 1935.

europenesc, arătând gusturi de om de rând și de lucrător pe șantierul Olandezilor dela Arhanghelsc, părăsindu-și nevasta care tocmai îi născuse un băiat și îngăduind marile cruzimi, numeroasele vărsări de sânge.

Petru nu suferi aproape nicio înrăurire din partea mamei, care nu înțelese niciodată nimic din adevărata fire a fiului. Dispariția ei parcă dădu și mai mare imbold lui Petru Alexeievici. Se despărți de soție, făcu un chef îngrozitor, scrise la Arhanghelsc să i se trimită numaidecât douăsprezece căciuli de focă și luă cu asalt, pentru instrucția trupei, o cetate ridicată anume, prevăzută cu puști și tunuri de bronz.

++++

CUCERIREA AZOVULUI

Experiențele nefericite ale înaintașilor să fi îndemnat pe Țar să pornească împotriva Azovului, la Marea Neagră ? Orașul ținut de Turci era bine întărit. Cazacii de pe Don, spre a pune mâna pe gurile marelui lor fluviu, atacaseră mai înainte cetatea. Dar neprimind niciun ajutor dela Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru, și nefiind în stare să reziste singuri Turcilor, părăsiră marea.

Petru avea douăzeci și trei de ani.

Se hotărî să atace Azovul, pentru cucerirea căruia nu avea neapărată nevoie de flotă. Trebuiau șterse apoi rușinoasele amintiri ale înfrângerilor suferite de Ruși în timpul regentei Sofia. Dar greșelile când izvorăsc din defecte obștești, se înlătură greu, ele devenind aproape firești. Nici Petru nu fu mai practic decât prințul Vasili Golițin.

Cine urmărește de aproape desfășurarea evenimentelor din campania împotriva Azovului, poate descifra reacțiunile fundamentale ale firii lui Petru, atât de fundamentale, că se vor repeta în cele mai de seamă împrejurări ale vieții lui, creând aproape un destin previzibil.

Schematic, procesul lui sufletesc se înfățișează astfel: neglijență — frică—încercare de fugă sau fugă—înfrângere — recunoașterea înfrângerii — smerenie—îndârjire supraumană spre a dobândi victoria—norocul sau succesul final, căci Dumnezeu ajută întotdeauna pe cei care se ajută singuri.

Trupele Țarului, conduse de un general priceput, Scoțianul Gordon, erau de fapt în mâinile unor comandanți ruși care se lăsau sfătuiți de sentimentele momentului, nu de o rece chibzuință.

Armata porni la drum într'un timp cu desăvârșire neprielnic, din care pricină de'ndată ce oamenii începură să scoboare de-a-lungul Donului spre Marea de Azov, nu mai găsiră merinde, caii pieriră de sete, rândurile trupei fură bântuite de molimi. Când ajunseră dinaintea fortăreței turcești, nu mai erau în stare să dea vreun atac.

Rușii operau cu două coloane, una pe linia Niprului împotriva taberelor turcești, care ar fi putut sări în spatele

asediatorilor dela Azov, și a doua care trebuia să asedieze Azovul. Pe Nipru comanda generalul Șeremetiev, care-și împlini datoria deplin, bătând și alungând înapoi, spre Basarabia, Turcii înaintați în Bugeac. La Azov, comandă însuși Țarul. El nu luă aminte la sfetnicii mai pricepuți și nu ținu seamă de împrejurarea că tunurile erau puține iar munițiile neîndestulătoare. Mai bine de trei luni se aruncară oamenii Țarului împotriva turnurilor cetății. Cuceriră două, cu mari pierderi. Dar Turcii nu putură fi alungați dela mare. Petru continua șirul înfrângerilor suferite de înaintașii care încercaseră a deschide Moscovei drumul apelor.

Întâia campanie a Țarului Petru fu astfel o înfrângere.

Se'ntoarse la Moscova. Cu o energie salbatică, porni să repare greșelile recunoscute, să îplinească lipsurile vădite la acest întâi atac și întâia înfrângere. Ceru dela Austriaci, dela Poloni și dela Germani oameni de meserie, constructori, ingineri și începu numaidecât să ridice la Voronej o schelă de vapoare.

Înfrângerea fusese o lecție, o lecție amară, dar care putea fi folosită în viitoarea luptă. Această stare de spirit, alcătuită din optimism, din muncă și din umila supunere la învățămintele realității, va rămâne temeiul măreției lui Petru cel Mare, pe care va ridica uriașa lui clădire istorică. Cincisprezece milioane de Ruși priveau uimiți la această desfășurare de energie, a cărei valoare pentru viitorul obștei și statului lor, nu mulți o pricepeau.

În acest timp, de-a-lungul Donului fură create etape de aprovizionare iar turnurile cucerite la Azov fură reparate și înzestrate cu tunuri noi. Trupele fură înmulțite și din nou instruite. În primăvara anului următor, vapoarele dela Voronej fură trase până aproape de mare, cu frânghii, de oameni înhămați pe uscat, mai bine de o sută de kilometri. Dușmanul urma să fie atacat pe apă și pe uscat, deodată. Țarul renunță la conducerea luptelor. Numi pe generalul Schein comandant suprem și pe generalul Gordon, comandant al artileriei.

În timp ce ostile se pregăteau să atace, veni în lagărul rus vestea că o puternică flotă musulmană stă gata de luptă în apele Mării de Azov. Nu fu nevoie de mai mult ca Țarul, turburat deodată, să fie cuprins de îndoieli, de furii bruște și de grele abateri. Poate că ar fi poruncit retragerea, ne mai având nicio

încredere în victorie, dacă nu s'ar fi temut că asemenea ispravă ar fi fost plătită mult mai scump, printr'o urmărire de către Turci, printr'un masacru al oștilor lui demoralizate și prin pierderea oricărei stime în ochii celorlalte puteri europene, în deosebi a împăratului dela Viena, care adăsta cu nerăbdare să primească dela Țar vestea înfrângerii „dușmanului secular”.

Petru nu se putu folosi de uriașele vase de războiu, cu atât amar trase pe apa Donului. Mai multă vitejie arătară Cazacii, care se pricepeau în luptele cu Turcii, ajutați de bărci ușoare, sprintene. Ei atacară vasele turcești, le sparseră cu sulite și până la urmă le risipiră și le alungară departe. Generalul Gordon era gata de atac împotriva celorlalte turnuri ale Azovului, ocupate de Turci.

Când sosi din cetatea asediată un parlamentar cu steag alb. Comandantul turc propunea să cedeze cetatea Azovului în schimbul vieții soldaților din garnizoană. Țarului la început nu-i veni a crede, apoi primi. Era însă o victorie prea puțin glorioasă. Turcii părăsiră Azovul sub privirile uimite ale Rușilor. Apoi intrară în cetate trupele Țarului, ca într'un han. Nu-i latră măcar un câine.

La Moscova, din porunca lui Petru, se făcu armatei o primire triumfală. În trăsura de gală se aflau, aclamați de mulțime, adevărații comandanți ai trupelor, generalii Schein, Gordon și Lefort, după care urmau regimentele.

Și Țarul.

În uniformă de simplu marinar, la rând cu alți marinari, abia putând fi deosebit de ceilalți, el defila cu toată conștiința — în amintirea orelor lui de spaimă dela Azov? — dinaintea vice regelui.

Cucerirea Azovului surprinse curțile Europei, în primul rând din pricina slăbiciunii neașteptate a trupelor turcești, a refuzului lor de a lupta, și în al doilea rând din pricina uriașelor pregătiri militare de care Moscova se arătase în stare.

O activitate și mai frenetică urmă cuceririi Azovului. Norocoasa întâmplare deslănțui în tânărul Petru Alexeievici toate forțele lui de creație. Se ocupă multă vreme cu un proiect de canal care să lege Volga de Don și de care, de atunci, nu se mai

ocupă nimeni până la actualii ingineri sovietici. La Taganrogpuse bazele unui port militar și mări șantierul de vase dela Voronej. Trimise la Marea Neagră grupe numeroase de coloniști. Toate aceste lucrări cereau specialiști europeni — întocmai cum lucrările de electrificare dela Dnieprostroi, două sute de ani mai târziu, vor sili pe bolșevici, cu toată ura pentru capitalism, să aducă din Franța, Germania și Statele Unite ingineri plătiți în aur. Dar pe vremea lui Petru, numărul „specialiștilor” — cum îi numim azi — era mult mai mic. Țarul făcu ceea ce nu mai făcuse nimeni înaintea lui în Rusia, dar care va rămâne pildă. Smulse pe cei mai buni fii moscoviți dela sânul iubitor al mamitelor prea duioase și îi trimise sulmană să sta gata de luptă în apele Mării de Azov. Nu fu nevoie de mai mult ca Țarul, turburat deodată, să fie cuprins de îndoieli, de furii bruște și de grele abateri. Poate că ar fi poruncit retragerea, ne mai având nicio încredere în victorie, dacă nu s’ar fi temut că asemenea ispravă ar fi fost plătită mult mai scump, printr’o urmărire de către Turci, printr’un masacru al oștilor lui demoralizate și prin pierderea oricărei stime în ochii celorlalte puteri europene, în deosebi a împăratului dela Viena, care adăsta cu nerăbdare să primească dela Țar vestea înfrângerii „dușmanului secular”.

Petru nu se putu folosi de uriașele vase de războiu, cu atât amar trase pe apa Donului. Mai multă vitejie arătară Cazacii, care se pricepeau în luptele cu Turcii, ajutați de bărci ușoare, sprintene. Ei atacară vasele turcești, le sparseră cu sulite și până la urmă le risipiră și le alungară departe. Generalul Gordon era gata de atac împotriva celorlalte turnuri ale Azovului, ocupate de Turci.

Când sosi din cetatea asediată un parlamentar cu steag alb. Comandantul turc propunea să cedeze cetatea Azovului în schimbul vieții soldaților din garnizoană. Țarului la început nu-i veni a crede, apoi primi. Era însă o victorie prea puțin glorioasă. Turcii părăsiră Azovul sub privirile uimite ale Rușilor. Apoi intrară în cetate trupele Țarului, ca într’un han. Nu-i latră măcar un câine.

La Moscova, din porunca lui Petru, se făcu armatei o primire triumfală. În trăsura de gală se aflau, aclamați de mulțime,

adevărații comandanți ai trupelor, generalii Schein, Gordon și Lefort, după care urmau regimentele.

Și Țarul.

În uniformă de simplu marinar, la rând cu alți marinari, abia putând fi deosebit de ceilalți, el defila cu toată conștiința — în amintirea orelor lui de spaimă dela Azov? — dinaintea vice regelui.

Cucerirea Azovului surprinse curțile Europei, în primul rând din pricina slăbiciunii neașteptate a trupelor turcești, a refuzului lor de a lupta, și în al doilea rând din pricina uriașelor pregătiri militare de care Moscova se arătase în stare.

O activitate și mai frenetică urmă cuceririi Azovului. Norocoasa întâmplare deslănțui în tânărul Petru Alexeievici toate forțele lui de creație. Se ocupă multă vreme cu un proiect de canal care să lege Volga de Don și de care, de atunci, nu se mai ocupă nimeni până la actualii ingineri sovietici. La Taganrog puse bazele unui port militar și mări șantierul de vase dela Voronej. Trimise la Marea Neagră grupe numeroase de coloniști. Toate aceste lucrări cereau specialiști europeni — întocmai cum lucrările de electrificare dela Dnieprostroi, două sute de ani mai târziu, vor sili pe bolșevici, cu toată ura pentru capitalism, să aducă din Franța, Germania și Statele Unite ingineri plătiți în aur. Dar pe vremea lui Petru, numărul „specialiștilor” — cum îi numim azi — era mult mai mic. Țarul făcu ceea ce nu mai făcuse nimeni înaintea lui în Rusia, dar care va rămâne pildă. Smulse pe cei mai buni fii moscoviți dela sânul iubitor al mamitelor prea duioase și îi trimise în marile orașe ale Apusului, să’nvețe de sârg tot ce nu se știa în patrie.

Dar era oare cu puțință ca asemenea măsuri revoluționare, în deosebi pentru un neam de oameni de secole legați de obiceiurile pământului și cărora din totdeauna le-a lipsit — le lipsește uneori și azi — simțul vitezei, să nu pricinuiască turburări ?

Pentru nevoile armatei, pentru lucrările publice se cereau sume mari de bani. Trebuia să le suporte cei care aveau. În fruntea birnicilor se înscrise însuși Țarul care din veniturile lui începu construcția a zece vapoare cu șaptezeci și trei de tunuri.

Moșierii, bisericile ghiftuite cu sate de robi, neguțătorii cu depozite de mărfuri, fură îndatorați, după avere, să ajute la uriașa înnoire.

Se supuseră. Dar nu fără a murmura. Cine avea răgaz să vadă în viitor, să înțeleagă porunca timpului ? Generațiile sunt egoiste. Prea arareori și numai în ceasuri de pericol consimt să jertfească ceva, foarte puțin, din bunurile prezentului pentru strănepoții nevăzuți. Numai oamenilor destinului le e dat să vadă dincolo de capetele fiilor, și unor eroi ca Petru cel Mare le cade sarcina de a zidi casa încăpătoare a nației viitoare, sub blestemele și scrâșnirile de dinți ale contemporanilor striviți.

Plin de duhul menirii lui. Petru nu îngădui niciun fel de împotrivire. Simpla hârtie a unui schimnic care se plângea de jafurile polcovnicilor, fu mărturie de nesupunere și, fără alte cercetări, Țarul osândi pe călugăr, al cărui cap fu tăiat. Cine-i mai ține minte numele ? Cine mai pomenește de naiva și poate dreapta lui revoltă? În unele bucoavne de istorie prea amănunțită e trecut cu numele de părintele Avram.

Dar plângerea lui Avram era un semn. Țara fierbea dela un capăt la altul. Țăranii robi, rascolnicii fanatici, streliții ajunși sub comanda ofițerilor străini, boierii puși la bir și lăsați tară copii, toți priveau cu ură la tânărul Țar care le arăta, când se lăsa văzut, spasmul mușchilor feței, ochii înroșiți de beție și viciu sardonice. Departe, închisă într'o mănăstire cu ziduri înalte, veghea zi și noapte Eudoxia, soția desprețuită care adăsta, împreună cu neamurile-i prea'jignite, întoarcerea yremilor.

Spaima din anii copilăriei lui Petru nu se stinsese și nu se va stinge decât odată cu ultima suflare. Ea cerea scene de răzbunare neîntreruptă, ca pentru crearea unui silnic echilibru sufletesc. El da fuga în pivnițele unde aveau loc anchetele împotriva așa zișilor „trădători”, lua parte la mânuirea uneltelor de tortură până-l treceau sudorile, venea în zilele următoare să continue odioasa meserie și nu-și găsea pacea — o pace vremelnică — până vedea pe „vinovați” îngălbenind în horcăiturile morții.

Se cunoaște în amănunt complotul pus la cale de un partizan al fostei regente Sofia, un ofițer Zickler, trimis de Țar,

poate spre a-l îndepărta de Moscova, în regiunea Donului. Aci ațâțase pe localnici. Nemulțumit cu atât, se legase cu doi boieri, ai căror tii fuseseră trimiși cu sila în străinătate la învățătură, și puseră la cale asasinarea Țarului. Încă de pe vremea lui Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru, exista o poliție secretă activă și o rețea deasă de spioni în toată țara, a cărei tradiție fu primită, perfecționată de toți Romanovii următori și dusă la o complexitate cunoscută poate numai în Anglia imperială de azi și de către geniul secret al lui Stalin. Complotul ajunsese repede la urechea îngrozitorului Țar.

Se spune că Petru Alexeieyici se duse în puterea nopții la locul întâlnirii, unde compliciti adăstau tocmai pe Zickler, ca să dea năvală împreună și să ucidă în patul lui pe Țar — și le surâse tuturor cu înfiorătoare-i grimasă. Apoi se așeză în mijlocul lor la masă și începu să bea. După câteva minute se iviră și trupele din garda Țarului, care arestară pe complotiști. După chinurile la care fură supuși cum se obișnuia, ei făcură mărturisiri complete. Osândiți la moarte în piața Cremlinului, li se smulse membrele, apoi fură spânzurați în văzul mulțimii. Nemulțumit cu atât, Țarul amintindu-și de întâiul răzvrătit împotriva lui, de autorul masacrelor din Mai 1682, Ivan Mihailovici Miloslavschi, își oteri, ca un nebun, un spectacol lugubru. Desgropă leșul dușmanului din curtea bisericii unde se odihnea de mai bine de un deceniu și puse doi porci înhămați la o cotiugă de-l traseră până'n piața Cremlinului, unde între leșurile sângerânde ale spânzuraților fură ciopârțite și putreziciunile lui.

Complotul să fi avut într'adevăr loc ? Să nu fi fost toată această sinistră întâmplare, o iscodire a imaginației bolnave a Țarului, ațâțată de prea zeloși agenți provocatori, doritori să se dovedească folositori? Cum nu ne-au rămas decât actele oficiale ale călăilor, toate îndoielile sunt cu puțință. Căci Dumnezeu, care nu intră în amănunte, a lăsat ca vinovate să fie totdeauna victimele, victimele care nu pot vorbi.

Nu e mai puțin adevărat că aceeași cruzime, Țarul o va arăta împotriva propriului său fiu, peste douăzeci și doi de ani, de sigur pentru temeinice motive psihologice, dar pentru îndoielnice motive de fapt.

ELEV ȘI PROFESOR

Îndată după victoria dela Azov Țarul, întovărășit de câțiva prieteni de încredere, a căror prezență la chefuri se dovedise veselă și necesară, între ei în primul rând Mencicov⁵, „iubitul” care-l ferea de ispita femeilor, făcu o călătorie în Europa.

S'a discutat mult de atunci în jurul acestei călătorii. Unii istorici, printre care Englezul Macaulay, cred că evenimentul are o însemnătate universală. Fără a ne însuși asemenea exagerări, trebuie să recunoaștem că vizita Țarului la câteva curți europene, îndeosebi îndelunga lui ședere în Olanda — mai bine de nouă luni — și cele trei luni în Anglia, fură cu totul altceva decât o călătorie de plăcere și se poate spune că fu întâia lui școală serioasă. Ea îi va folosi la întemeierea industriei ruse, la reorganizarea armatei ce va avea să înfrunte pe Carol XII și la zidirea Petersburgului, port fortificat ce-i deschidea marea Baltică. Fără această călătorie, poate că moravurile și tradițiile Rusiei agrare ar fi izbutit cu timpul să înnăbușe spiritul de înnoire al Țarului. În asemenea caz e îndoelnic dacă victoria dela Azov ar mai fi avut vreo urmare și dacă organizația statului moscovit ar mai fi rezistat asaltului armatelor din Nord și Apus și în locul Rusiei de azi n'am fi avut o puzderie de stătulețe de diferite naționalități sub hegemonie suedeză, engleză sau germană, poate chiar polonă...

Dar un adevărat istoric nu are dreptul jucătorului de șah, să prezinte un rezultat presupunând mișcările adversarului într'un răstimp de două-trei veacuri, ci e dator să prețuiască faptele așa cum s'au zămislit aveau.

S'au făcut cercetări spre a se afla pricina lungii lui călătorii în Occident, într'o vreme când în Rusia mocneau nemulțumiri care, de sigur, erau cunoscute Țarului și care vor izbucni într'o cumplită revoltă, scurtându-i călătoria. Unii au presupus că Petru Alexeievici, tânăr impulsiv și sgomotos, îmbătat de succesul împotriva Turcilor, urmărea să intre în legături mai strânse cu acele puteri apusene care i-ar fi putut ajuta să ducă mai departe lupta, până la alungarea Turcilor din Europa. În felul acesta

⁵ Alexandru Danilovici Mencicov.

Marea Neagră devenea un lac rusesc, strâmtorile un gang păzit de tunurile Țarului, tot sud-estul Europei și Asia până'n Oceanul Indian o vastă piață rusească iar Moscova, centrul comercial a trei continente. Proiectul nu era, desigur, străin de fantezia unui Petru a cărui viață fu și nu putea fi decât o neîntreruptă activitate. După aproape două veacuri de zadarnice, umilitoare, costisitoare încercări de a forța porțile mării Baltice, îi rămânea Țarului — oricărui Țar — numai libertatea de a forța drumul Mării Negre, ale cărei porți, după căderea neașteptată a cetății Azovului, se dovedeau atât de puțin rezistente.

Dar pentru a dodândi aliați apuseni în această întreprindere care ar fi folosit în primul rând Rusiei sau numai Rusiei, nu era nevoie de o călătorie și încă incognito — Țarul în călătorie nu fu decât Petru Mihailovici, subofițer bombardier în regimentul Preobrajenschi — vreme de mai bine de un an. Agenții lui cei mai puțin isteți din străinătate, i-ar fi putut aduce la cunoștință că încercarea n'avea niciun fel de sorți de izbândă. Și nici n'avu.

Franța, înfrântă de coaliția nordică în Olanda, de unde se retrase cu un tratat de pace care pune capăt liberului ei arbitru pe continent, susținea pe Sultan, al cărui imperiu făcea un echilibru european. Tendințele de expansiune spre sud ale împăratului dela Viena sau ale Țarului dela Moscova nu puteau fi în niciun caz pe placul lui Ludovic XIV. Franța susținea politica dela Constantinopol pe față și sfaturile ambasadorului francez găseau în cămărilor seraiului toată luarea-aminte. Faptul era atât de evident încât Petru nici nu vroi să treacă prin Paris : ar fi însemnat să stea de vorbă cu cealaltă față a „adversarului secular”. Pe de altă parte, tendința politicii franceze de a pune un picior solid și la Varșovia, prin susținerea candidaturii contelui de Conți la tronul vacant al Poloniei — regii lehi erau aleși de nobilimea mereu încăierată, ca niște președinți de republică — făcea și mai penibilă vizita unui Țar la Versailles.

Ce ajutor putea dobândi dela stătuțele germane, Prusia, Brandenburg sau Hanovra ? Tot ce i s'ar fi dat era o „neutralitate binevoitoare” — am spune azi — adică să nu atace Rusia, în timp ce trupele ei s-ar fi aflat în luptă cu Turcii. Țarul obținu acest dar negativ, ba mai avu norocul ca, odată cu urcarea pe tronul

Poloniei a prințului Friederich August de Saxa, pe care-l susținu, nici Polonia să nu încerce a pune mâna pe Ucraina, dureroasa ei pierdere. Înțelegerea cu Viena, înnoită pe trei ani, după care suveranii se îndatorau să nu încheie pace separată cu Turcii, era de mare folos politicii rusești — dar era un folos cu tăiș, deoarece după înlăturarea Turcilor, ar fi pus pe Ruși în fața unui concurent la moștenire, adversar mult mai periculos, împăratul dela Viena.

Ajutorul politic al Olandei, de un an unită cu Anglia, devenea acum cu totul problematic. Cele două stăpâne ale mărilor urmăreau aceeași țintă: crearea unui echilibru de forțe pe continent și n'ar fi îngăduit niciunei alte puteri să dobândească o supremație care să se poată întoarce împotriva lor. E politica pe care o va urma Anglia până'n zilele noastre, combătând succesele Revoluției Franceze, doborînd la începutul veacului al XIX-lea, după amarnice lupte, geniul lui Napoleon iar în prima jumătate a veacului al XX-lea, punându-se în drumul lui Adolf Hitler.

Și în genere puterile apusene aveau preocupări mai însemnate decât ambițiile unui tânăr Țar.

Prin lunga agonie a suveranului spaniol, ros pe'ncetul de morbul lui Chaudin, pe atunci ne-cunoscut și fără iertare, se punea problema moștenirii tronului, a moștenirii uriașului imperiu colonial „în care soarele nu apunea niciodată”. Franța, printr'un nepot al lui Ludovic XIV, se socotea moștenitoarea directă a coroanei și în setea-i de putere, Regele Soare se învoise, ca să-și îmblânzească adversarii, ca o uniune personală între coroana Franței și a Spaniei să nu aibe loc niciodată. Putea Anglia să rămână de o parte de această uriașă pradă, a cărei stăpânire până la urmă nu va putea fi disputată decât cu armele ? Ce interes avea ea să dea sprijin unui Țar care, după ce-și va fi asigurat partea leului la miazăzi, se va întoarce cu siguranță spre miazănoapte, spre stăpânirea mării Baltice, care da în Marea Nordului ?

Aceste împrejurări de care Țarul avea cunoștință, desigur, deși mai puțin limpede ca istoricii de azi, făceau călătoria lui din 1697 în Europa nu numai nefolositoare, dar din multe puncte de vedere periculoasă.

Ceea ce-l îndemnă pe Petru Alexeievici să părăsească Moscova întovărășit de un alaiu de aproape trei sute de persoane, înafară de piticii bufoni și de maimuțele care-l înveseleau, era în primul rând tinerețea lui: avea douăzeci și cinci de ani. Și în al doilea rând: setea de cunoaștere. Voia să cerceteze la fața locului tainele tehnice ale acelor oameni din Apus care, dacă nu vor putea fi întrecuți sau măcar egalați, știa că vor ajunge să supună în mai puțin de un veac toate celelalte popoare ale pământului.

Partea politică a călătoriei îi ia foarte puțină vreme. Situația lui de stăpânitor atotputernic al unui imperiu care dobândise de curând o victorie asupra temuților Turci, îl silea să se ocupe și de interesele politice. Dar cea mai mare parte a timpului petrecut în străinătate, Petru îl folosi pentru instruirea lui personală — cu gândul de a transforma întreaga Rusie.

S'au găsit istorici, Europeni și Ruși, care să arate că jertfele aduse de poporul rus pentru realizarea năstrușnicei revoluții de sus în jos, ar fi fost de prisos. Ei sunt de părere că o evoluție firească, în ritmul propriu al vieții rusești, ar fi fost mult mai sănătoasă și ar fi scutit trei generații să sângere în piața Cremlinului, pe țărmurile incendiate ale Donului și în smârcurile cu febră ale Nevei. Că revoluția de sus în jos a fost falsă ne-o arată — spun acești adversari ai lui Petru cel Mare — destinul însuși al imperiului Romanovilor...

Raționamentul ni se pare greșit. În primul rând, fără acea revoluție de sus în jos a lui Petru, e îndoielnic ca urmașii Romanovi să mai fi avut un imperiu: forțele dinafară l-ar fi fărâmițat cu ușurință. În al doilea rând, pe temelia revoluției lui Petru, Romanovii au domnit încă două sute de ani. Prăbușirea lor se datorește faptului că n'au dus mai departe revoluția lui Petru, înglobând în ea și acea pătură nouă, muncitorimea industrială, și au făcut prea mici jertfe pentru înglobarea muncitorimii rurale. Sub ultimul Romanov, Rusia era tot o țară de producție agrară bazată pe sistemul sclavagist.

Lăsând de o parte ideologia și metodele politice ale bolșevicilor ruși care nu ne interesează aci — înafară de similitudinea cruzimii lui Petru cel Mare și a vărsărilor cronice de sânge, care ne face să bănuim că acolo stăpânește o misterioasă

și cruntă lege — trebuie să recunoaștem că unul din meritele creatoare ale conducătorilor sovietici e de a fi adoptat pentru întregul Stat planificarea obișnuită în marile întreprinderi industriale raționalizate ale Occidentului și de a-și fi însușit cele mai noi metode de producție cu ajutorul mașinismului celui mai perfecționat.

Această providențială întâlnire dintre firea activă, rodnică, setoasă de cunoaștere și de creație a lui Petru cel Mare, și necesitățile istorice din acel timp ale obștei rusești, a dat Rusiei contururile ei geografice atât de apropiate de cele de azi și a pus temeliile unei societăți care, dacă ar fi evoluat normal, pe liniile arătate de geniul lui, ar fi creat și burghezia liberala, trăsătura de unire între o aristocrație tiranică și o țărănime roabă. Societatea rusă n'ar fi rămas cu fiecare veac tot mai înapoi față de restul Europei, până la explozia din 1917.

Numeroase și pitorești sunt amănuntele călătoriei tânărului Petru Alexeievici, a acestui violent și exuberant puiu de urs moscovit în lumea atât de șlefuită la suprafață a curților europene, în care se mai țâra totuși o urmă din duhorile și pestilentele evului-mediu.

Petru Alexeievici nu făcea între străini nicio efortare spre a se purta altfel decât îi era firea. Rușinându-se de spasmul feței la o curte germană, trebuind să treacă printr'o sală plină de nobili, ridică un pitic de-alături — unul din bufoni — și-l puse înaintea ochilor, ca o mască. Altădată, din aceeași pricină, șopti maestrului de ceremonii: „Dragul meu, nu s'ar putea ca toți acești domni să-mi întoarcă spatele ?” În Olanda fu silit să fugă din Zaandam, un târgușor celebru prin șantierele navale, din pricină că se ținea lumea după el, ca după o dihanie dela grădina zoologică. Acest om brutal avea unele gingășii surprinzătoare: nu voia să copleșească pe bieții oameni cu prezența lui și spre a putea admira în toată libertatea o gospodărie olandeză, sclipitoare de curățenie și atât de chibzuit ordonată, se folosi de o clipă când proprietarii nu erau acasă.

Setea de știință îl duse până'n laboratorii și săli de disecție, unde zărind un fetus, se apropia uimit, în vreme ce suita lui rămase în prag, îngrozită. Apoi se aplecă și sărută fătul. „N'ați

băgat de seamă? întrebă Țarul fericit. Parcă surâdea!” Spaima lui exagerată, din copilărie, și pe care acasă o potolea de atâtea ori prin masacre abia justificate, îl puse la o curte germană într’o situație ridicolă dacă n’ar fi fost sinistă. În timp ce se servea un dineu iar doamnele din dreapta și stânga se sileau să-i fie pe plac, un slujitor scăpă un serviciu de porțelan cu tavă cu tot. Sgomotul fu asurzitor. Cașicum ar fi fost atacat pe neașteptate de dușmani nevăzuți, Petru sări dela Tocul lui și scoțând lungă sabie din teacă începu un duel furios cu fantome și iluzii... Cucoanele și curtenii de abia se reculeseră din neliniștea acelui moment, crezând că uriașul tânăr înnebunise. La alt banchet, la Dresda, făcu o ispravă mai voioasă. Spre a înveseli frumoasele cucoane, își puse după gât cureaua tobei mari și bătu viguros o jumătate de oră, arătându-le cu dibăcie toate „figurile” pe care le învățase în regimentul de gardă dela Preobrajenscoe.

La Viena, unde bătrânul împărat Leopold îl primi cu toată simpatia — erau doar aliați împotriva Turcilor! — Petru se pomeni că oferă pe fiul său Alexei⁶ unei arhiducese, ca legătura politică să fie întărită de legătura de familie. Țarul ceru în schimb ajutorul imperial pentru continuarea campaniei împotriva semilunii. Niciuna din oferte nu avu onoarea de a fi primită, în schimb i se dete Țarului ceva mai potrivit pentru exuberanta-i tinerețe: un bal mascat. Petru Alexeievici, uitând de toate planurile politice, se costumă în flăcău de țară și documentele spun că Țarul strânse’n brațe duduile vieneze, dănțuindu-le cu o vigoare într’adevăr țărănească.

În Anglia, un înalt prelat care avu cinstea să stea de vorbă cu atotputernicul stăpân al moscoviților, fu atât de jignit de felul grosolan al vorbei lui, că-l socoti mai curând potrivit pentru slujba de rânduș la cai, decât de împărat Despre Țar și alaiul lui merse vestea că prin încăperile pe unde treceau, lăsau în urma lor păduchi și pietre prețioase.

Ceea ce uimi îndeosebi pe Țar în Anglia — și rămase multă vreme fără glas dând din cap — fu Parlamentul în care i se spuse că o seamă de bărbați pricepuți tocmai alcătuiau lista de venituri

⁶ Alexei Petrovici, fiul lui Petru.

și cheltuieli a Statului, pe care nimeni, nici Regele, n'o putea schimba fără învoirea lor.

Dar nu aceste contraste dintre extremele continentului sunt de reținut. Ci curiozitatea Țarului pentru noutățile tehnice, științifice, în deosebi cele cu vădită valoare practică. Nu-l interesară sectele religioase sau cele filosofice și nici instituțiile politice și sociale — care valorează totdeauna exact cât oamenii puși să le diriguiască — și nici măcar geniala pictură flamandă.

E remarcabilă îndeosebi conștiința pe care o avea de menirea lui și pe care o gravă pe unul din inelele cu peceti: „Sunt numai un învățăcel și dor mi-e de cei ce mă vor învăța”. Trecând prin Riga pe care știa bine că odată și odată, dacă nu i se va reteza firul vieții pe neașteptate,, tot o va ataca, se apucă — spre indignarea comandantului suedez al garnizoanei, generalul Dahlberg — să studieze sistemul de fortificații al cetății, să măsoare grosimea zidurilor și distanțele dintre tunuri. La Berlin opri brusc o doamnă pe stradă, cerând să-i arate ceasornicul din poșetă... Cocoana îl arată îngrozită, crezând că fusese atacată de un bandit. Dar „banditul” după ce-l examina cu luare-aminte, i-l dete înapoi, cu'n surâs de mulțumire.

Faima de care se bucurau Olandezii ca navigatori și constructori făcu pe Țar să rămână, mai mult de nouă luni în Olanda, lăsând pe-al doilea plan — precum văzurăm — preocupările politice, țelurile diplomatice. După ce se odihni opt zile la Zaandam, nu departe de Amsterdam, se mută în acest mare oraș unde lucră în port, pe șantier, cum mai lucrase tot între Olandezi, la Arhanghelsk, a căror limbă o vorbea de atunci. Astfel se instrui la fața locului ca un lucrător, ca o calfă în toate atelierele, în toate meșteșugurile, dela potcovărie și fierărie până la războiul de țesut și mașina de tipar. Cercetă bărcile mari ale pescarilor care vânau balenele din dreptul Groenlandei și nu se lăsă până nu află toate tainele și nu cunoscă toate uneltele acestei ciudate și periculoase meserii.

Nicio îndeletnicire nu i se păru de prisos sau obositoare. Învăță arta de a se conserva cadavrele precum și felul în care se torturau în Olanda criminalii spre a li se stoarce mărturisiri. Științele', naturale, în deosebi anatomia, îl preocupară multă

vreme. Făcu exerciții după arătările unui medic de bâlci și se specializa în arta de a scoate ușor și repede măsele stricate. De atunci nimeni în jurul lui nu mai avu voie să sufere de măsele și să mai poarte în gură dinți stricați: le svâcnea dintr'o răsucire a două degete și supușii, ușurați, le scuiپau cu respect la picioarele Maiestății Sale.

Istoria nu cunoaște până la el alt stăpânitor care să înceapă cu sine înnoirea poporului, cu dârzenie și prin deprinderea tuturor meseriilor; nici dela el înainte, în niciun colț al pământului, acest exemplu nu se mai repetă. Șefii bolșevici care în atâtea direcții merg pe urmele lui Petru cel Mare, sunt numai teoreticieni ai coasei și ciocanului.

Dar această muncă a lui Petru Alexeievici ar fi putut rămâne o simplă ciudățenie. Țarul știa însă că avea de înnoit o întreagă țară, cu zeci de mii de kilometri pătrați, cu peste cincisprezece milioane de locuitori — atunci ca și acum una din cele mai populate și mai prolifiche — și că pilda lui, oricât de harnică, era neîndestulătoare. Avea nevoie de tovarăși, de urmași, înainte de a părăsi Olanda, Petru luă în slujba Rusiei tot felul de meșteșugari calificați, marinari, constructori de vapoare, turnători, chirurgi, calculatori și desenatori, arhitecți, ceea ce numim azi „specialiști”, un număr de peste șapte sute de tineri Ruși, din familiile cele mai de seamă, fură vâriți de Țar la tot felul de întreprinderi industriale, îndeosebi în atelierele unde se construia schelăria vapoarelor. Petru Alexeievici nu voia să se întoarcă singur, ci cu o întreagă generație de tehnicieni care să fie în stare a preschimba fiara din bârlogul rusesc, făptura primitivă de pe malurile Volgei, Moscovei și Niprului într'o ființă cugetătoare, creatoare, puternică și de neînvins, stăpână conștientă a avuțiilor de basm din jurul ei.

Dela Viena, Țarul avea de gând să treacă prin Veneția, falnica cetate comercială în rivalitate cu Constantinopolul care-i atrăgea mărfurile Orientului și unde poate ar fi găsit un aliat mai de crezământ împotriva Turcilor, decât în restul Europei.

Dar fu silit în Iulie 1698 să întrerupă călătoria și să se îndrepte grabnic spre Moscova, de unde încruntatul vice-rege,

Romadonovschi, îi scrisese că ulițele urlau de răsculați, pe care, cu toate vărsările de sânge, nu-i mai putea stăpâni.

Răzmerița era generală. Populația orășenească lipsită de simțul răspunderilor și intereselor colective, suferea și ea de pe urma guvernării aspre a lui Petru, bănuiră că urmărea doar mulțumirea îngâmfărilor personale. Impunerile grele în vederea înarmării, construcțiile de vapoare, atât de costisitoare atunci ca și acum, loveau în punga unor cetățeni amarnici la câștig și înspăimântau familiile numeroase cu presimțirea unui nou războiu, după campaniile atât de jalnice din Crimeea și atât de dureroase din Azov. Dar nu din această parte veni răzmerița. Teroarea lui Romodanovschi ținea în supunere populația orașelor. Turburările începură pe linia de frontieră a Poloniei, dela trupele de streliți, anume risipite de Petru prin vastul imperiu. Neplata soldelor, amintind jafurile de odinioară pe care streliții le suferiseră din partea ofițerilor, era o pricină gravă și adevărată. Dacă mai ținem seama de faptul că departe de familiile lor din Moscova, lipsiți de speranța militarilor de azi care știu că la împlinirea termenului de serviciu trebuie să fie eliberați, înțelegem de ce oamenii de trupă, fără să mai înștiințeze pe ofițeri, trimiseră o delegație la Moscova. Vice-Regele Romodanovschi împreună cu generalii Schein și Gordon, care alcătuiau guvernul în lipsa Țarului, se simțiră jigniți de cutezanța trupelor dela frontieră și fără altă discuție arestară pe delegați. Pe străzile Moscovei însă, neamurile streliților puseră la cale o manifestație sgomotoasă, eliberând pe arestați. Aflând de cele ce se petreceau în Capitală, streliții dela frontieră se ridicară ca un om și porniră spre Moscova să-și caute singuri dreptatea. Speriați de întorsătura neașteptată a evenimentelor, generalii Țarului se puseră în fruntea regimentelor de gardă din Moscova și se grăbiră să iasă înaintea armatei răsculate. Schein și Gordon, care cunoșteau prea bine pricinile răzvrătirii, ar fi dorit să împace lucrurile. Intrară în vorbă cu răsculații, îi îndemnară să se supună Țarului și să se întoarcă în taberele dela frontieră. În felul acesta aveau încredințarea ca Țarul să se înduplece și la întoarcere să le îplinească cererile. Dar mulțimea streliților, cuprinși de molima revoltei și bănuind că blajinătatea celor doi generali era numai o

dovadă de slăbiciune, nu vroi să asculte de înțeleptele sfaturi. Socotind pesemne că precum doborâseră întâi pe Natalia Chirilovna spre a urca în locu-i pe scaunul domniei pe Sofia Alexeievna, tot astfel vor putea doborî puterea crudului Petru și pune în locu-i pe Sofia, care-i va aduce iar pe toți la Moscova, acoperindu-i cu daruri. Dar generalii nu glumeau. Când văzură că toate sfaturile erau de prisos și nici amenințarea tunurilor care descarcă întâia salvă în văzduh nu-i potolea, porunciră trupelor credincioase să deschidă focul. Fu un masacru. Cei aproape opt mii de streliți, lipsiți de conducere, se pomeniră toți în bătaia puștilor și tunurilor. Din cei scăpați cu viață, o parte fugiră în pădurile din împrejurimi, ceilalți fură duși la Moscova. Erau peste patru mii.

Deși puțin serioasă, răscoala fu totuși o încercare de răsturnare a regimului de către aceleași elemente care de două decenii menținuseră turburările în jurul tronului și de care Petru încercase prin diferite mijloace să se desbare.

În drumul dela Viena prin Galiția către Moscova, Țarul fu informat prin curieri de sângeroasele întâmplări din Rusia. Cum ajunse în Capitală, găsi în închisori nu numai pe streliții desarmați de Schein și Gordon, ci și numeroși locuitori' ai Moscovei, denunțați fe spionii și agenții lui Romodanovschi.

Cincisprezece îngrozitoare camere de tortură și cincizeci de călăi experimentați adăstau începerea cercetărilor. Spaima bolnăvicioasă a lui Petru Alexeievici, pe care călătoria prin țările Europei, primirile fastuoase, munca în ateliere și petrecerile ar fi putut-o domoli dacă nu stârpi cu desăvârșire, se trezi iar, halucinantă, chinuitoare, în atmosfera înnebunită, duhnind de sânge, a Moscovei. Protocoalele acestor anchete s'au păstrat. Ele sunt o descriere credincioasă a stării sociale din acele vremuri, ale svonurilor care circulau asupra Țarului, „vândut străinilor, înțeles cu dracul și întru totul Antecrist”. Jafurile boierilor, ale slujbașilor, viața de risipă a unora, de neagră mizerie a altora, nu se schimbaseră de pe vremea lui Ștenca Rasin și în fiecare din revoltele de atunci, inclusiv revolta din urmă a streliților, istoricul dă, cu o înfiorătoare monotonie, de aceleași torturi urmate de aceleași răcnete din camerele de chin. Ca de obicei, vinovați și

mai puțin vinovați fură jupuiți, trași în țeapă, arși cu fierul roșu, spintecați și rupți, pentru a se dobândi unanimitatea unei supunerii în imperiu, de a cărei necesitate aproape nimeni, în afară de Petru, nu-și da seama. Apoi urmă, vreme de cinci luni, fără întrerupere, execuția publică a celor condamnați la moarte, pentru vina de a fi încercat înlăturarea Țarului și ridicarea la tron a Sofiei Alexeievna.

„Osândiții fură executați la Preobrajenscoe și în Piața Roșie, fură spânzurați pe zidurile Kremlinului. O sută de streliți erau alături pe o bancă lungă și ca vite la abator li se tăia capul la rând. La II Octomvrie fură numărați la Preobrajenscoe două sute treizeci de morți, în altă zi fură trei sute treizeci. Femei fură torturate și bătute de moarte, două doamne de onoare ale Sofiei, fură îngropate de vii. Mlădițe boierești fură trase în țeapă; spre a li se lungi viața, fură înveliți în cojoace și astfel ocrotiți de gerul iernii, două zile se chinuiau de moarte. Victimile fură fripte la treizeci de focuri. Unii fură învârtiți trei patru zile pe roată, până-i mântui moartea. Cei care nu fură osândiți la moarte, primiră alte pedepse, li se tăiară mâinile, picioarele, urechile, nasurile, li se smulseră limbile.

Călare, Petru sta de față la toate execuțiile, se spune că tăia însuși într-o singură zi optzeci și patru de capete. Mencicov, care umbla beat prin oraș cu sabia în mână, luă parte bucuros la invitația Țarului, de a tăia și el ceva capete. Un boier din Curlanda, von Blomberg, ofițer la marele cartier al lui Petru, fu singurul care se împotrivi poruncii Țarului de a pune și el mâna pe bardă:

— În țara mea nu e obiceiul, răspunse. Când apărui patriarhul în Piața Roșie spre a

încerca să pună capăt omuciderii, Petru îi strigă să se care de-acolo:

— Știu eu mai bine ce-mi poruncește Dumnezeu să fac, ca să ocrotesc interesele poporului !

Un osândit urlă în desperarea lui că era nevinovat. Batjocoritor, Petru îi răspunse:

— Chiar nevinovat de-ai fi, iau asupra mea răspunderea pentru sângele tău!

Cinci sute de bărbați și femei fură însemnați cu fierul și surghiuniți în Siberia. Casele osândiților fură incendiate, femeile și copiii lor alungați din oraș; nimeni n'avu voie să le dea adăpost. În râul Moscova fură înecate soții de-ale streliților.”⁷

Nu e greu de recunoscut că această înăbușire în sânge a streliților era întrucâtva de prisos. Streliții fuseseră de mult înfrânți și desarmați. Torturile și execuțiile, oricât * ar fi corespuns obiceiului timpului” depășiră cu mult măsura. Ele erau însă un spectacol necesar ochiului sinistru al Țarului, satisfacția unui instinct sadic pe care Petru Alexeievici bănuindu-l firesc i-l oferea prietenului Mencicov și ofițerului de stat-major Blomberg.

Încercarea de a vâri și pe Sofia în complot, pare să nu fi reușit. Așa se explică de ce fosta Tegentă, după torturile de rigoare — la care desigur trebuie să fi fost de față dacă nu chiar în rolul de călău, care-i plăcea, însuși Petru Alexeievici, fratele mai mic — nu fu osândită la moarte ci la călugărie și surghiunită cu alt nume la o mănăstire. Aci fu supusă unui regim cu deosebire sever pentru o femeie simțitoare și umilitor pentru mândria fostei stăpânitoare. Spiritul burlesc, lugubru al Țarului, în care se iscase nebunia răzbunării, se mai arată odată în felul cum își bătu joc de nefericita soră. Câteva sute de streliți fură spânzurați sub fereastra ei, ca să-i vadă bine, la rând, iar în mâna fiecăruia se afla o petiție...

Ura împotriva Țarului, chiar în cercurile care se bucurau de privilegii, necum în păturile de unde fuseseră smulși osândiții, fu mare. Dar teroarea făcu minuni. Credincios instinctului său robust, Petru își urmă menirea cu o vigoare care creștea an ele an și până la așa zisul complot al fiului său Alexei, nimeni nu-i va mai sta împotrivă. Marea chemare, Petru si-o împlini până la capăt, zdrobind adversarii dinafară, măcelărind pe trădătorii de pe Nipru, bătându-și boierii ca pe nemernici când îi prindea jefuind, el însuși petrecând și suferind ca un om.

Abia intră în Moscova după călătoria în Europa și chemă la sine pe boieri mai înainte de a se ocupa de revolta care avusese

⁷ Kurt Kersten, op. cit.

loc. În felul lui burlesc, adăogând batjocura la violență, drept orice salut puse mâna pe-o pereche de foarfeci și reteză câtorva stufoasele bărbi, semnul nobleții lor. La o petrecere la care pofti și alți boieri cu soțiile lor, îndemnă bufonii și piticii să sară pe masă și cu foarfeci pregătite anume să reteze bărbile mari de față. Tot astfel pățiră lungile caftane și mânecile mari, umflate, tot semne ale boieriei. Cine mai voia de aci înainte să poarte barbă, fu silit să plătească o dare usturătoare. îmbrăcăminte olandeză, simplă și practică, potrivită omului activ, muncitor, care avea nevoie de libertatea mișcărilor, fu înfățișată poporului în târguri și pe la porțile orașelor. Cu o râvnă supraomenească, martirizând pe alții dar martirizându-se întâi pe sine, porni la munca de preschimbare a uriașului imperiu. S'a găsit o hartă pe care Petru cel Mare scrisese cu litere la fel de mari — ca trei egale împărțiri geografice — Europa, Rusia, Asia. Preschimbă alfabetul, calendarul, ca oamenii să se poată mai ușor înțelege între ei și să meargă în pasul lumii civilizate. Schimbă arhitectura tradițională care se potrivea mai mult materialului lemnos și introduse stilul olandez, mai cu seamă în grimele zidiri de pe malul Nevei. Trimise tineri .uși în Italia și aduse Italieni pricepuți în arta zugrăvelii. În 1796 apăru întâiul ziar rusesc, Gazeta Moscovei, cu ajutorul căruia Petru începu să închege o opinie publică, supusă intereselor generale pe care le reprezenta deocamdată numai Țarul. Sili pe Ruși să'nvețe limbi străine, însărcina pe cei mai pricepuți să facă traduceri de manuale și el însuși făcea corecturile cărților mai de seamă.

Deasupra culcușului avea o tăbliță de gresie și un creion de piatră pe care-și însemna tot ce avea de poruncit și de supravegheat a doua zi.

În carnetul lui se găsesc amestecate cugetări diferite cu observații și reguli tehnice. E de-ajuns a cita o parte din ele — cu toată înfățișarea lor mediocră pentru un cititor din zilele noastre — spre a ne da seama concret de caracterul uriaș al întreprinderii lui, de genialitatea viziunii, de voința cu care își mistuia forțele și zilele pentru înfăptuirea ei într'o parte a lumii în care milioane de oameni duceau o viață nu cu mult superioară vitelor și sălbaticilor:

- Unde trebuie păstrat bălegarul?
- Să se adune plumbul de pe câmpul de manevre.
- Cosciugele să nu se mai sape în lemn, să se alcătuiască din scânduri. E mai lesne. (Un cosciug-model din Anglia).
- Un artificiu experimental: Oare petrolul se poate stinge cu vitriol?
- Cum se dospește inul în apa de salpetru.
- A se cumpăra secretul rețetei piftiilor de măruntaie.
- A se ticlui o carte de rugăciune pentru țărani, care să se citească în biserici, spre luminarea lor.
- Copiii găsiți și creșterea lor.
- Cum să se organizeze pescuitul balenelor.
- Grecii s’au prăbușit pentru că au desprețuit armele.
- Să se aducă ziare dela Paris. Și actori, bine plătiți.
- Proverbele ruse. Un dicționar rus.
- Dacă legile naturii ar fi raționale, cum se explică faptul că animalele se mănâncă între ele și noi pe ele ?
- Să alcățuiesc o rugăciune pentru soldați: „Doamne, Dumnezeu, vecinie, sfânt!” și așa mai departe...

Se scula dis-de-dimineată. își cosea singur nasturii lipsă. își cârpea ciorapii. Se pricepea ca nimeni altul în Rusia la săpunuri, la felul țesuturilor, la cele potrivite vaselor pe mare, la calitatea lemnurilor de construcție. Când se pregătea de lucru, vorba lungă îl înfuria. Multor boieri și chiar străini le-a scuipat în obraz. Nu putea suferi bucatele dulci, ci alimentele sărate, pipărate și care îl făceau să plescăie limba de plăcere. Calculele unor lucrări de inginerie l-au urmărit de câteva ori până’n vis.

Când avea prilejul, se ocupa și de astronomie, de adevărurile mecanice cerești. Între hârtiile lui se găsește una cu această însemnare: „Se va explica poporului eclipsele, ca să nu se mai sperie”. Era secretarul de redacție al ziarului din Moscova. Arăta pasajele care trebuiau traduse din ziarele străine, precum și informațiile cele mai folositoare.

Iată o idee care lămurește cu toată puterea acțiunea lui revoluționară și care se află scrisă de mână lui, la dispoziția oricărui cercetător :

„Mântuirea Rusiei e în știință; toate celelalte popoare se silesc cu politica să mențină Rusia în neștiință, să fie departe de ea lumina inteligenței în toate domeniile și mai cu seamă în domeniul războiului, astfel ca ea să nu-și cunoască puterea.”

Era pe vremea când, după victoria dela Narva, Carol XII declara: „Săbiile sunt de prisos, bicele ar fi deajuns ca să alungăm pe acești golani nu numai de pe pământul lor, dar de pe toată suprafața pământului.” În „Jurnalul” lui, Petru scrisese: „Toată întâmplarea dela Narva a fost un joc de copii, fără niciun meșteșug. Acum când mă gândesc, mulțumesc Domnului pentru această nenorocire care alungă dela noi de nevoie lenea și ne silește să muncim zi și noapte.”

Construcția Petersburgului, Petru o începu în zilele cele mai nesigure ale vieții lui, când regele Suediei, după cucerirea Poloniei, se îndrepta spre Rusia. Într’atât de neînfrântă era credința și voința lui Petru — singur împotriva totalității poporului, împotriva teribilelor lui slăbiciuni și suferința. împotriva celor mai puternici adversari dinafară ai vremii aceleia.

Această supraomenească opintire ținu până la capătul vieții, douăzeci și șapte de ani după înapoierea din Europa.

„Coadă biciului e mai lungă decât cea a diavolului!” spunea el spre a demasca pe șarlatani și a stârpi prejudecățile.

Spre sfârșitul vieții își dădea seama că biurocrațismul și jaful sfetnicilor erau piedecile cele mai serioase în drumul Rusiei, și alungă dela el, cu cnutul, pe prietenul de o viață, Mencicov, iar pe alții, cu toată cruzimea, îi dădea pieirii.

CUCERIREA NORDULUI

Ar fi greu de precizat când anume miji în mintea lui Petru Alexeievici gândul de a se lua la întrecere cu forțele suedeze care dețineau marea Baltică, așa cum zadarnic mai încercaseră înaintașii. De bună seamă, în timpul călătoriei în Europa, când se lovi pretutindeni — și la Londra și la Amsterdam și la Viena — de împotriviri mai mult sau mai puțin deghizate la planul unei campanii anti-musulmane. De vreme ce drumul spre miazăzi era închis de forțe coalizate și anume de cele trei puteri mari ale Europei: Franța, Anglia și Austria, nu mai rămânea Țarului decât să ncerce să deschidă cu forța ușa dela miazănoapte.

Puterea Suedezilor părea în descreștere. Carol XI, înfrânt de câteva ori pe continent, se mulțumi a întări puterea dinastiei, confiscând cea mai mare parte din moșiile nobililor din Suedia, din Finlanda și din țările baltice. La moartea lui, tronul rămase vacant până ce urmașul, Carol XII, împlini cincisprezece ani. Noul rege, înafară de petrecerile sgomotoase ale vânătoarei și unele cruzimi, obicinuite pe acea vreme, nu arăta niciun fel de interes pentru politica țării sau pentru relațiile ei cu puterile din afară. Nepotul eroului Gustav Adolf, de care tremurase un continent, părea un adolescent de salon, palid și cam tăcut.

Petru simți adunându-se în cerul Europei nourii unei puternice furtuni împotriva dominației suedeze pe continent, și își spuse că ar fi o greșală să piardă prilejul de a pune piciorul în cetățile baltice. Beneficiile ar fi imense: mărfurile persane și indiene precum și produsele solului rusesc ar scăpa de vămuirile suedeze iar vechiul bir, în grâu, pus de Suedezi asupra Țarului Alexei prin tratatul dela Stolbova, s'ar șterge pentru totdeauna.

Danemarca, Polonia și Saxonia, de partea lor, căzuseră de acord.

Totuși, Petru nu se legă pe față cu cele trei sate, din câteva pricini esențiale. Raporturile cu Suedia rămaseră deocamdată dintre cele mai bune. Campania spre miazăzi a Rusiei fu la timpul ei puternic susținută de Carol XII care trimise Țarului nouă sute de tunuri, din care trei sute de bronz. Fără tunuri, orice războiu era pierdut, mai cu seamă un războiu de asediu. Suedia,

posesoare a unei vaste industrii de armament, era o țară care trebuia încă măgulită, nu înverșunată prin alianțe dușmănoase. Petru, atâta vreme cât nu încheiase pace cu Turcii, nu se putea gândi să rupă relațiile cu Suedia, care de atâtea ori se dovedise de temut.

Iată de ce întâlnirea la Rava dintre Petru și Frederic August al Poloniei avu, din punct de vedere politic, un caracter vag. Frederic August, Saxon de făptură uriașă, strașnic băutor, teribil afemeiat și fără niciun scrupul când era vorba de interesele persoanei lui, mulțumi Țarului pentru ajutorul dat — în bani — ca să ocupe tronul Poloniei și îl înconștiință de alianțele împotriva Suediei. Situația regelui saxon în Polonia fiind destul de nesigură, din pricina adversității acelor nobili care nu fuseseră „atinși” nici cu aur saxon nici cu aur moscovit și, pe de altă parte, Petru neavând niciun interes ca porturile baltice să cadă în mâinile poloneze — în cazul alungării Suedezilor, — se mulțumi a întreține bune relații de vecinătate. Deocamdată primul punct câștigat era că izbutise a pune pe tronul Poloniei un om devotat și îndatorat împotriva unui candidat francez și că deci, din această parte, Rusia era ferită de vreun atac. În Danemarca se află numaidecât — printr'un agent de o istețime și de un neastâmpăr cum rar cunosc istoria, prin baronul leton Pateul, depus de Suedezi — că Țarul ar intra și el în alianța împotriva Nordului.

După cucerirea Azovului, tratativele cu Turcii pentru încheierea unei păci, nu meraseră bine. Petru simțea la Constantinopol o împotrivire pe care nu și-o explica și de o dârzenie care nu putea fi numai turcească. Toate scrisorile Țarului către trimisul rus de pe malul Bosforului, cu îndemnuri violente să grăbească pacea, fură de prisos. Din documentele pe care le posedăm azi, cunoaștem pricina împotrivirii Turcilor și a refuzului de a semna un tratat care le-ar fi prins destul de bine, de vreme ce nu puteau continua războiul în Azov: Anglia. Agitațiile în Europa ale lui Petru, simțul lui politic, ambiția lui constructivă și mai cu seamă punerea în valoare a imensului imperiu moscovit, însemnau ivirea unui factor nou, de temut, în nordul continentului, unde interesele Angliei erau servite indirect de Suedezi. Încleștarea unei voinți ca a lui Petru în miazăzi,

scurgerea înceată a sângelui națiunii în Marea Neagră, era pentru Anglia o politică necesară, de imediată prevedere. Reprezentantul Angliei la Istanbul nu numai că îndemna pe sultan, cumpărând în același timp bunăvoințele vizirilor, să prelungească tratativele cu Rușii, dar era de părere că interesele și prestigiul Semilunii cereau o continuare a războiului până la îndepărtarea Rusiei dela țărmurile Mării Negre.

Nerăbdător, Petru dete o lovitură dibace și neașteptată. Scoborî însuși la schelele dela Voronej, inspecta vasele, înarma unul cu tunuri puternice pe care-l trase cu frânghii până'n Marea de Azov, iar de-aci îl trimise la Constantinopol.

„Neatinsa fecioară” — cum numeau Turcii Marea Neagră — căzu astfel în brațele colosului dela nord. Din acel ceas, Marea Neagră înceta de a mai fi un lac turcesc și rămase până azi un lac dominat de ambele puteri, cu predominarea aceleia care, uneori, se află într'o situație politică mai prielnică⁸.

În dimineața în care vasul de războiu al Țarului, acostând în preajma seraiului, trase câteva omagiale lovituri de' tun, capitala imperiului turcesc fu cuprinsă de groază, iar sultanul și pașalele crezură că le sunase ceasul. Dar se liniștiră îndată. Petru nu se mai socotea în războiu cu sultanul, ba dorea toată prietenia lui înaltă. În primele condiții de pace, Țarul ceruse o nouă cetate de pe țărmul Mării Negre, Cherci, și libertatea de navigație pe întreg cuprinsul mării. Acum renunța la Cherci și se mulțumea cu libertatea navigației, libertate fără niciun folos atâta vreme cât Rusia nu construise încă o flotă și nu se știa dacă Țarul, cu telul lui de a duce politica internă, va apuca vreodată să construiască o flotă.

Nici prezența vasului de războiu rusesc în apele Bosforului — sau poate tocmai prezența lui! — nu ajută intențiilor lui Petru. Tratatul mai ținură un an.

Între timp, Suedezii, sub conducerea tânărului rege Carol XII, se pregătiră să treacă în Danemarca, pentru a elibera

⁸ În momentul când scriu aceste rânduri (Septembrie 1939), ministrul de externe al Turciei se află la Moscova, unde discută cu ministrul de externe al Sovietelor stăpânirea Mării Negre.

teritoriile ducelui de Holstein-Gottorp, cumnatul regelui suedez, de fapt spre a pune capăt unei coaliții care, bine încheiată, ar fi putut deveni fatală stăpânirii suedeze pe continent. Prezența Rusiei în coaliție, deși nedovedită încă prin nimic, era cu deosebire periculoasă. Unii miniștri suedezi, la consfătuirea hotărâtoare de sub prezidenția tânărului rege, fură de părere că cedând o parte, se putea mântui restul; îndeosebi se putea ceda Rusiei o ieșire la marea Baltică, sau în orice caz se puteau începe tratative pe această bază, spre a o ține departe de coaliție în momentul când Suedia ar ataca Danemarca... Regele, care nu rostise până atunci în cursul ședinței niciun cuvânt, puse capăt controverselor cu această declarație:

— Domnilor, sunt hotărât de mult să nu fac un războiu nedrept. Sunt însă tot atât de hotărât de a nu sfârși un războiu legitim decât prin zdrobirea desăvârșită a dușmanilor. Aflați deci că am luat această hotărâre de pe acum: Voiu lovi cu toată puterea de care sunt în stare pe întâiul care se va declara dușman; și după ce-l voi fi înfrânt, nădăjduesc să aibă oarecare teamă și ceilalți.

Aceste cuvinte trebuie cercetate pe'ndelete, dacă voim să desprindem din ele adevărata lire a lui Carol și, prin contrast, deosebirea fundamentală de firea lui Petru, adversari în istorie, adversari în temperament. „Războiu legitim” era pentru Carol XII orice războiu care tindea să apere drepturi amenințate, cuceriri mai vechi ale moșilor lui. Într'adevăr, Carol XII n'a întreprins în viața lui, care a fost numai războinică, niciun războiu „nelegitim”. Viziunea lui istorică era de menținere a unor „drepturi” vechi, de păstrare a unor forme existente, spre deosebire de viziunea lui Petru cel Mare, mai puțin rigidă, dar creatoare de valori noi. Cu totul lipsit de imaginație rodnică, Carol XII merse — precum vom vedea — atât de departe cu principiul „zdrobirii desăvârșite a dușmanilor”, că'n urmărirea acestui țel nu cruță nici lui, nici Suedezilor, nici patriei, cele mai crunte și mai păgubitoare încercări, încălcând învățămintele elementare ale împrejurărilor, pierzând ani prețioși într'o tabără âela Tighina, în nădejdea unui războiu ruso-turc care izbucni, e adevărat, dar fără niciun folos pentru „principiul” lui.

Dacă încăpățânarea nebunească se poate numi geniu, Carol XII fu un astfel de geniu. E, desigur, foarte greu să facem deosebirea

dintre adaptare la împrejurări și lipsa de caracter, dar la Carol XII cazurile sunt izbitoare. Caracterul i-a mărginit inteligența și extraordinarele-i fapte de arme s’au dovedit până la urmă mai mult decât sterpe — ruinătoare. Carol XII trecu în Danemarca în fruntea trupelor, ca un soldat de rând, și după câteva lupte duse cu o perfecție tehnică neobicinuită, sdrobi pe adversar. Toate drepturile cumnatului fură recunoscute. Trupele suedeze se purtară cu populația civilă într-un chip atât de omenos, că vestea făcu ocolul lumii, și deveni principiul oricărei armate civilizate. E de ajuns să amintim că după căderea cetăților asediate, locuitorii danezi preferau să-și petreacă vremea mai mult în tabăra „inamicului”. Când impuse Danemarcei pacea, Carol XII fu consecvent: nu ceru pentru sine nimic. Era mulțumit că dusesse la bun capăt, pentru apărarea unor drepturi încălcate, un „războiu legitim”: restituirea ducatului de Holstein.

În tabăra lui Carol se afla și un trimis a Țarului. Petru avea proiecte, dar niciun interes ca ele să fie bănuite. Totuși, Suedezii nu erau liniștiți, cunoscând ce sarcină însemna pentru Rusia vechiul tratat impus la Stolboya. Trimiseră la Moscova o delegație care să ia din gura Țarului jurământul că va respecta starea de fapt. Țarul spuse Suedezilor că se afla în pace cu ei și va păstra această pace. Ar fi dorit o ușurare a vechiului tratat și un port la marea Baltică, dar delegația nu era împuternicită să trateze aceste chestiuni. Oricum, Țarul refuză un nou jurământ pe hrisovul dela Stolbova, aducând argumentul că n’avea niciun rost să mai jure pe el, de vreme ce jurase Țarul înaintaș Alexei Mihailovici, iar de atunci tratatul fusese ținut cu sfințenie.

Delegația suedeză nu bănuia că’n același timp se afla ascuns la Moscova baronul leton Pateul și că avea noaptea întrevederi tainice cu Țarul pentru eliberarea cetăților baltice de sub puterea suedeză. Dar toate eforturile boierului balt, la care se adăogau stăruințele reprezentantului saxon din Moscova, nu izbutiră a clinti hotărîrea lui Petru de a încheia întâi pacea cu

Turcii. Războiul pe două fronturi nu voia să poarte. Nici înaintarea Saxonilor în provinciile baltice nu-l scoaseră din Moscova.

De altfel, Friederich August, voiosul rege al Poloniei pornise cu războiul împotriva Suedezilor fără încuviințarea nobilimei polone, care neavând nimic de câștigat de pe urma acestei acțiuni — ba totul de pierdut în cazul unei înfrângeri — ar fi preferat cu Polonia să nu-și vâre mâinile în foc. Adevăratul concurent la țarmurile Baltice, rămânea tot Suedezul. Și Petru află cu uimire dela oamenii lui de credință din Varșovia, că prins de panică la vestea că regele Suediei, după campania fulgerătoare, care-i aduse gloria, din Danemarca, va veni în Polonia, Friederich August se bătea cu gândul să treacă de partea învingătorului.

În asemenea caz situația Rusiei devenea critică. Fără a-și fi asigurat fruntaria dela miazăzi, Petru ar fi trebuit să renunțe definitiv la visul secular al Țarilor, de a pune piciorul în fortărețele baltice sau, în cazul când Carol XII ar fi invadat Rusia, săaibede partea lui și pe Friederich August, cu Polonezii râvnitori ai Ucrainei.

Timpul deveni — dacă se poate spune — usturător.

Din fericire, la 16 August 1700, sosi vestea mult așteptată, că Turcii semnaseră tratatul de pace. În aceeași zi, ambasadorul Saxoniei primi vizita Țarului care-i anunță intrarea Rusiei în războiul împotriva Suedezilor, așa cum se înțeleșese cu Friederich August, și înnoia fagăduiala de a nu încheia pace separată. La 30 August declarația de război fu înmănată regelui Suediei, care aresta numaidecât în lagăr, cu indignare, pe trimisul Țarului, cu desăvârșire neștiutor de purtarea stăpânului său.

Gând trecu frontiera îndreptându-se către Narva, cetate baltă de pe râul Narova, nu departe de țărmul mării Baltice, armata Țarului număra patruzeci de mii de oameni și o sută cincizeci de tunuri, cifre impresionante. Era o armată uriașă pe vremea aceea, deși lipsită de spiritul disciplinei și nu bine pregătită. Comandanții erau mai toți străini, începând cu generalisimul, ducele de Croy. În genere, armatele timpului n'aveau mai multă coeziune și nicio instrucție mai amănunțită, sistemul recrutării fiind introdus abia la sfârșitul veacului al optsprezecelea. Armata lui Petru suferea însă în mod special de

această lipsă de legătură a comandantului cu restul trupelor, având în vedere dușmănia vie a Rușilor față de străini. Ducele de Croy nici nu știa rusește. Ceilalți ofițeri superiori erau salariații personali ai Țarului. Destinul imperiului rus le era cu desăvârșire străin; nimeni nu bănuia așa ceva. Cu totul altfel organizată, armata suedeză care abia ajungea la a douăzecea parte din gloatele adversarului — nu avea mai mult de opt mii de ostași — se încumetă să pornească la atac. Căliți în lupte, disciplinați, conduși de ofițeri în fruntea cărora se găsea ofițerul prin excelență Carol XII, plini de încrederea dobândită odată cu victoriile din Danemarca, cei opt mii de Suedezi reprezentau o calitate pe care numărul adversarilor nu o putea devaloriza.

Atacul dat de Friederich August împotriva Rigei, apărută de același general suedez Dahlberg care oprise pe Țarul Petru Alexeievici să măsoare grosimea zidurilor, nu fu deloc norocos. Generalul suedez, moșneag de optzeci de ani, își cunoștea bine meseria și avea tăria de caracter a oțelului patriei lui. Entuziasmul și ațățările baronului rateul care se afla în primele rânduri ale asediatorilor, nu fură nici ele mai norocoase. Când regele saxon află de biruințele lui Carol XII în Danemarca, despresura zidurile Rigei și se retrase în Polonia. Tocmai năvăleau în țările baltice trupele Țarului și începuseră asediul cetății Narva.

Asediu fără speranță! În Noemvrie, când Țarul începu campania, frigul și viscoalele îngreuiau sarcina asediatorilor. Tunurile rusești, mânuite de oameni fără prea multă experiență, nu făceau dușmanului aproape niciun rău. Nu același lucru se putea spune de tunurile suedeze. Asalturile la baionetă ale Rușilor sfârșiră prin a demoraliza pe cei care scăpau cu viață. Norocul dela Azov nu se mai repetă. Suedezi nu erau Turci. Țarul nădăjduia că, reduși prin foamete și prin istovirea munițiilor, asediații din cetatea pe care Rușii o înconjuraseră cu șanțuri și parapete, se vor preda cu toții.

Când veni vestea că regele Suediei debarcase și se îndrepta în grabă spre Narva, s'o despresoare, Petru nu crezu. Cum ar fi cutezat regele Suediei să întreprindă o asemenea campanie la începutul iernii, atât de departe de patrie, împotriva unui dușman

care se afla ca la el acasă? Dar la ivirea întâilor călăreți suedezi în zarea taberei, statul-major rus fu convocat. Atacul împotriva Narvei încetă. Țarul și ofițerii superiori puseră la cale un plan de apărare. Cinci mii de oameni fură trimiși în grabă să ocupe defileul de lângă Wesemberg, a cărui trecere s'o apere cu orice preț. Între timp, două linii de apărare fură organizate, cu menirea de a rezista cât mai mult și a pricinui dușmanului pierderi cât mai mari, astfel ca ajungând înaintea liniei principale de rezistență, a cărei aripă dreaptă se rezema pe fluviu, să poată fi zdrobit cu ușurință. Planul defensiv nu era rău și probabil că ar fi dat rezultate bune dacă trupele ar fi avut spiritul de rezistență, necesar în asemenea împrejurări și dacă ofițerii ar fi voit într'adevăr să lupte. Armata lui Petru se dovedi însă o adunătură de netrebnci.

Călăreții lui Șeremeteiev, trimiși de Țar să ocupe trecătoarea dela Wesemberg, nu-și făcură datoria. Cu voința dârză de a rezista, ei ar fi putut multă vreme ține în loc oastea suedeză, înfrângerea primei rezistențe și spectacolul fugii călăreților moscoviți înaintea vreunei lupte serioase dete soldaților lui Carol un asemenea despreț pentru adversar, că măturară ușor și cele două așa zise linii de apărare.

În dimineața zilei de 30 Noemvrie, când Suedezii se desfașurară în ordine de bătaie înaintea fortificațiilor grosului armatei ruse, ofițerii Țarului crezură că aveau de-aface numai cu avantgarda dușmană. Era însă toată armata. O vijelie care purta spulberată zăpada în ochii Rușilor, sprijini ofensiva suedeză, condusă, ca de obicei, de însuși Carol. Din textele rămase de pe urma corespondenței regelui suedez, reiese că Rușii opuseră foarte puțină rezistență, și o rupseră de fugă de îndată ce inamicul ajunse în șanțurile lor. O simplă luptă corp la corp, condusă însă de ofițeri vigilenți și hotărâți să câștige victoria, ar fi dat Rușilor o superioritate zdrobitoare. Întâi se dislocă aripa stângă și soldații, cuprinși de panică, începură a răcnii că fuseseră vânduți de ofițerii străini. Dezastrul fu complet când trupele în debandadă repezindu-se pe podul râului, îl prăbușiră și căzură în apă. Suedezii se veseleau, luând la ochi cai și călăreți care luptau cu valurile și sloiurile de ghiață. Vitejia parțială a

regimentelor de gardă nu servi la nimic. Numeroși comandanți superiori ruși, printre care trei generali, se predară regelui Suediei înainte încă de căderea nopții. Apoi însuși generalisimii Croy, cu întreg statul lui major și cea mai mare parte din artilerie. Când regele văzu numărul imens de soldați ruși sdrențuiți, flămânzi, îngroziți, fără arme, cerând să fie și ei făcuți prizonieri, porunci să fie alungați cu' patul armei, înapoi, în țara lor. Nu-i trebuiau acele nenumărate gloate de prizonieri, care a doua zi vor cere de mâncare și ar putea pune în pericol mica armată suedeză.

Și Petru?

Ca de obicei, simțirea nu putu rezista evenimentelor pe care le provocase voința și chibzuință lui.

Odată cu apropierea trupelor suedeze, fu cuprins de neliniște, paharele de basamac pe care e sorbi unul după altul nu fură în stare să-i mai redea încrederea, căzu într'o neagră melancolie, apoi într'o furie de dement, se umili ca un criminal în preajma osândeii în fața generalului Croy, implorându-l să „salveze imperiul” — și luă în sfârșit hotărîrea mântuitoare: să fugă.

Spuse ofițerilor de stat-major că e nevoie de încă o armată, mai numeroasă, cu ajutorul căreia să prindă pe inamic între două focuri. Nu-l crezu nimeni. Ofițerii rămaseră cu încredințarea că Țarul nu era un viteaz. Petru se aruncă pe cal și întovărășit de un mic alaiu de gardă, se repezi spre miazăzi, spre patrie. Se opri tocmai la Novgorod. Era destul de departe de Carol XII.

Într'o singură zi, în câteva ore numai, forța armată a imperiului rus fu distrusă. Nimic și nimeni nu-l mai putea opri pe Carol să intre în Rusia, să se instaleze în Kremlin și să dicteze pacea pe care ar fi voit-o. Totuși regele Suediei rămase pe loc. Imensitatea Rusiei îl făcu prevăzător — deși nu pentru multă vreme.

Lupta dela Narva, de îndată ce fu cunoscută în Europa, acoperi pe tânărul rege suedez cu o nouă glorie. Că numai opt mii de oameni sdrobiseră o armată de patruzeci de mii, era o dovadă definitivă de geniu.

Carol XII se vădi și de data aceasta înțeleghător, generos față de generalii prizonieri, căroră le restitui săbiile și-i ajută să se

înapoieze fiecare în țara sa; nu îngădui de asemeni ca Țarul Petru Alexeievici, în rapoartele trimise cancelarilor Europei, să fie umilit cu vreun cuvânt.

Țarul se afla la Novgorod când îl ajunse știrea dezastrului dela Narva, pe care o socoti ra o pedeapsă dumnezeiască. Și c'o energie într'adevăr supraomenească, fără a fi sigur că regele Suediei îi va îngădui răgazul, se puse pe lucru pentru adunarea și înzestrarea unei armate noi. Topi clopotele bisericilor spre a face tunuri, încredințat că nicio nenorocire nu e fără folos, deoarece face pe om „mai harnic, mai sânguincios, mai priceput”. Văzu limpede pricinile înfrângerii, recunosc superioritatea militară a adversarului și nu fu departe de adevăr — el singur, în toată Europa — când scrise în „Jurnalul” lui că lupta dela Narva fusese numai „un joc de copii”. Dar acest, joc ar fi putut să-i fie fatal, dacă regele Suediei ar fi continuat marșul, cum bănuia Petru. Carol XII adastă însă primăvara ca să intre în Moscova și să pună capăt unui regim care-i amenința atât de serios posesiunile baltice. În acest răstimp, numai în câteva luni, Petru Alexeievici trebuia să-și regăsească forțele.

Își refăcu într'adevăr o armată, pe care o puse în stare de luptă, înzestrând-o cu tunuri și artileriști destoinici. Fortifică frontiera și câteva puncte mai de seamă, între care cetatea Plescau lângă lacul Peipus, ca cea mai amenințată. În primăvara anului 1701, drumul spre Moscova nu mai era deschis.

În Europa însă prestigiul Țarului se ștersese cu desăvârșire. Nimeni nu mai credea în acest „colos de lut” care suferea de o fanfaronadă și o pălăvrăgeală la fel de goale. Monetele și decorațiile lui Carol XII, care glorificau victoria dela Narva, circulau pretutindeni. Prietenii politici ai Țarului, aliații lor firești de pe continent, începură a se sfii de contactul cu reprezentanții Moscovei, lipsiți acum de autoritate. Polonii vorbeau deschis despre „reluarea” Ucrainei. Leibniz, filosoful german, care văzuse în spiritul întreprinzător al tânărului Țar un nou geniu al lumii, un Alexandru Machedon al Răsăritului, „în stare să lege China de Europa”, un revoluționar prin propagarea tehnicei și științei în cea mai vastă țară de pe continent, îi retrase admirația. Fu încredințat acum că adevăratul Alexandru Machedon al secolului

era Carol XII, căruia îi ura să ajungă până la Pacific, în mâna dreaptă cu făclia civilizației.

Dar cei care-și retraseră admirația pentru Țar avură privirea slabă și dovediră că nu-l pricepeau. Petru Alexeievici, în adâncul firii lui, nu trebuia confundat cu Petru Alexeievici cel chinuit de inegalități sufletești și victimă trecătoare a unor împrejurări nu îndestul de bine prevăzute. Țarul avea meritul fundamental de a nu trăi pentru vanități și satisfacții de amor-propriu. Un asemenea om nu putea fi doborât de o greșală, oricât de gravă. „Știu că Suedezii ne vor mai bate de multe ori — spuse Țarul celor din jur — dar până la urmă vom învăța dela ei cum să-i batem și noi.”

Totuși nimeni în Rusia nu înțelegea acest sbucium al Țarului, eforturile-i supraomenești pentru ridicarea unei armate în stare să apere și să lărgască fruntariile imperiului. Marele războiu al lui Petru cel Mare — și care ar fi putut fi atât de ușor evitat! — era cu desăvârșire nepopular. În acele zile hotărâtoare pentru viitorul Rusiei, Țarul era singur.

S’au aruncat adesea cuvinte grele împotriva absolutismului țarist, în deosebi din tabăra claselor muncitoare și a intelectualilor părtași în veacul următor ai ideologiei Revoluției Franceze care sfînșea drepturile omului (ale individului), nu însă ale oamenilor (ale totalității sociale). Istoricul nepărtinitor trebuie să recunoască totuși că Rusia a fost creată de Țarii absoluți, precum Franța a fost zămislită de absolutismul unor burboni. Democrația franceză actuală ca și comunismul rus sunt fericirii moștenitori ai absolutismului.

În 1701, Petru Alexeievici și numai el așa cum era, cutremurat de spaima patologice, brutal, crud, uneori bolnav până la istovire, reprezenta cu voința și imaginația lui creatoare, un imperiu și purta pe umerii lui destinele unui popor.

Abia scăpat de amenințarea invaziei lui Carol — care în Rusia ar fi găsit atâți aliați împotriva Țarului, între care, desigur, partizanii fostei regente Sofia, visând mereu la tronul din Kremlin — Petru Alexeievici își întări îndată singura alianță mai apropiată. La Birsen avu o întrevedere cu Friederich August. Cei doi adversari ai regelui Suediei, buni băutori, strașnici cheflii, își

înnoiră la o petrecere sentimentele de prietenie, după care trecură la tocmeală. Ca să continue lupta împotriva Suedezilor, regele Poloniei izbuti să stoarcă Țarului făgăduiala unui ajutor de două sute de mii de taleri și a unei armate noi de cel puțin douăzeci de mii de oameni. În exuberanța lui, Petru făgăduia de obicei mult, dar simțul practic îl silea să dea puțin. Se pare că numărul soldaților ruși care luptară pe teritoriul polonez alături de trupele regelui saxon, nu trecu de cinci mii.

În primăvara anului 1701, drumul spre Moscova nu mai era deschis, precum văzurăm, dar Carol XII n'avea nici el de ce să prețuiască prea mult cetățile și nouile trupe rusești.

Spre uimirea tuturor — și în deosebi a lui Petru — Carol XII își schimbă gândul și în loc de a porni împotriva Moscovei, adică a adversarului celui mai periculos, se îndreptă cu armata-i odihnită spre Dvina, împotriva Saxonilor.

Ce se întâmplase?

Brusca schimbare de direcție a trupelor suedeze nu dovedește deloc, cum afirmă unii istorici doritori de a-și înzestra eroul și cu însușiri absente — Dumnezeu nu dă de toate! — că regele Suediei ar fi avut un măreț proiect politic și și-ar fi recunoscut altă menire decât aceea de a ocroti teritoriile cucerite de înaintași. Carol, ca bun ostaș — și nu era decât un bun ostaș, jefuind provincii întregi pentru îndestularea unei mici armate, sacrificând la nevoie un oraș pentru un soldat — înțelese că n'ar fi putut dobândi o victorie definitivă în Rusia, amenințat în spate de aliatul lui Petru, Friederich August, care avea în mână trupe mult mai bune decât cele rusești și n'ar fi dat Suedezilor un spectacol asemănător celui dela Narva.

Pe de altă parte, izbucnise războiul în Europa și Carol XII avea tot interesul ca să nu fie deocamdată prea departe de patrie. Ludovic XIV cu care era în relații de bună prietenie, atacase Flandra și intrase în Italia de nord, posesiune a împăratului dela Viena, aliatul lui Petru.

Carol XII se îndreptă deci împotriva lui August, amânând campania împotriva Rusiei. Regele Poloniei, bolnav, lăsă în fruntea oștirii sale pe mareșalul von Stenau, ajutat de baronul Pateul, nedomolitul dușman al tiraniei suedeze. Trupele se

întâlniră de-a-lungul râului Dvina, Suedezii pe un mal, Saxonii pe malul celălalt. Cu acest prilej, Carol XII folosi unul din acele simple metode de războiu care trec de obicei în istorie ca dovezi excepționale de geniu militar. Voind să atace în zorii zilei oastea dușmană, el dete foc unor bărci încărcate cu paie ude și, la adăpostul perdelei de fum gros, își trecu infanteria, cavaleria și artileria pe malul celălalt. Tot astfel comandantul flotei japoneze, în 1905, puse câteva bărci de pescari cu aparate de telegrafie fără fir să pândească și să vestească apropierea flotei ruse care făcuse ocolul Africei spre a ajunge în apele japoneze. Amiralul galben care adăsta într'o strîmtoare fu astfel prevenit. Nu în asemenea istețimi de amănunt, oricât de folositoare, se află însă geniul militar, ci în timpul luptei.

Uimirea mareșalului von Stenau nu fu mică pomenindu-se în zorii zilei față în față cu dușmanul. Geniul militar al regelui Suediei se vădi de-acî înaintea. Căci comandantul saxon luând numaidecât măsurile de rigoare, se află în perfectă stare de luptă. Apropiindu-se atât de mult de dușman, Carol XII se punea nu într'o situație priincioasă — căci la fel putea bate sau putea li bătut, ne mai avînd apele fluviului între ei — ci într'o stare de inferioritate. În caz de înfrîngere, fie și parțială, ostile suedeze erau aruncate în apele Dvinei.

Mareșalul von Stenau ia inițiativa și pornește un viguros atac cu ajutorul cavaleriei, izbutind într'adevăr să spargă frontul suedez în câteva puncte. Dar metoda era cunoscută în oștirea suedeză, căreia de mult încă regele Gustav Adolf îi găsisse riposta. Trupele astfel spulberate aveau ordinul să se regrupeze și să nu mai îngăduie cavaleriștilor să se întoarcă la punctul de plecare. Această manevră care presupune mult sânge rece și mai cu seamă conducători de mare autoritate în rîndurile trupei, fu executată sub comanda lui Carol, în timp ce o parte a infanteriei suedeze împingea cu baioneta trupele saxone pînă'n mijlocul câmpiei. Mareșalul von Stenau, ca mai toți militarii de carieră, fusese admirabil pregătit pentru războiul precedent, pe când regele Suediei, minte spontană, folosea pe loc toate elementele noi ale luptei. Armata lui August fu bătută și se retrase în grabă. August, cuprins de teama de a pierde tronul Poloniei,

pentru care făcuse atâtea jertfe, uită de alianța cu Petru și trimise emisari în tabăra regelui Suediei pentru o „împăcare” și chiar o „alianță” împotriva Țarului, îngrozit, indignat, desgustat de asemenea purtare, baronul balt Pateul fugi din tabăra saxonă și trecu în Rusia, spre a destăinui lui Petru nedemnele uneltiri.

Carol nu răspunse regelui saxon, ci înainta în Polonia, hotărît de a pune în locul lui August un om de încredere, un adevărat vasal. Fără a întâmpina vreo rezistență, intră la 5 Mai 1702 în Varșovia și, în urmărirea adversarului, dă lupta dela Clissau, din vecinătatea Cracoviei.

Fu întâlnirea hotărîtoare dintre cei doi dușmani. La o artilerie egală, Friederich August adunase o armată de douăzeci și patru de mii de oameni, împotriva unui adversar care nu număra mai mult de douăsprezece mii. Dar pe când Rușii sau Polonezii din armata lui August n’aveau niciun interes direct în această luptă— ba Polonezii doreau înfrângerea — Suedezii alcătuiau un corp omogen, călit în lupte, hotărît să înfrângă pe adversar, cu orice preț.

Lupta începu în condiții penibile pentru Suedezi. Un obuz dușman frânse’n două pe ducele de Holstein, cumnatul lui Carol, prietenul lui cel mai bun, poate singura ființă pe lume pentru care marele războinic avusese un simțimânt de iubire. Când i se aduse vestea, Carol își acoperi fața cu mâinile, să nu i se vadă lacrimile— întâile și ultimile lacrimi ale vieții — apoi conduse lupta, care fu aprigă. Erau în joc tronul Poloniei pentru August, tot prestigiul și poate viața lui Carol. August se luptă cu disperarea vanitosului, adică de două ori disperat, dar până la urmă oamenii lui nu susținură atacurile temeinice ale Suedezilor.

Regele Poloniei, silit să fugă, lăsă în mâinile suedeze nu numai artileria și un mare număr de prizonieri, ci și bagajele cu o bună parte din tezaur. Carol porni însuși în urmărirea fugarului, dar căzu de pe cal, rănindu-se greu la șold. Două luni, armata suedeză, din pricina rănii conducătorului ei, fu silită să rămână locului. Dar Polonia tot fu curățită, în cea mai mare parte, de trupele lui August și de trupele răzlețe ale lui Petru.

După îndelungate tratative cu nobilii poloni, dieta din Varșovia se hotărî să declare tronul vacant. Carol ar fi voit să

ungă rege pe unul din fiii marelui Sobiețchi. Dar amândoi fiind făcuți, la timp potrivit, prizonieri de regele saxon, ajunse pe tron un nobil polon, drept și cinstit, Stanislav Lecinschi, care, prin felul lui de a chibzui și prin înfățișarea lui, plăcuse regelui Suediei/ August, furios, împăna Polonia cu cete de asasini și dete o raită prin Varșovia, de unde avea de gând să ridice și să ducă prizonier și pe noul rege. Lecinschi scăpă prin fugă.

În primăvara anului 1706, Polonia, ca și țările baltice, nu cunoștea decât un stăpân, pe Carol XII.

Ce făcea între timp Petru Alexeievici? Cum de îngăduia ca Polonia să devină o nouă tabără de luptă a dușmanului de moarte ?

De parcă era în prada unei halucinații și nu trăia decât pentru înfăptuirea visului secular de a pune piciorul pe țărmurile Balticei — orice s'ar fi întâmplat după aceea ne mai având pentru el nicio însemnătate — cu desprețul oricărei tactici militare, a oricărei prevederi politice, Petru făcea cuceriri ridicole — ridicole pentru toți contemporanii care-i urmăreau mișcările — ... în Nord! Cu totalitatea forțelor lui armate, cu o artilerie care învățase a svârli ghiulele chiar în dușman și numai rareori alături, cu o cavalerie și infanterie ce porneau la atac cuprinse de aceeași frenezie, urmate de groaznice vărsări de sânge nevinovat, Țarul înainta pas cu pas, cucerind toate micile garnizoane suedeze deasupra lacului Peipus, către golful Finlandei.

După asediul cetății Marienburg, generalul Șeremeteiev pune mâna și duce în cortul lui o slujnicuță oacheșă și durdulie, țarancă baltă, din gospodăria pastorului Gltlck: e viitoarea soție a lui Petru cel Mare, femeia pe care o va iubi cu patimă, cu gelozie, cu duioșie și care va moșteni, ca Țarină autocrată, uriașul imperiu.

Toate întâmplările din această parte a Europei devin atunci, prin prezența forței rusești, la fel de miraculoase. Istoria dobândește de-aci înainte vrajă de legendă și oamenii se mișcă toți, cu bucuriile și cruntele lor suferinți, în lumina magică a zorilor boreale, ca într'un descântec...

În fruntea trupelor îmbătate de succese — căci garnizoanele suedeze din Ingermanland și Carelia nu primiră niciun ajutor

dela craiul suedez, ocupat în Polonia — Petru Alexeievici cucerește cetățuia Noteborg, ștergând astfel truntaria pe care o alcătuia la miazănoapte lacul Ladoga și numind-o simbolic Schlussemburg, cheia mării Baltice. La 1 Mai 1703 cade și puternica cetate Nienșanț, dela gura fluviului Neva. (Priviți, vă rog, mai amănunțit o hartă a Rusiei.) Aci ridică Țarul o cetate de lemn, care să fie punctul de legătură dintre Rusia, țările asiatice și Europa apuseană.

Carol XII când află de toate aceste isprăvi ale adversarului, se mulțumește să râdă sarcastic și să asigure cu un gest scurt:

— Le vom lua pe toate înapoi !...

Căci nimic mai mult nu știa, nu voia decât... să ia înapoi...

Leningradul este azi unul din cele mai frumoase orașe ale lumii prin organizarea lui urbanistică, prin monumentalitatea clădirilor care poartă fiecare muzica tainică și parfumul epocii, prin largile bulevarde, prin numeroasele teatre, biserici și muzee de artă — în toată lumea e celebră pinacoteca „Ermitajului” — prin uriașele șantiere navale și cicoplicele uzine ale cartierului Viborg. Ostroavele pline de parcuri, de vile de plăcere, sunt adevărate locuri de reculegere și de ozonificare, în care orășanul aj unge după munca zilei prin simpla trecere a unuia din podurile de pe Neva. Dacă zilele de vară sunt călduroase, în schimb nopțile sunt o feerie de lumini cerești care, difuzate pe întregul orizont, creiază o poezie inefabilă, o nostalgie cosmică pe care nicio altă priveliște, nicio altă contemplație sau artă n'o pot zămisli. Aci s'au adunat, vreme de trei veacuri, din imperiul cât un continent, toate exemplarele de elită ale numeroaselor seminții slave, germane, mongole, din care s'au ales reprezentanții culturii, artei și aristocrației rusești. Pictura, muzica, teatrul, arhitectura, literatura, dansul — extraordinarele școli de balet de pe malurile Nevei! — și în ultimul timp arta cinematografică rusă, atât de originală, sunt creația oamenilor ieșiți din acest amalgam de rase frământate generații după generații în creuzetul Petersburgului și al Rusiei.

Că vicisitudini politice au preschimbat pe Petersburg în Leningrad, e regretabil. În amintirea lui Lenin se putea construi o

metropolă, nouă. Petersburg trebuia să rămână mai departe — și cu numele — orașul marelui Petru.

Multă hârtie și multă cerneală s-au risipit spre a se înfiera metoda barbară, crudă, neumană, în care Petru își ridică această cetate, noua lui Capitală. Fură batjocurite lipsa de organizare a întregii întreprinderi, numărul neîndestulător de ingineri și meseriași, de unelte și de mijloace de aprovizionare. În smârcuri și băltoace, pe coclauri pustii, mai bine de două sute de mii de oameni își deteră sufletul gemând și blestemând, după ce căraseră pietre, pământ cu saci ruși sau numai cu pumnii, după ce degeraseră cu picioarele în noroaie până la brâu, smulseseră sloiuri de ghiață cu unghiile, sleiți de foame. Mii de cadavre rămaseră lângă uriașii copaci din codri împrejmuitori, invadate de furnici vara, sfâșiate de lupi, acoperite de zăpadă iarna.

Noua Capitală, după închipuirea admirativă a Țarului, trebuia să aibe înfățișarea Amsterdamului și, într'adevăr, primele construcții de pe țărmurile Nevei păreau începutul unei așezări de coloni olandezi.

Nimeni nu voia să rămână să locuiască în blestematul oraș, a cărui sinistră faimă se răspândise în toi; imperiul. Prin ucaze și pedepse capitale, boierii din Moscova, negustorii, meseriașii, robi fură siliți de Petru să populeze și să nu mai părăsească Petersburgul.

Istoria mai cunoaște cazul unui suveran care fugi din vechea și glorioasa capitală a strămoșilor, spre a clădi un nou oraș, al unei noi credințe. Fu Ancen-Aton, faraonul de paisprezece ani, care, desgustat de ritualul de adorare al unor animale de rând, părăsi Teba, ridică în Egiptul de mijloc, nu departe de Nil, o cetate din piatră albă, împodobită de grădini și lacuri, spre a putea adora Zeul Unic, Soarele, izvorul vieții și al înnoirii. Și azi se pot citi pe lespezi și papirusuri imnurile de glorificare, atât de înrudite cu psalmii biblici și atât de surprinzător aidoma cu delicateța parabolilor lui Crist.

Câte vieți mistui Memfis și Teba ? Dar Ninive și Babilon, Ninive cu parcurile suspendate, Babilonul dintre cele două fluvii, cu metereze și pardosit de cărămizi ? Istoria noastră, de milenii,

n'a încetat de a călca pe cadavre, uneori fără a lăsa nimic altceva în urmă decât osemintele albite de ploii.

Petru Alexeievici nu ridica o cetate de petreceri și de huzur, ci un turn de pază, un adăpost de veghe, un punct de pornire pentru un nou popor maritim. Rusia trebuia să iasă din starea ei primitivă și să devină o putere mondială. Petersburgul, „fereastra către Europa”, însemna realizarea istorică a acestei vechi năzuinți. Sutele de mii de vieți nu fură jertfite acolo unui om, ci unei meniri — și că niciunul nu înțelese acest lucru, iată ce le făcu jertfa absurdă și tristă.

Vapoarele străine nu voiră multă vreme să acosteze în portul cel nou din gura Nevei, deoarece nu se făcuseră încă lucrările preliminare de înlăturare a stâncilor, de adâncire a fundului, de măturare a bancurilor de nisip; ele preferau tot vechiul port, Arhanghelsc, deși era blocat de ghețuri timp mai îndelungat decât Petersburgul. Multă vreme orașul trăi numai din încăpățânarea neînfrântă a creatorului lui. Cine din Rusia cuteza să investească bani buni într-o cetate ocolită de vapoare, amenințată să cadă curând-curând în mâna teribilului cuceritor suejdez ?

Și de data aceasta Petru Alexeievici fu singur, luptând pentru viitorul Rusiei împotriva întregului popor rus. Singur, după cucerirea nordului și întemeierea Petersburgului, își rândui o intrare triumfală în Moscova, ai cărei locuitori priveau în Piața Roșie uimiți și înfricoșați, ca la un nebun, la Țarul călare cu fața 'n spasme și cu fruntea încinsă de o cunună de carnaval.

Din vechile construcții ale lui Petru cel Mare a rămas azi în Leningrad ioarte puțin. Urmele marelui arhitect al imperiului se pot ghici totuși în liniile imense ale planului urban, în distribuirea unora din căile de comunicație și mai cu seamă în alegerea locului, asanat, umanizat de el. Arhitectul italian Rastielli, sub Țarina Elisabeța construi în stil rococo Palatul de Iarnă, unul din monumentele cele mai caracteristice ale fostei Capitale, în piața căruia avură loc atâtea sângeroase evenimente. Sub Caterina II începură lucrările în piatră ale cheiurilor Nevei, care sunt în bună stare și azi. Tot atunci Țarina puse de se construi pentru iubitul și sfătuitoarul ei politic, Potemchin, palatul Tauridei, unde sub ultimul Țar Nicolae II aveau loc ședințele

zadarnice ale Dumei și de unde Lenin alungă repede, cu vârful baionetei

soldatilor roșii, pe naivii reprezentanți ai „Constituantei”. Amiralitatea fu reconstruită în stil Imperiu de arhitectul Zaharov, sub Țarul Alexandru I, contemporanul lui Napoleon.

Și azi Petersburgul — deși sub nume schimbat — veghiază la capătul golfului Finlandei, oraș industrial și de artă, bază navală indestructibilă.

Până la revoluția bolșevică, golful Finlandei era în întregime stăpânit de Ruși, care dețineau toate punctele strategice din Letonia și Estonia; pierdură în 1918— 1920 aceste puncte, prin crearea statelor balte independente. Când izbucni în Septembrie 1939, războiul dintre Germania, Franța și Anglia din pricina cuceririi Poloniei, Rusia luând parte la a patra împărțire a Poloniei, făcu în același timp alianțe militare cu Estonia, Letonia și Lituania, în virtutea cărora își redobândi dreptul de a ține în țările baltice forțe militare, în deosebi aviație și de a fortifica insulele care comandă intrarea în golful Finlandei. Stalin calcă astfel, dintr’o necesitate istorică nesdruncinată, pe urmele lăsate de pașii Țarului Petru Alexeievici.

În timp ce sutele de mii de brațe rusești munceau din răsuputeri la edificarea Petersburgului, trupele lui Petru urmau spre apus cucerirea pas cu pas a țărmului baltic. Dorpat și Narva — Narva de tristă amintire — fură cucerite în 1704. Mai rămâneau Reval și Riga, dar în fața Rigei, generalul Șeremeteiev suferi o grea înfrângere. Era în anul 1705 Petru nu-și mai putu continua campania în nord din pricina revoltelor țărănești care izbucniră cu violență, amintind de timpurile lui Stenca Rasin, aproape în aceleași ținuturi, Astrahan, Volga și în apusul Rusiei, pe Don. Șeremeteiev fu trimis îndată, cu trupe credincioase luate de pe frontul baltic, în spre locurile unde începuseră să ardă iar conacele, hambarele și păturele boierești.

Între timp, Polonia cucerită deveni, prin Laiislaw Lecinski, cu totul vasală Suedezilor. Petru se grăbi a se întâlni la Grodno cu Friederich August, fostul rege al Poloniei care, neîmpăcat de pierderea coroanei, zadarnic încercase a ațâța aristocrația polonă împotriva noului rege, Lecinski. Petru și August chefură ca de

obiceiul și puseră la cale o hărțuire sistematică a Poloniei, care să nemulțumească populația și să creeze pretutindeni o stare de nesiguranță, dăunătoare noului regim.

Trupe neregulate ruse și saxone năvăliră într'adevăr în teritoriul polonez, ucigând, incendiind, jefuind. Dar batalioanele lui Carol tot izbutiră să prindă 'n luptă două formații inamice pe care le distruseră, capturând bagaje, muniții și bani — banii lui August trimiși de Țar.

Situația în Polonia fiind oarecum statornicită, Carol se îndreptă în grabă, cu toată oastea odihnită și refăcută, spre Grodno, cetate ocupată de Ruși. De-aci, drumul spre nord era des-chis și toată strădania ultimilor patru ani ai Țarului amenințată cu pieirea.

Ca de obicei, Petru fu cuprins de spaimă spasmodică. Nesimțindu-se în stare să ia comanda trupelor, numi în locu-i pe vechiul prieten și priceputul militar Mencicov și el fugi la Moscova, apoi — negăsindu-și astâmpăr nicăieri — la Petersburg, pe care avea de gând să-l apere cu orice preț.

Carol asediază Grodno, dar trupele ruse după o rezistență îndârjită — învățaseră ceva din luptele cu Suedezii! — izbutesc să părăsească meterezele pe nesimțite și să se retragă spre miazăzi-răsărit. Furios, Carol se ia în grabă după trupele strecurate din Grodno și se înnămolește cu tunurile în smâncurile din preajma orașului Pinsk.

Petru își găsește în sfârșit stăpânirea de sine și se întâlnește cu Mencicov la Chiev, fostă cetate de scaun, pe care o întărește din nou, adăstând aci atacul Suedezilor. Adastă o vară întreagă. Regele Suediei nu se arată.

Târziu, ștafetele Țarului aduc vestea uluitoare că regele Suediei părăsind gândul de a intra în inima Rusiei și de a ataca Chievul, se întoarce în grabă spre apus. Teamă de imensitatea Rusiei ?

Mai curând împrejurările politice internaționale, ca 'n 1701: situația din Polonia care se înrăutățise și situația din restul Europei, aliatul său Ludovic XIV fiind înfrânt atât în Flandra cât și în nordul Italiei.

Fostul* rege al Poloniei, Friederich August, se dovedea mai încăpățânat decât se bănuia și numai o distrugere totală a forțelor lui putea asigura tronul lui Lecinschi. Carol zdrobi trupele saxone în câteva întâlniri și intră de-a-dreptul în Saxonia unde începu să facă recrutări, rechiziții și să pună biruri. De data aceasta, lovit în izvorul puterii lui, August fu silit să ceară pace, pe care Carol i-o dăruie în aceste grele condiții: să renunțe cu desăvârșire la tronul Poloniei, să rupă orice legături politice și militare cu Țarul Rusiei, să predea numaidecât pe baronul Pateul, neîmpăcatul adversar al „drepturilor” suedeze pe continent.

August fu bucuros să scape fără nicio jertfa nouă, personală. Tronul Poloniei tot era pierdut. Renunță la alianța cu Moscova.

Și fără nicio remușcare dăte în mâinile Suedezilor pe nefericitul Pateul, a cărui singură vină era că luptase fără odihnă pentru libertatea patriei și privilegiile clasei lui. Fu pus la tortură și apoi decapitat.

După încheierea păcii, care fu semnată la Altranstadt, Carol binevoi să-l primească pe August, fostul dușman, la Gutersdorf, unde se afla cartierul general suedez. Cei doi suverani, atât de inegali ca statura și geniu, discutară lucruri fără nicio însemnătate politică, mai mult amănunte din viața de campanie. Spre uimirea lui August, care în momentele cele mai critice nu renunțase la masa bună, la vinul generos și la patul cald, Carol mărturisi că se învelea noaptea, pe patul de campanie, numai cu mantaua din timpul zilei iar cișmele nu le mai scosese de câteva luni. Ca semn suplimentar de supunere, din tabăra suedeză August scrisese însuși lui Lecinschi o scrisoare de felicitare pentru dobândirea tronului Poloniei.

În acel timp se ivi în tabăra lui Carol, spre surprinderea tuturor, un personaj de mare însemnătate : ducele de Marlborough, învingătorul oștilor franceze. Misiunea lui nu fu cunoscută dela început. Se crezu că eroul englez venise la Altranstadt să aducă lui Carol XII omagii de admirație. În scurt timp însă, ducele, prin convorbiri cu regele Suediei și mai cu seamă prin mituirea grasă a celor mai de seamă sfetnici din jurul lui Carol, se străduie să abată pe rege dela obligațiile de a veni în

ajutorul lui Ludovic XIV, îndemnându-l să continue lupta împotriva Țarului, pentru recucerirea posesiunilor suedeze. De altfel, sarcina ducelui de Marlborough nu fu grea; pe masa de lucru a regelui se aflau numai hărți rusești.

Carol XII dovedea și de data aceasta că nu fusese făcut să miște istoria pe drumurile ei firești, să ia o parte însemnată, ca altădată bunicul său Gustav Adolf, la alcătuirea fizionomiei Europei apusene. El urmărea gândul fix al distrugerii, cu orice riscuri, a unui adversar întâmplător și îndreptarea a ceea ce fusese clintit pe țărmul Balticei. De vreme ce Danezii, după înfrângere, restituiseră ducatul de Holstein, de ce n'ar bate și pe Petru Alexeievici, ca să dea înapoi cetățile dela nord? Carol XII avea în cap numai această simplă ecuație mintală, pe care o va urmări până 'n pânzele albe — dar fără niciun succes.

După definitiva înfrângere a lui Friederich August, nu mai încăpea pentru nimeni îndoiala — nici pentru Țar! — că acum venea rândul Moscovei. Rezistența dinaintea oștilor suedeze când erau conduse de craiul lor, Petru știa că era o iluzie, o grosolană înșelătorie de sineși, de care nu era în stare. Nicio forță din lume nu mai putea de-aci înainte să abată dela sine furia, îndârjirea lui Carol XII, care se apropia ca o fatalitate.

Aliatul împărătesc dela Viena, după înfrângerea Saxoniei, era bucuros să fie el însuși lăsat în pace de regele Suediei căruia, făcându-se a nu băga de seamă, îi îngăduia să bată 'n lung și larg provinciile imperiale, să ridice oameni, alimente și bani, fără nicio altă despăgubire. Departe de el gândul de a veni în ajutorul aliatului rus!

Părăsit de toți, Petru Alexeievici făcu singurul lucru rațional pe care-l mai putea face: să ceară pace. De patru ori trimiși ai Țarului prezentară regelui Suediei, cu toată smerenia, condițiile cele mai măgulitoare, printre care o alianță politică — o suzeranitate? — și retrocedarea cetăților cucerite pe țărmul Balticei. Tot ceea ce Țarul dorea să păstreze — pentru prestigiu, pentru mândria-i personală — era Petersburgul dela gurile Nevei, la care încă lucra. Regele Suediei răspunse țănoș la început, furios la urmă, amenințând cu detronarea și distrugerea.

De data aceasta disperarea lui Petru Alexeievici nu mai fu o exagerare a nervilor desaxați. Se apropia într'adevăr pieirea. Astfel că 'n fața acestei situații inevitabile, Petru își spuse că „fratele Carol” va trebui cel puțin să plătească scump capul Țarului, libertatea imperiului.

Încotro se va îndrepta întâi sabia și tunul craiului sved: spre Petersburg sau Moscova ? Țarul nu putea ști. De altfel, înafară de Carol nu știa nimeni, nici generalii lui cei mai apropiați, din care unii credeau că se vor înapoia în curând în patria părăsită de nouă ani. Petru Alexeievici hotărî să se ducă să apere Petersburgul, „fereastra spre Europa”.

Situația în interior era de asemenea mai mult decât turbure. Masele orășenești se aflau ațâțate împotriva Țarului de pamflete pravoslavnice, căroră autoritatea fu silită să le răspundă prin alte pamflete. Jaful și cruzimea jefuitorilor investiți de suveran, munca silnică în ateliere, pe șantiere și ogoare, impozitele de războiu și mai cu seamă corupția perceptorilor prevăzuți cu cnuturi, zămisliră o stare de revoltă latentă. În ținuturile unde răzmerițele aveau o tradiție, izbucniră iar — precum văzurăm — pe Volga, pe Don, la Azov și în Astrahan, deasupra mării Caspice.

La vestea acestor răscoale se ridicară și alții în alte regiuni, în fruntea lor fiind streliți ai căror părinți fuseseră executați de călăii Țarului. Voievodul Rașevschi din Astrahan fu prins și ucis de răsculați. Nu mai era timp de pierdut. Țarul trimise pe Șeremeteiev cu o armată împotriva Astrahanului. Cetatea fu apărată cu îndârjire de revoltații care-și cunoșteau soarta, dar căzu din pricina unor popi care trădară planul fortificațiilor. Locuitorii, cu sau fără vină, fură întinși pe uliță și bătuți la rând cu cnutul. Apoi urmară torturile groaznice și execuțiile.

Abia fu supus Astrahanul și 'n ținutul Donului se ridică Bulavin Cazacul, care adună o ceată de aproape douăzeci de mii de nemulțumiți, îi organizează și era hotărît să slujească mai curând pe Sultan sau chiar pe Diavol, decât pe Țarul neînduplecat. Căci zadarnic trimisese jalbe pentru ridicarea robiei și libertatea vechei credințe. (Când va scobori în Ucraina, regele Suediei va ține seamă de aceste mișcări populare.)

Doi ani se bătură trupele Țarului cu răsculații. Bulavin fu prins și se omori. Toată regiunea fu pustiită și arsă, populația spânzурată.

În nicio clipă a marelui războiu împotriva lui Carol, țara nu fu supusă. Mereu izbucneau revolte, al căror caracter local însă, din lipsa mijloacelor de comunicație, îngăduia Țarului să le înnăbușe pe rând.

În August 1707 Carol porni împotriva Rusiei. Avea douăzeci și șapte de ani. Petru, treizeci și opt. Carol se afla în fruntea unei armate uriașe pe acea vreme, în orice caz armata cea mai mare pe care o comandase până atunci: cincizeci și cinci de mii de oameni.

Neștiind dincotro se va deslănțui atacul, Țarul fortifică toate localitățile de frontieră, iar în interior Chievul și Moscova. În același timp încercă prin oameni de încredere să câștige pe boierii polonezi din opoziție, spre a răsturna pe vasalul lui Carol, Lecinschi, năruind astfel baza de operații a regelui suedez. Dar tratativele mergeau greu. Când boierii polonezi, lipsiți de măsură, cerură „restituirea” vechei cetăți a Chievului, Petru rupse tratativele.

Intenția lui Carol la început fu ca, printr'un atac fulgerător spre răsărit, să ajungă la Moscova, să detroneze pe Țar, să pună în loc pe regenta Sofia și să impună obștea la un bir care să acopere toate cheltuielile și pierderile campaniei, înafară de restituirea teritoriilor baltice și distrugerea Petersburgului; altminteri, dacă nu primeau aceste condiții, moscoviții trebuiau stârpiți iar țara lor preschimbată în pustie. Generalii suedezi erau de alt? părere. Ei ar fi dorit o campanie de recucerire a teritoriilor baltice, incendierea Petersburgului și încheierea păcii.

Planul de apărare al lui Petru, deși nu cuprinde în concepția lui nimic eroic, desvăluie geniul lui special, simțul realităților, folosirea elementelor concrete ale țării. Departe de a se gândi la o luptă deschisă, el hotărî să atragă ostile numeroase ale dușmanului și bagajele lui cât mai în interiorul Rusiei, adică tot mai departe de bazele de aprovizionare, având grijă în același timp ca populația și cavaleria să hărțuiască mereu flancurile și ariergarda năvălitorilor, să strice drumurile, podurile, să

incendieze șesurile și grânele, să astupe fântânile. Iar atunci când dușmanul va fi istovit și demoralizat, grosul armatei rusești să-i dea lovitura de grație.

Pentru întâia oară, Carol XII se supuse prea mult hazardului, pentru întâia oară, Petru cel Mare duse la bun sfârșit un proiect bine chibzuit încă din pădurile dese ale Lituaniei, trupele lui Carol avură de luptat cu țăranii locului care hărțuiau pe străini, cu toate asprele pedepse pe care fură supuși. După cucerirea cetății Grodno — unde numai norocul feri pe Țar de a cădea în mâinile dușmanului — Carol văzu că Rușii învățaseră să lupte.

Oare acest lucru să-l fi determinat să renunțe la înaintarea spre nord și să scoboare spre miazăzi? Calea bătută de Carol în Rusia arata — în lipsa altor documente din care să se poată vedea planul lui precis — desorientarea, în orice caz lipsa de inițiativă a marelui războinic în acest cel mai mare și mai greu războiu al său. După ce trecu prin Smorgon, Crevno și Molodețno, ajunse la Minsc unde — fără a da cuiva vreo explicație, fără ca cineva să înțeleagă azi pricina — rămase trei luni încheiate. Iarna trecu, dar primăvara găsi falnica oștire care pornise voioasă din Saxonia, într'o stare de abatere periculoasă. În pădurile cu bălți ale Rusiei Albe — pe unde avea să sufere și Napoleon, unde aveau să se înnămolească în retragere corpurile de armată rusești bătute în 1915 de Germani — batalioanele suedeze începură a fi rărite de boli, mortale din lipsă de îngrijiri, iar caii lipsiți de hrană abia mai izbuteau să scoată din noroaie chesoanele și tunurile.

Unii istorici au pus pricina întârzierii dela Minsc într'un calcul psihologic, anume că regele prefera ca oamenii lui să dea lupta hotărâtoare în timpul iernii, anotimpul patriei, când erau mult mai rezistenți. Apoi depășind Berezina, înainta pe la miazăzi de Smolensc, tot spre Moscova.

Dar la miazăzi de Smolensc se aflau și trupele lui Petru, care avuseseră grijă să pustiască locul. Nici oamenii, nici caii lui Carol nu mai găsiră adăpost sau hrană. Numeroase grupe de călăreți de-ai Țarului — unele în putere de câteva mii de săbii — atacară convoaiele năvălitorului, pricinuind pagubă și panică. Odată, Carol se puse însuși în fruntea a șase regimente de cavalerie și a

patru mii de infanteriști, pornind într'o expediție de represalii împotriva unui puternic grup dușman ce-i fusese semnalat pe drumul ce ducea dela Smolensc la Liesna. Trupele Țarului, atacate violent de Suedezi, folosiră stratagema clasică a vechilor războinici tătari: se prefăcură a o rupe de fugă,, spre a strica ordinea de luptă a dușmanului care-i urmărea. Carol se lăsă înșelat și într'adevăr, după câțiva kilometri de urmărire, pe un teren mai accidentat, unde forțele lui nu se mai puteau grupa cu ușurință, văzu pe inamicul „bătut” revenind la atac, cu chiote de victorie. Regele suedez, răzlețit de restul oamenilor, înconjurat numai de garda personală și de câțiva ofițeri, fu lovit cu violență de călăreții ruși. Trei cai fură uciși sub el și pierdu o bună parte din apărători. Scăpă ca prin minune. Oamenii lui Petru se retraseră forțat, dar Caroî înțelese înc'odată că luptătorii Țarului nu mai erau țărani greoi dela Narva, pe care-i bătuse și alungase ca cirezi de vite. Se schimbase ceva în Rusia.

În vreme ce oastea suedeză înainta din greu prin desişul codrilor, regele Suediei — de obicei tăcut — mărturisi nervos că „nu avea niciun plan de luptă”. În urma armatei rămâneau cai, chesoane, cadavre. Numeroase lăzi cu muniții se pierdură. Regele trimise în grabă curieri la generalul Lewenhaupt, apărătorul Rigei, învingătorul dela Gemauerthof, general înaintat în vârstă, dar bun militar. Generalul primi destul de târziu ordinul de a scoborî din Curlanda cu cei unsprezece mii de oameni bine înarmați pe care-i comanda, cu toate coloanele de muniții și provizii.

Dar Carol în loc de a aştepta — căci dovedise că ştia să aştepte — sosirea preţiosului ajutor, în ziua de 14 Septemvrie 1708 părăsi calea ce ducea spre Moscova şi apucă spre miazăzi, către Ucraina. Niciunul din sfetnici nu izbuti să-l înduplece să aştepte sosirea lui Lewenhaupt şi nimeni nu înţelese purtarea, în aparenţă atât de năstruşnică, a regelui lor.

Pentru că nimeni nu ştia că printr'o doamnă dela curtea regelui Lecinschi, hatmanul Cazacilor din Ucraina, bătrânul Mazeppa, intrase în legătură cu regele Suediei. Mazeppa era supusul lui Petru, dela care, ca boier şi conducător al Cazacilor, se bucura de privilegii şi adunase la Baturin, oraşul de reşedinţă,

avuții de care se pomenea în toată Rusia. Dar în lunga-i viață plină de întâmplări, Mazeppa învățase că nestatornicia e legea statornică a lumii, și dorise, pentru cazul unei înfrângeri a Țarului, să fie bine pus și cu noul stăpânitor. Întârzierile regelui Suediei prin pădurile și smârcurile Rusiei Albe erau pricinuite de întârzierile curierilor hatmanului ucrainian, care făgăduia nu numai ajutorul a treizeci de mii de Cazaci, dar o răscoală a Tătarilor din Crimeea, o năvală a Turcilor din Azov și întovărășirea Cazacilor de pe Don.

Țarul află, prin iscoadele de care împănase țara, de uneltirile hatmanului, dar nu le dăde crezare sau se prefăcu a nu le da crezare. Când Mazeppa primi însă poruncă din partea lui Petru să vie cu toată oștirea să întâmpine înaintarea străinilor, hatmanul nu mai avu răgazul să-și urmeze jocul dublu și se descoperi. Ponegri în fața Cazacilor pe nelegiuitul, „antecristul” Petru Alexeievici și trimise vorbă Craiului suedez să

năvălească numaidecât în Ucraina, unde prezența armatelor lui va fi semnalul de răscoală al tuturor asupriților Țarului.

Aceasta fu pricina grabei lui Carol de a intra în Ucraina fără a mai adăsta trupele și proviziile generalului Lewenhaupt.

Politica lui Carol daună geniului său militar. Poate că un marș fulgerător asupra Moscovei ar fi dus mai repede la victorie și ar fi provocat dela sine răscoala mujicilor răscoli, a streliților, a boierilor și a tuturor celorlalte naționalități. Cerând ajutor forțelor dela periferie împotriva forțelor dela centru, Carol înțelese prea târziu că folosise o metodă nepotrivită.

La locul de întâlnire, armata istovită, sdrențuită a regelui Suediei nu întâlni pe aliatul socotit atât de prețios. Iar când hatmanul Mazeppa se prezentă în sfârșit înaintea lui Carol, era urmat de numai patru mii de călăreți. Nici Tătarii nici Turcii nici Cazacii de pe Don nu cutezară a se ridica împotriva Țarului Petru și a da mână de ajutor catolicului Carol. Căci între timp Cazacul Bulavin cu armata-i de răsculați fusese distrus de trupele Țarului, iar ceilalți Cazaci nu mai cutezară să se lege de Craiul străin.

Călăreții lui Mazeppa puteau fi buni la o paradă — regele Suediei își dăde seama numaidecât de adevărata valoare a

„aliatului” — în niciun caz nu puteau fi întrebuințați într’o luptă se-rioasă, de lungă durată și în care victoria se dobândea prin aspră împotrivire. Banii și bucățile de aur pe care bătrânul pehlivan le aduse în tabăra suedeză spre a îndepărta reaua impresie, ar fi putut fi de folos în Polonia sau în Saxonia, în niciun caz în Ucraina, unde așezările omenești erau atât de rare, și încă pustiite de cavaleria Țarului.

Cazacii lui Mazeppa fură totuși de folos. Ei călăuziră armata suedeză și se pricepură să ușureze nevoile ei urgente. Trebuia să sosească și generalul Lewenhaupt cu proviziile, munițiile și armamentul proaspăt. După aceea, Carol XII se va îndrepta către Poltava, cetatea care aținea calea câmpiei rusești și după cucerirea căreia întreaga Rusie îi va sta deschisă și rodnică dinainte.

Dar Lewenhaupt întârzia — și când în sfârșit sosi, fu un dezastru.

Ceea ce Carol nu și-ar fi închipuit niciodată cu puțință, se întâmplase: Petru trecuse la atac. Se’ncumetase a lua inițiativa luptelor și a mânuși operațiile după voia lui. Vraja regelui sued care cu spaima își paraliza dușmanii înainte încă de încăierare, pierise. Petru Alexeievici nu numai că luase inițiativa luptei, dar se folosi de ea în chip magistral. Nici Lewenhaupt, general încercat și prevăzător, nu scăpă de soarta pe care i-o pregătise.

Generalul suedez, conștient de greutatea și pericolele unui marș prin pădurile mocirloase ale Rusiei albe, când avea cu sine pe lângă o armată de aproape douăsprezece mii de suflete, peste opt mii de căruțe cu hrană, muniții, medicamente și mașini de asediu, luă iscoade și înainta, uneori pe drumuri mai drepte decât ale regelui său. Totuși „drumurile” se pierdeau adesea în mocirle și armata cu poverile ei se țâra din greu prin părțile pe care și le deschidea cu securile. Neputând supraveghea o coloană atât de lungă și atacuri de-ale dușmanului fiind cu puțință, generalul Lewenhaupt dăde coloanei lui dispoziții de luptă pe secțiuni ca fiecare să se poată apăra automat, fără a mai adăsta ajutorul comandantului din capul coloanei.

Astfel înaintară Suedezii adânc în inima Rusiei Albe și părea că marșul lui Lewenhaupt se va încheia cu bine. Dar prin oamenii

lui de credință, Petru aflate de scoborîrea generalului suedez dela cetățile nordice spre Ucraina, precum făcuse legătura între trădarea bătrânului Mazeppa și schimbarea direcției de marș a trupelor lui Carol. Cu o grabă care nu era deloc rusească, ci mai curând o lecție a marelui căpitan suedez, obișnuit să folosească momentele unice când victoria cade în brațe ca un fruct copt, Petru Alexeievici trimise pe Mencicov cu o trupă de represalii în Ucraina, pentru a pedepsi pe trădător și a înfricoșa pe ceilalți Cazaci. El însuși se puse în fruntea celorlalte trupe și ieși într-o întâmpinarea generalului Lewenhaupt, pe cursul mijlociu al Liesnei, nu departe de Mohilev.

Generalul suedez simțind prezența Rușilor, nu așteptă să fie atacat, ci porni, cu toți călăreții pe care-i avea, într'un iureș disperat împotriva dușmanului. Atacul fu atât de viforos că răzbi și spulberă prima linie a pedestrașilor ruși, care o rupseră de fugă. Fu nevoie de toată energia Țarului ca să întoarcă fugarii la o nouă luptă.

O nouă luptă deschisă Țarul nu putu da, totuși trupele ruse fură refăcute, prin mijlocul atât de sigur al marilor recompense, al asprelor pedepse. Apoi începu să hărțuiască din toate părțile coloana lungă a generalului suedez, încredințat că va dobândi până la urmă o victorie hotărîtoare. Ajutoarele nu trebuiau să mai ajungă în stare de luptă în tabăra lui Carol.

Într'un loc mocirlos în care trupele suedeze n'aveau multă putință de mișcare, Petru se hotărî și dete atacul direct. Fu o luptă cumplită și Țarul se întoarse de trei ori la atac. Rușii avură pierderi atât de numeroase încât Țarul fu nevoit să trimită după ajutoare, care sosiră la timp. La căderea serii, Suedeziile luptau în jurul căruțelor, hotărîți să'nfrângă pe Ruși prin rezistență. Dar în zorii zilei, călăreții lui Petru, însuflețiți de setea pradei și încredințați că Suedeziile erau la capătul puterilor, porniră iar la atac — al patrulea în douăzeci și patru de ore. Suedeziile înțelesesă că orice împotrivire era de-acum înainte de prisos. În această situație disperată, generalul Lewenhaupt dete foc lungului șir de care și la adăpostul fumului încercă să se descleșteze din luptă, luând cu sine o parte din tunuri. Dar Rușii dădură al cincilea atac și Suedeziile pierdură ultimile tunuri. Scăpară prin fugă

numai vreo trei mii de călăreți, în mijlocul lor cu nenorocosul general.

Pentru întâia oară Petru distrugea o armată suedeză, folosind nu numai superioritatea numerică — spre a egala calitatea adversarului — dar acel spirit ofensiv repetat, de care trupele rusești fuseseră lipsite. Înapoia lor se afla în sfârșit o voință dârză, hotărîtă de a merge cu orice preț, până la biruință.

În acest timp, Mencicov năvăli în Ucraina, pustii satele, arse conacele, ucise pe toți cei ce puteau fi bănuți a ține cu hatmanul trădător.

Atacă cetatea lui Mazeppa, dela Baturin, o arse și luă cu sine toate bogățiile, în aur și pietre prețioase pe care bătrânul le adunase după o viață de lupte. Iar Ucrainenilor spăimântați, le citi o proclamație a Țarului Petru, după care așa vor păți toți cei ce vor călca jurământul de credință dela Chiev al lui Hmelnițchi, dar vor fi răsplătiți toți cei ce vor apăra dreapta credință ortodoxă împotriva papistașilor intrați în țară.

Când generalul Lewenhaupt se ivi în tabăra suedeză, urmat de rămășițele jalnice ale fostei armate de nord, fără un tun, fără o căruță de provizii, regele Carol nu mai avu nevoie de lămuriri: înțelese tot. Ceilalți ofițeri suedezi care de mult urmau cu un fior de neliniște calea tot mai absurdă a suveranului, se sfătuiră cu contele Piper ca să-l abată pe rege dela ideea fixă a unei biruințe, în asemenea împrejurări, împotriva Țarului; o întoarcere în patrie ar fi singurul lucru de folos și singura posibilitate de refacere a armatei.

— Cerul de-ar fi să se prăbușească asupra mea, răspunse Carol contelui Piper, și înapoi nu mă întorc decât biruitor!

Iarna veni pe încetul dar neînduplecată, în tabăra celor nouăsprezece mii de Suedezi, câți mai rămăseseră. Ninsoarea începu domol spre a se preschimba în iureșe de nămeți. Crivățul bântui cinci luni. Amintirea acelei năpraznice ierni se află înscrisă în documentele întregului continent. Deși obișnuiți cu frigul, Suedezii, hrăniți neîndestulător, lipsiți de adăposturi bune și de mantale, suferiră cumplit. Soldații care plecau în patrulare erau aduși de cai înapoi, înghețați în șea. Zilele treceau greu,

înnegurate, dările păreau zidurile unei nesfârșite pușcării. Nimeni nu mai credea să ajungă viu în primăvară.

În tot acest anotimp neînduplecat, Carol, în bordeiul lui, socotea și cerceta hărțile, număra oastea pe care o mai avea în mână și ajutoarele pe care le-ar mai putea dobândi... Geniu sau nebunie? Poate amândouă.

Când se desprimăvăară, se văzu că oastea regelui număra încă aproape treizeci de mii de suflete, din care zece mii Cazaci, Poloni, Tătari și Moldoveni, obișnuiți a sluji pe simbrie oricui avea nevoie. Carol trimise poruncă soldaților suedezi rămași în Polonia, în regiunea Poznaniei, să vină în grabă în Ucraina, împreună cu artileria. Regele Poloniei, căruia de asemenea îi dăduse poruncă să trimită ajutoare, nu se putu clinti, din pricina luptelor pe care era silit să le dea împotriva Rușilor și a Polonezilor filorusi.

Regele Carol nu mai vedea înaintea ochilor decât cifre... cifre... Dar oamenii care reprezentau aceste cifre erau departe de a alcătui falnica oștire ce plecase din Saxonia. Tunurile numai aveau caii în număr trebuincios, hamurile erau desperechiate, soldații păreau cerșetori de drumul mare, în cisme rupte, în cușme străine, în mindire peticite și'ncinse cu sfori',

Poltava, cetate ucrainiană, prezenta acum nu numai o valoare strategică, ci mai cu seamă una de aprovizionare și una politică. În ziua cuceririi ei, Suedezii găseau la îndemână hrană, veșminte, tunuri și muniții, pe deasupra prestigiul care ar aduna numaidecât sub steagul suedez pe Cazacii încă înfricoșați de cruzimile lui Mencicov.

Fără a mai sta pe gânduri, fără a lua aminte la părerile statului său major, fără a ține seama de numărul mic al tunurilor și sărăcia munițiilor, în April, după uscarea drumurilor, Carol porni spre miraculoasa cetate. În Mai o împresură.

Această activitate și spiritul neînfrânt al eroului însuflețiră iar pe vechii luptători, care dobândiră din nou credința în sfârșitul victorios al luptei, de vreme ce aveau în fruntea lor pe regele Carol. Două luni bătură tunurile suedeze meterezele puternice ale Poltavei — constructorii lui Petru lucraseră temeinic ! — și de numeroase ori asediatorii se apropiară de șanțurile

cetății. Dar Rușii se luptară vitejește, adăstând să se ivească dela o zi la alta, din depărtările țării, oștirea mântuitoare a Țarului.

Ceea ce se'ntâmplă într'adevăr. Cu o armată de șaizeci de mii de oameni și cu numeroase tunuri, Țarul venea în grabă să taie drumul regelui suedez. De data aceasta nu mai putea fi folosită metoda de luptă a vechilor Tătari, de hărțuieli până la istovirea dușmanului, ci de o luptă pe față, piept la piept, hotărîtoare. Era lupta în care Carol nu fusese încă niciodată învins, chiar când numărul oștenilor lui era pe jumătate sau și mai mic decât al adversarului. Petru șovăi două luni, tot timpul cât ținu asediul Poltavei pe care o apărau cu vitejie patru mii de oameni hotărîți. La sfârșitul lui Iulie însă, atacurile tot mai îndârjite ale Suedezilor amenințau să prăbușească cetatea. Țarul dădu poruncă de înaintare, pentru înfruntarea decisivă.

Vestea că armata dușmană se apropia să despresoare Poltava, fu pentru regele Suediei ca o atingere a harului divin. Toate zilele mohorîte fură uitate și cuprins de o frenezie care-i împrumuta acea frumusețe avântată a luptătorului înnăscut — dar pe care nu ne-a lăsat-o nici-unul din artiștii timpului — porni cu o puternică escortă în recunoaștere. Voia să fie primul care lovește. Și într'adevăr, atacul fulgerător al regelui distruse un corp de avantgardă rusă. Dar la înapoiere, un glonț rătăcit îi sdrobi fluierul piciorului.

Abia când ajunse 'n tabără și vroi să se dea jos de pe cal, ofițerii băgară de seamă că regele fusese rănit. Pierduse sânge și căzu moale în brațele alor săi. Medicul chirurg chemat în grabă cu ajutoare, operă cum putu mai bine rana suveranului și o pansa. Dar după o zi, rana dete puroiu. Consultul de medici hotărî tăierea piciorului. Regele se împotrivi și puse însuși fierul roșu pe rana otrăvitoare, fără a scoate un gemăt.

Cunoscând valoarea tactică și morală a unei ofensive, Carol, deși bolnav, chemă în seara de 7 spre 8 Iulie în cortul său pe mareșalul Rehnskold și-i porunci ca în zorii zilei să atace liniile rusești.

În apropiere de Poltava, Țarul trecu pe țărmul drept al râului Vorscla, pe care se afla cetatea, într'o mișcare de învăluire, având râul în stânga, dușmanii drept în față. Lucrările de apărare ținură

seama de caracterul impetuos al atacurilor suedeze și de inegalitatea în forța de rezistență a trupelor ruse. Din acele lucrări — redute cu artilerie între care lăsase spații îndestulătoare pentru șanțurile infanteriei și evoluția cavaleriei — reiese că chiar dacă Petru se hotărise a părăsi tactica hărțuielilor mărunte până la istovirea adversarului, ocoli lupta deschisă. El însuși se alcătui în forma unei cetăți ce urma a fi asediată. Prevedere admirabilă, pentru un comandant care cunoscuse dezastrul dela Narva!

Proiectul Țarului era cu atât mai potrivit cu cât Suedezii neavând o artilerie puternică în stare să desprindă și să năruie redutele, trebuiau să sufere, dimpotrivă, bătaia numeroaselor tunuri rusești, bine adăpostite. În asemenea împrejurări, biruința putea fi dobândită de Suedezi într'un singur fel: pricinuind o zăpăceală și învălmășeala în rândurile Rușilor — marele pericol în care se va afla totdeauna armata rusă — printr'un atac vijelios al infanteriei și cavaleriei; iar în caz de rezistență neașteptată în vreun punct, prin aruncarea în luptă a unui grup de cavalerie proaspătă.

În zorii zilei de 8 Iulie oastea suedeză porni la atac sub comanda lui Carol, purtat pe o brancardă, în timp ce grupul de cavalerie de rezervă rămase sub comanda generalului Kreutz.

Lupta ținut câteva ore numai; la amiază soarta armelor fu decisă.

Întâiul atac la aripa dreaptă a Rușilor, dăduse rezultatul așteptat: două redute căzură în mâinile Suedezilor care se siliră a întoarce tunurile împotriva celorlalte redute. Poate că'n acel moment — o jumătate de oră numai după începerea luptei — intervenția corpului de cavalerie al generalului Kreutz, care adăsta într'o pădurice învecinată, ar fi împiedecat regruparea trupelor ruse precum și contra-atacul prin care redobândiră cele două redute pierdute. De câteva ori, rândurile Suedezilor se apropiară în iureș năvalnic de liniile rusești. Dar nu era cu putință nimănui — nici chiar lui Carol XII — să anihileze cu biete sânețe care uneori nici nu pocneau, aproape o sută cincizeci de guri de tun care loveau în plin. Regimente după regimente, aproape optsprezece mii de oameni, duși de încăpățânarea

supraumană a regelui care într'un timp fusese coborât de pe targa și urcat pe un pat de sulițe, se topiră în acest iad de flăcări.

Mencicov, în fruntea unui corp de cavalerie, fu trimis să taie legătura adversarului cu tabăra de unde-i veneau ajutoarele și munițiile. Mencicov se dovedi mai iute decât generalul suedez Kreutz, pe care-l întâlni și-l puse pe goană. Apoi luă cu asalt însăși tabără suedeză, căreia îi dete foc. Coloanele de fum gros spuseră Suedezeilor care mai luptau înaintea șanțurilor rusești, apărute de peste patruzeci de mii oameni, că* nu mai aveau nimic de așteptat, că chiar retragerea le era tăiată. Un număr mare de Suedezi se lăsară luați prizonieri, în frunte cu mareșalul Rehnskoîd, cu prințul de Wtirtemberg și contele Piper, sfetnicul cel mai apropiat al lui Carol.

La amiază, totul era sfârșit. Țarul primi în cortul lui pe nobilii prizonieri, căroră, în semn de admirație pentru cutezanța de a fi luat ofensiva cu forțe atât de mici, le lăsă spadele. Mareșalului Rehnskold îi oferî însăși spada sa.

Îi pofti la masă, unde Țarul bău în onoarea comandanților suedezi învinși pe care-i numi totuși „profesorii” săi.

— Și drept răsplată, Sire, pentru lecțiile noastre, văd că ne-ai bătut! răspunse un general suedez care nu-și pierduse hazul.

Totuși cincisprezece mii de Suedezi se grupară în jurul generalului Lewenhaupt, care izbuti să se retragă spre Nipru, în vreme ce Rușii, beți de victorie, se puseră de-a-binelea pe jaf și beție, între ruine și cadavre.

Regele Suediei ar fi fost și el prins, istovit cum era și aproape în necunoștință pe targa de sulițe, dacă n'ar fi fost zărit de colonelul polon Poniatovschi care, urcându-l pe calul său, alcătuindu-i în grabă o gardă, îl îndrumă apoi departe de locul luptei, în spre Nipru.

Când își reveni în fire, Carol întrebă de contele Piper, de comandanții armatei.

— Prizonieri, Sire! i se răspunse.

El dete din cap cu amărăciune, cașicum nu li se putea întâmpla o mai mare umilință decât a cădea prizonieri la Ruși. Apoi zise:

— Noi vom merge la Turci.

Să fi înțeles oare cei din jurul lui că regele prefera să se dea prizonier Turcilor? Sau să porceadă cu ei la o nouă luptă împotriva Țarului ?

Nu mai fu în stare să călărească. I se găsi o caleașca. O zi și o noapte călători prin gropi și hârtoape, pe șesuri către malul fluviului de unde începea împărăția turcească.

Aci dete peste rămășițele armatei lui dela Poltava, adunată și condusă de generalul Lewenhaupt, ale cărui sfaturi de cuminenie și prudență, înainte de jalnica bătălie, nu fuseseră ascultate de rege. Erau vreo nouă mii de oameni flămânzi, sleiți, cu răni grele purtate pe picioare.

Dar după bucuria victoriei, Țarul își aduse aminte că și fugarii trebuiau urmăriți, printre care se afla desigur Craiul Suediei, dacă nu cumva leșul lui se amestecase cu celelalte cadavre în țărâna câmpului de luptă. Mencicov fu trimis în grabă cu un corp de cavalerie, câteva tunuri și pedestrași, către apus. Dâra morților și răniților ce nu se mai puteau târi, arată următorului calea fugarilor.

Abia trecuse Carol, împreună cu o gardă de călăreți, apele Niprului, după ce luă jurământul generalului Lewenhaupt că-l va urma îndată, că pe înălțimile din jurul taberei suedeze se iviră trupele lui Mencicov, cu tunurile puse în bătaie. La cererea generalului rus să predea pe cei nouă mii de fugari, Lewenhaupt se sfătui cu ofițerii. Cu excepția a doi — care se și împușcară după aceea — toți fură de părere că împotrivirea însemna o sinucidere absurdă. De aceeași părere fu și Lewenhaupt, care se predete împreună cu ultimii soldați suedezi.

Nu de aceeași părere fu însă și Carol, care credea că menirea unei oștiri e să se bată și numai să se bată, fără a ține seamă de alte socoteli. Mântuirea vieții unor ostași era o idee de pastor catolic, nu de luptător protestant. Târziu, foarte târziu, când ajunse în Suedia, dete pe generalul Lewenhaupt în judecata unei curți marțiale, care-l găsi vinovat și-l osândi la moarte. Dar generalul nu se mai întoarse în patrie. El muri la Moscova, încredințat că fusese credincios și regelui și propriei sale conștiințe de oștean.

Astfel fu spulberată una din cele mai puternice armate ale Europei și singura care fu în stare să se împotrivească — o clipă — creștem naturale a Rusiei.

BOLNAVUL DELA CORNUL DE AUR

Victoria dela Poltava se datora în întregime lui Petru. învățase într'adevăr dela marele său adversar, cum se organizează o armată, cum se conduce o luptă și mai cu seamă cum se folosesc împrejurările neașteptate. înfrângerea prin istovire și metoda de a bate pe adversar în fragmentele lui, Petru le realizase cu mână. de maestru. La Poltava fusese în mijlocul luptătorilor lui — întocmai ca și regele suedez. Spaima care-l făcuse la Narva s'o rupă de fugă și să se oprească tocmai la Novgorod, Petru și-o înfrânse la Poltava. Precum avusese curajul să-și recunoască lipsurile, acum scria în „Jurnalul” lui că se luptase însuși cu vitejie, veșmintele îi fură ciuruite de gloanțe și căzuse doi cai sub el.

De aceea triumful dela Moscova nu mai fu o mascaradă. Imitând pe imperatorii romani, generalii luați prizonieri meraseră în fruntea alaiului iar pe arcul de triumf din Piața Roșie se putea citi *Senatus populusque moscoviticus*. Amintirea marelui imperiu distrus de barbari mijeia încă în mintea popoarelor. Petru declară, îmbătat de glorie, că-l va învia în Răsărit.

Valoarea victoriei dela Poltava era însă mai modestă și în același timp mai concretă. În primul rând cucerirea nordului nu mai putea fi disputată de nimeni. Piciorul pus de Ruși pe țărmul mării Baltice se dovedise solid. Deocamdată nu se afla nicăieri puterea care să-l alunge de acolo. Petru înfăptuise ceea ce nu fuseseră în stare nici Ruricii, nici primii Romanovi. Sf. Petersburg se putea fortifica și întinde fără teamă.

Țarul folosi îndată împrejurarea că marea putere suedeză de odinioară era nimicită iar regele Carol prefera să aștepte într'un lagăr basarabean ajutorul Turcilor, decât să se înapoieze în patrie, adevăratul izvor al forțelor lui. Cucerii Estonia și Letonia, asigurând astfel liniștea în golful Finlandei și ferind noua Capitală dela gurile Nevei de orice atacuri din această parte. Sfortărea nu fu mică. Suedezi se apărară cu toată vigoarea. Asaltul împotriva Rigei fu cu deosebire tragic, prin amestecul ciumei, care lovi pe asediatori și pe asediați. Deasupra

Petersburgului, Țarul lărgi zona rusească prin cucerirea cetății Viborg, în teritoriu finlandez.

Unii istorici au crezut că Petru Alexeievici, ținând seama de mentalitatea vremii, ar fi urmărit să intre în stăpânirea tuturor ținuturilor lui Carol în Europa, adică să cucerească tot țărmul de miazăzi al Balticei până la Oder. Niciun document nu aduce însă mărturia că Țarul ar fi urmărit vreodată acest gând. Spre deosebire de Carol XII, el nu era un aventurier, ci un constructor. Și nu se depărta cu un pas dela simțul realității, dela îndemnul acelui instinct fericit, care-l feri de greșeli și-i îngădui să zidească un imperiu, din punct de vedere geografic, perfect organic.

Teama unor contemporani și în deosebi a împăratului dela Viena, că Țarul ar putea deveni și suveran german, nu se adeveri. Rușii n'aveau ce căuta dincolo de Riga. Germanii, dimpotrivă, avură totul de câștigat din înfrângerea Suedezilor. Dela Poltava începu nu numai consolidarea imperiului rus, ci și crearea Prusiei independente. Atâta vreme cât spiritul războinic german nu va năzui să'ncalce fruntariile de apus ale imperiului rus, trase de Petru cel Mare, ci se va mulțumi cu o linie de demarcație mai mult sau mai puțin precisă prin inima teritoriului Poloniei, Germania și Rusia vor fi totdeauna alături — legate de amenințarea dușmanului comun, ieri Suedia, azi Anglia⁹.

Scurt fu totuși răgazul îngăduit de fantastica victorie dela Poltava.

Carol nu socotea lupta încheiată prin victoria lui Petru, precum nici Petru nu se socotise înfrânt după Narva.

Istoria războiului diplomatic de pe țărmul Bosforului, unde vegeta un sultan moștenitor de imperii și a cărui singură grijă era să nu le piardă pe toate deodată, ar merita el singur osteneala unei cercetări amănunțite și a unei cărți.

Regele Suediei, rănit grav, trecu Niprul în noaptea de 9 spre 10 Iulie 1709. În Noemvrie 1710, sultanul declară războiu Rușilor. Punerea pe picior de războiu a Turciei împotriva Rusiei ceru lui Carol mai puțină vreme — un an și patru luni — decât

⁹ Această lege istorică e și azi atât de puternică, încât național-socialismul german și bolșevismul rus căzură din nou la înțelegere, și tot pe teritoriul polon — începând din 1939.

organizarea unei bune armate proprii. Acest efort, care era de pură inteligență, se desăvârși în condiții exterioare jalnice, având de luptat nu numai cu situația lui de străin agitator în vecinătatea imperiului rus, dar și cu împrejurări politice pe care trebuia să le judece dela distanță, cu obiceiuri necunoscute de curtea suedeză, dar atât de firești la Cornul de Aur.

Cu ajutorul ambasadorului Franței la Istambul — Franța fusese totdeauna prietena lui Carol — și mai cu seamă prin isteța și neostenita activitate a lui Pomatovschi, pașalele din jurul seraiului fură încredințate că sultanul trebuia să bată pe Țar, dacă nu voia să vadă în curând o flotă rusă de războiu la podul dela Galata. Vizirul Ali grăi Polonezului Poniatovschi, ca din O mie și una de nopți’.

— Voiu lua pe regele tău de o mână și cu o sabie în alta, îl yoiu duce la Moscova!

Țarul, încunoștiințat de uneltirile adversarului din tabăra Tighinei, ceru sultanului cu care era în pace, să izgonească pe străin și să-i predea pe Mazeppa, spre a-l pedepsi ca pe un trădător ce fusese și sta acum ascuns după mindirul regelui suedez. Împotriva lui Poniatovschi, care folosisese argumente politice, lucră în numele lui Petru bătrânul conte Tolstoi, care folosi un argument mult mai tare la Istambul: punga cu aur. Dintr’odată marele vizir Ali fu pentru o pace eternă între Ruși și Turci. Poniatovschi, după îndemnul regelui său, denunță sultanului isprava marelui vizir, care se lăsase atât de grosolan corupt. Sultanul nu se speria numai de atât. Fu nevoie, de o întreagă intrigă de harem, în care era amestecată și mama sultanului, ca Ali să fie înlocuit dela marele vizirat. Fu numit mare vizir Numan Kiupriuliul care, fără a primi bacșișuri dela unii sau dela alții, păstră pacea cu Rusia și sfătui pe Craiul sved, trimițându-i și opt sute de pungi de bani pentru nevoile lui, să se întoarcă în Suedia, unde era așteptat spre a apăra pe țărmul Balticei posesiunile ce încă nu pierduse. Dar puterea Kiupriuliului ținu numai patru săptămâni și fu înlocuit cu Mohamed Baltagiul, care chemă pe hanul Tătarilor să strice numaidecât pacea cu Rușii. Bătrânul Tolstoi, omul Țarului, fu prins și aruncat în înfiorătoarea închisoare a Celor Șapte Turnuri.

Carol trimise un ofițer la Sublima Poartă, ca să ajute marelui vizir la pregătirile de războiu, îndemnându-l în deosebi să facă rost de cel puțin patru sute de tunuri, fără de care greu ar putea fi urnită din locul ei mulțimea oștenilor moscoviți.

Turcia era pe atunci singura putere în stare să stăvilească revărsarea împărăției ruse. Țarul pusese în Polonia pe vechiul aliat Friederich August, deși trădător. Țările românești și cele balcanice, creștine, priveau la Moscova ca la cuibul mântuirii lor.

Carol al Suediei deveni astfel „consilierul tehnic” — am spune azi — al Turcilor precum și al Tătarilor din Crimeea, al căror han veni în tabăra dela Tighina în Noemvrie 1710. Se poate ca întreg planul campaniei turcești — în care se prevedea înaintarea Tătarilor pe Don în sus, până la Voronej, unde se aflau șantierelor navale rusești — să fi fost conceput de regele suedez.

Războiul fu declarat la începutul iernii; o greșală a Turcilor, care nu erau pregătiți și lăsau adversarului timpul de a se organiza.

Petru trimise pe țărmurile Balticei o armată sub comanda lui Mencicov. La Moscova începutul războiului fu proclamat solemn și pus sub ocrotirea sfintei cruci, țelul Rușilor fiind de a elibera din robia păgânilor pe creștinii din Balcani. Dar Țarul căzu grav bolnav și zăcu aproape toată iarna. În primăvară însă el se puse în fruntea a trei oștiri și scoborî spre miazăzi.

Nu s'a observat în deajuns că în acest război, Petru Alexeievici, beat de gloria victoriei dela Poltava, revenise la vechile moravuri rusești și făcu exact aceleași greșeli ca și regele Suediei.

Greșeli politice: Crezu în răscoala popoarelor creștine supuse musulmanilor și în ajutorul lor. Cantemir, domnul Moldovei, trecu îndată de partea Țarului, neprecupețind nicio jertfă. Țarul petrecu o vreme la Iași, veselindu-se cu boierii și dându-și seama de vinurile dela Cotnari. Dar domnul Munteniei, Brâncoveanu, mai aproape de Turci, se sfii să ia pe față partea Rusiei, ba la timpul potrivit trimise carele cu provizii nu spre miazănoapte la Țar, ci spre miazăzi, în tabăra turcească.

Greșeli strategice: Deși bine împărțită, armata de operații nu ținu seama de timpul în care avea să dea lupta, de starea în care se găseau oamenii după marșurile forțate din nordul Rusiei până

la Nistru și mai cu seamă de lipsa de provizii. Toate aceste greșeli de care suferise armata lui Carol și cărora se datora în parte catastrofa dela Poltava, se repetară surprinzător de adesea.

împotriva Tătarilor de pe Don, care amenințau lucrările dela Voronej și deci viitoarea stăpânire a Mării Negre, Țarul trimise un corp de armată sub comanda prințului Apraxin, guvernatorul Azovului. Pe Nipru coborî alt corp de armată sub comanda prințului Dimitrie Golițin, guvernatorul Chievului, iar flancul drept, sub comanda generalului Șeremeteiev, coborî pe Nistru în jos, pentru a face legătură cu domniile țărilor române. Cele trei armate nu putură opera laolaltă în momentul cel mai critic, astfel că fură aproape zadarnice succesele lor locale — înfrângerea Tătarilor de către prințul Apraxin, aprovizionarea armatei lui Șeremeteiev de către prințul Golițin.

Când se vesti apropierea Turcilor. Țarul mai făcu o greșală, trimițând o parte din armată, sub comanda spătarului muntean Toma Cantacuzino, să ocupe Brăila și să împiedece pe Turci a trece Dunărea. Viteazul spătar cuceri Brăila, dar n'avu destulă tărie să apere trecerea, necum să urmărească pe Turci.

Armata care scoborî pe Prut devale, găsi câmpiile arse de seceta verii iar lăcustele care se țineau roiu după oștire, pustiau tot ce mai rămăsese verde. Mulți oameni căzură'n drum, unii nu se mai ridicară iar kilometri de-a-latul oștirii, văzduhul putea a cadavre de cai, încinse de soare.

Asemenea lui Carol, nici Petru nu primi sfatul generalilor mai prevăzători, de a nu începe o bătălie cu armata aceasta istovită, ci mai curând să se retragă într'o regiune rodnică, unde s'ar putea reface.

Ca și înaintea Poltavei, deosebirea dintre forțele armate era uriașă. Petru, cu vreo patruzeci de mii de oameni, demoralizați înainte de orice încăierare, trebuia să 'nfrunte oastea turcească, tare de aproape trei sute de mii de oameni și prevăzută cu peste patru sute de tunuri. Pe deasupra, regele Suediei se afla în legătură cu tabăra marelui vizir, care nu crezu însă în toate cuvintele învinsului dela Poltava.

Mai putea fi îndoială asupra sfârșitului unei lupte în asemenea condiții?

De cealaltă parte a Prutului, cetele de Tătari urmăreau mișcarea trupelor moscovite, asemenea unor corbi flămânzi, gata să se arunce asupra hoitului.

Avangarda călare a Țarului dete peste pedestrimea turcă, înaintând de-a-valma, într'un moment în care infanteria rusă era prea în urmă. Retragera ordonată de Țar trebuia să înceapă în seara de 6 Iulie 1711, fără ca Turcii să prindă de veste. Cavaleria izbuti să se descleșteze și se uni cu o parte din pedestrime la gura Prutului. De aci trupele trebuiau să urmeze retragera spre miazănoapte, până la întâlnirea cu grosul oștirii de sub comanda generalului Repnin. Dar în aceeași noapte trecură Prutul și Tătarii, înțeleși cu Turcii, astfel că Rușii pierdură puțința de a se mai clinti din loc. Între ei se afla Țarul cu soția și sfetnicii lui cei mai prețioși. Din carele convoiului alcătuiră în grabă o tabără pătrată, de care într'adevăr năvălitorii se loviră o zi întreagă, sfârâmându-și valurile. Rușii se apărau cu vigoarea disperării.

Țarul fu cuprins de panică. Tot felul de gânduri năstrușnice îi trecură prin minte, printre care o fugă nebună... până'n Transilvania. Își socoti situația atât de amenințată, încât se pare că'n acea zi și-ar fi scris un testament, după care îndemna pe moscoviți să pună pe tronul Rusiei pe „cel mai vrednic” dintre ei.

Dar în aceeași noapte Rușii izbutiră să se rupă din încheștarea dușmanului, care dormea frânt de osteneală, și oastea porni mai departe spre miazănoapte, unindu-se lângă Stănilești cu grosul armatei. Urmăriți și hărțuiți la ariergardă, Rușii se îndreptară apoi spre malul Prutului, unde nădăjduiau să găsească un loc prielnic pentru zidirea meterezelor de apărare.

Prutul face însă în acel loc o cotitură largă, astfel că moscoviții se pomeniră prinși ca'ntr'o capcană. Pe dealurile dimprejur se iviră numaidecât tunurile turcești, cu țevele îndreptate în vale, spre malul jos al Prutului, unde se ghemuise oastea Țarului. În asemenea împrejurări, Rușii ar fi fost distruși în câteva ore, dacă Turcii pe lângă numărul mare de tunuri ar fi avut și buni artileriști. Dar ghiulelele turcești ajungeau — cele mai multe — numai până'n marginea taberei rusești.

Și de data aceasta, situația armatei rusești era disperată. Dacă Turcii și Tătarii, precum îi îndemnau reprezentanții regelui

Suediei, Poniatovschi pe Turci, contele Sparre pe Tătari — ar fi săpat șanțuri în jurul oastei moscovite, nimeni de-acolo n'ar fi scăpat cu viață. Urmările unei asemenea măsuri ar fi fost extraordinare: căderea Țarului, mort sau viu, în mâinile Sultanului, desființarea puterii militare moscovite și alungarea ei pentru multă vreme, dacă nu pentru totdeauna, de pe țărmurile Mării Nogra. Contele Poniatovschi se și grăbi să vestească, printr'o ștafetă, pe Carol la Tighina, că armata rusă era în ajun de a capitula.

Petru Alexeievici, lipsit de spirit eroic, ba suferind de o totală demoralizare în acele îngrozitoare ore, fu aproape silit de unul din generali să-i predea comanda, spre a încerca să croiască Rușilor un drum de scăpare. Era un militar german, îndrăzneț, hotărât, un anume Wiedman, care plăti cu viață încercarea de a rupe cercul de foc. Generalul rus, Volconschi, care-i luă îndată locul la comandă, avu aceeași soartă.

Țarul se crezu pierdut. Se închise în cort și așteptă destinul.

Pe neașteptate sosi un pașă în tabăra rusească pentru încheierea unui armistițiu, în vederea încheierii păcii.

Oricât ar fi părut de năstrușnică, vestea era totuși adevărată. Generalisimul turc, Baltagi Mehmet, pornise dela Istambul cu porunca, nu de a sfărâma cu orice chip imperiul rus ci de a încheia pacea, de îndată ce ar fi dobândit bune condiții. Îndârjirea contelui Poniatovschi nu schimbă deloc gândurile Turcului, care ar fi plătit dinainte Sultanului cu capul cea mai mică greșală. Poate că într'adevăr tabăra rusească n'ar fi rezistat îndelung, dar ce-ar fi împiedecat celelalte oști ale Țarului — pe care Baltagi Mehmed nu-l bănuia în tabăra asediată—ostile de pe Don, din Polonia și din Moldova, să se unească și să-l distrugă cu desăvârșire, întocmai ca pe Carol XII la Poltava? Generalisimul turc ar mai fi încercat totuși un atac împotriva taberei rusești, dar nu mai fu ascultat de ieniceri care știau de propuneri mai vechi de pace ale Rușilor, precum și de porunca Sultanului de a nu refuza o împăcare prielnică.

Propunerile mai vechi de care amintim abia acum, fura trimise, cu daruri de preț, bijuterii și aur, de către soția Țarului, fosta slujnicuță a pastorului balt, Marta, catolică devenită acum

Caterina cea pravoslavnică și trecută dela cuceritorul cetăților nordice la Mencicov, dela Mencicov la Țar care și-o luase pentru totdeauna. Ea nu-și pierduse capul în tabăra asediată și în simplitatea ei robustă, ghicise că'n tabăra turcească aurul va face minuni.

Refuzul ienicerilor de-a mai porni la atac, grăbi hotărîrea marelui vizir. El trimise un pașă pentru armistițiu, care fu încheiat numaidecât. În tabăra turcească se iviră în aceeași zv trimișii Țarului, un negociator din naștere, vicecancelarul Șafirov, Evreu adus de Țar din Olanda și doi militari.

Tratatulele fură caraghioase, întrucât și Rușii și Turcii cerură mai mult decât se cădea, adversarii fiind totuși hotărîți să încheie pace aproape în orice condiți. Până la urmă Șafirov — care știa că are în mâinele lui însăși viața lui Petru Alexeievici — iscăli pacea prin care Țarul renunța la amestecul în Polonia și Principatele românești, restituia Azovul și punea capăt construcțiilor navale dela Voronej, care, fără libertatea Mării Negre, tot nu mai aveau niciun rost.

Nici Tătarii, care ar fi dorit să se reînființeze tributul, nici Suedezii, care ar fi ținut ca lupta să continue până la distrugerea totală a inamicului, nu dobândiră vreun câștig. Cu mari stăruințe, contele Poniatovschi putu îndupleca pe Mehmet Baltagi să asigure regelui Suediei trecerea liberă, prin Rusia spre țara sa.

Când află de această catastrofală pace, care lăsa cu desăvârșire neatinsă forța Rusiei — în stare să recucerească după trei luni mai mult decât Azovul! — Carol XII se repezi din Tighina la Ștăniliești, în tabăra marelui Vizir, unde-l copleși cu observații, arătându-i că avusese în mână însuși capul Țarului.

— Dacă omoram pe Țar, răspunse Turcul, cine voiai să mai poruncească la Moscova? Fiindcă nu e bine ca toți regii să lipsească de-acasă..., încheia el puțin ironic.

La Constantinopol, ostile victorioase fură primite în triumf, iar Mehmet Baltagi răsplătit de Sultan. Aducea cu sine, zălog, pe istețul Șafirov. Dar sosiră îndată și rapoartele, denunțurile, criticile regelui Suediei, atât de întemeiate. Sultanul Ahmet III văzu cu mirare că Țarul nu-și retrăgea trupele din Polonia, ba un om de încredere al Țarului, Mencicov, ajunsese cu oastea lui până

la Stettin, că tot amâna predarea fortificațiilor dela țărmul Mării de Azov și nu ardea° niciunul din vasele care se construiau la Voronej. Mehmet Baltagi căzu în disgrație și fu exilat într’o insulă din marea Egee iar aghiotantului său, despre care se dovedise a fi primit bani rusești, i se tăia capul. Sforțările lui Carol de a ridica din nou pe Turci împotriva Țarului, nu izbutiră mai mult. Ei erau meniți unei înfrângeri mai grave și de proporții mai vaste, dar care urma să se împlinească în cursul unui veac. Astfel că, ostenit până la urmă de îndemnurile regelui fugar, de cererile lui de bani, de gândurile lui ascunse, de făgăduielile de plecare neținute, Sultanul adună divanul dinaintea căruia — precum mărturisește Voltaire — s’ar fi desvinovățit precum urmează:

„În urma tratatului încheiat cu Rușii, tratat la care fu de față cu depline puteri și un delegat al său (contele Poniatovschi) întru aplicarea cauzei care-l privea (pe Carol XII) i-am dat un mare alaiu spre a-l întovărăși până pe meleagurile lui. Pentru acoperirea cheltuielilor acestei călătorii — pe care nu le luasem în întregime asupra-mi — mi-a cerut o mie de pungi. Eu i-am dat atunci mai mult, și anume o mie două sute. Dar după ce seraschierul din Tighina îi înmâna acești bani, el mai cere acum altă mie de pungi și nu vrea să plece, pe cuvânt că alaiul e mic; ba e prea mare, dacă ținem seama că nu umblă prin țară vrăjmașă...”

La 1 Februar 1713, Carol XII, Într’o luptă scurtă contra oamenilor Sultanului, fu făcut prizonier și dus pe țărmurile Mării de Marmara, la Demotica. Abia aci, după zile și nopți petrecute în singurătatea odăii, Carol părăsi în sfârșit nefericita idee de a distruge imperiul moscovit în creștere, cu ajutorul imperiului turc, în decadență. La Demotica, regele Suediei văzu că la Poltava fusese cu desăvârșire învins și lupta cu Petru Alexeievici încheiată.

Să-și fi dat seama și de valoarea istorică a biruinței ruse? greu de închipuit. Pe Carol XII îl interesau numai faptele militare și, ca militar, adâncă trebue să-i fi fost amărăciunea că nu legile stricte ale războiului rostiseră ultimul cuvânt în această uriașă încăierare, ci forțe neprevăzute, cu neputință de cercetat, cu neputință de măsurat, a căror existență au menirea, desigur, de a

demoraliza geniul militar cel mai bine organizat. Astfel de gânduri trebuie să fi trecut, fatal, și prin mintea altor cuceritori, care crezându-se creatori de valori erau numai umili slujitori ai unor valori cu mult mai esențiale și mai durabile. Căci între oameni, războiul n'a fost niciodată un scop, oricât de hotărâtoare s'au arătat efectele lui, iar conducătorii care n'au știut-o, au aflat-o. Napoleon, mai târziu, știa. Carol XII la Demotica, a aflat-o.

Renunțarea la ideea fixă căreia îi jertfise nu numai o falnică armată, dar șase ani din scurta-i viață — va muri peste patru ani, în vârstă de numai treizeci și șase de ani — îi redete facultățile de suveran. Trimise o delegație numeroasă la Poartă, să mulțumească Sultanului pentru toate înlesnirile. Bucuros de a scăpa de un musafir atât de supărăcios, Turcul îl copleși cu numeroase și prețioase daruri, cai arabi, un cort de mătase, covoare, o sabie cu rubine.

Cu alaiu mare străbate Balcanii, Țările românești, dar în Ungaria fu cuprins de o frenezie nouă și travestit în simplu particular, cu un singur tovarăș de drum, călări nebunește prin noroaie, bătut de pioi, către Pomerania suedeza. În noaptea de 31 Noemvrie 1714, bătut la poarta cetății sale, Ștralsund. De bucuria revenirii regelui, tunurile traseră în acea noapte puternice salve. Dar regele nu-și mai putu scoate cișmele din picioare. Cișmele fură tăiate.

Țarul, scăpat ca prin minune din încercuirea dela btănilești, suferi nu numai în prestigiul lui european, dar și în amorul propriu. Fructul primei lui victorii militare, cetatea Azovului, trebui să o redea Turcilor. Marea Neagră devenea iar un lac turcesc. Iși recunoscuse greșelile, cu acea sinceritate care-i făcu măreția și din care-și trăgea energia supraumană. Niciuna din loviturile pe care le punea din pricini aproape totdeauna personale, nu rămâneau sterpe; ca lovitura de toiag a lui Moise din pustie, descuiau nebanuite izvoare de energie.

Nu se cunoaște precis rolul jucat de Caterina în zilele dela Stănilești, când Tarul pierduse orice speranță de mântuire. Oare ideea cumpărării bunăvoințelor turcești venise din viclenia ei, sau a Evreului olandez Șafirov? E sigur însă că pentru sufletul descumpănit al lui Petru Alexeievici, Caterina fu un reazim

puternic. Ea își jertfi atunci toate podoabele femeiești, aurul, argintul și pietrele prețioase spre a mântui imperiul.

Petru se legă și mai mult de această femeie de ispravă și nu se mai despărți de ea. O lua în căsătorie. Nu ținu seama nici de umila-i origină țărănească, nici de trecutul ei. Țarul nu avusese, nu avea o vieață mai curată, Caterina nu-i ceru mai multă credință. Legătura lor era sufletească.

În același timp, Țarul sili pe Alexei, moștenitorul tronului, care împlinise douăzeci și unu de ani, să ia în căsătorie o prințesă germană, pe Charlotta de Braunschweig, înrudită cu Habsburgii și a cărei soră va deveni în curând împărăteasă la Viena. Experiența proprie nu-l învățase mult pe Țar în această direcție. Și el fusese căsătorit, la optsprezece ani, iar acea nefericită soție se afla acum închisă la mănăstire, sub aspră pază. Cum de crezuse că o căsătorie, despre care viitorul soț aflase dintr'un ziar german, va avea un sfârșit mai bun? Dar Țarul nu se gândea nici la gustul fiului, nici la al prințesei germane. El avea nevoie de o legătură politică strânsă între Moscova și Viena.

Fu o căsătorie jalnică. Din primele zile, Țareviciul își muștră soția, supărat de lipsa zestrei, o părăsi vreme îndelungată și o revăzu, ca să-i arunce iar cuvinte grele. Prințesa germană îi născu doi copii; dar Țareviciul trăia mai mult cu Afrosinia, de felul ei țarancă din Finlanda.

Nouile alianțe ale puterilor maritime apusene, în frunte cu Anglia, în vederea consolidării cuceririlor făcute în paguba Suediei, îl găsiră pe Petru mult mai prevăzător. Nu se lăsă atras într'o luptă din care nu știa cum va ieși — în fruntea oștilor suedeze era acum tot Carol XII — și clin care în orice caz foloasele lui erau atât de mici... Nu, n'avea nimic aventuros în el Țarul cu simțirea de-atâtea ori exaltată, cu mari pofte personale și care înfăptui totuși un imperiu existând, în liniile lui fundamentale, până în zilele noastre.

Odată cu ridicarea puterilor germanice, din care Prusia se vădea cea mai activă și mai războinică, Petru, pentru siguranța lui, simți nevoia unui echilibru al puterilor continentale. În chip firesc fu atras de Franța — și acest echilibru se va mai ivi de câteva ori, ultima înainte de 1914, când Țarul Nicolae II,

Autocratul, va primi la Petersburg vizita Președintelui Republicii franceze, Poincare, întovărășit de primul-ministru Viviani, fost șef socialist.

Amândouă sistemele de politică externă ale Rusiei de azi, fură astfel schițate dela începutul veacului al XVIII-lea, de Petru cel Mare: alianța cu Germania, când amenințarea vine dela o putere nordică, alianța cu Franța, când statele germane arată intenții de hegemonie.

Tot în acel timp, în preajma anului 1715, începuseră să iasă la iveală scandaloasele câ știguri de războiu ale primilor industriași ruși, Demidov, turnătorul, Gonciacov, țesătorul, și mai cu seamă ale vameșilor, printre care Soloviev, care va deveni directorul Băncii Ruse din Amsterdam. Celelalte pături sociale fuseseră stoarse de orice vlagă. Dar și mai revoltătoare erau averile adunate de oamenii din jurul Țarului, favoriții, mai toți de obârșie umilă și la care priveau cu invidie și furie ațâți boieri de neam vechi, ținuți departe de noul regim.

Fabuloase, în deosebi, erau bogățiile adunate de Mencicov, ale cărui merite nu puteau fi toate rostite în gura mare, dar căruia Țarul îi ierta orice. El puse mâna pe moșiile, conacele și avuțiile hatmanului Mazeppa, iar cetățile din Polonia și Saxonia pe care „le ocroti”, fură puse la grele contribuții de războiu, toate în beneficiul celui mai intim prieten al lui Petru Alexeievici. Onoruri publice acoperiră numele acestui nesățiosJefuitor de popoare.

„Favoritul stăpânea șase târguri și 150.000 de robi, averea lui atingea douăzeci de milioane da ruble. Surâzând, plăti el o amendă de două sute de mii de ruble. Poseda în Ingermanland, (regiunea Petersburgului) șaisprezece moșii, nouăzeci și opt de sate și o mie două sute hectare pădure; în Ucraina avea patru târguri, optzeci și opt de sate mănăstirești, nouăzeci și nouă comune, cincisprezece livezi și optzeci și șapte de pescării. În timpul războiului jefui Polonia, Meklemburg, Pomerania si provinciile baltice”¹⁰.

¹⁰ Kurt Kersten, op. cit.

Când jafurile deveniră publice și în Moscova nu se mai vorbea decât de setea de aur a lui Mencicov care amenința să-i ruineze pe toți, Țarul își calcă pe inimă și-l dete în judecata unui tribunal. „În mocirlă te-ai născut, în mocirlă o să mori!” îi strigă Țarul furios. Mencicov fu osândit la moarte. Niciuna din acuzații nu putu fi respinsă. Dar Petru Alexeievici — poate după rugămințile Caterinei care fusese întâi iubita lui Mencicov și cu care pune la cale afaceri bănoase fără știrea Țarului — îl iertă, ținând seama că fusese un comandant destoinic, credincios și că ar mai putea aduce foloase. Dar Mencicov nu se schimbă, firea și năravurile-i siliră pe Țar să-l dea din nou în judecată și iar să-l ierte când fu iar osândit la moarte.

Isprăvile unui Mencicov, cu tot scandalul public, erau imitate de ceilalți deținători ai puterii, din jurul Țarului, de generali, amirali, guvernatori și chiar simpli comandanți de regimente. Între timp impozitele — adunate cu mijloace de o cruzime orientală — crescuseră cu o sută cincizeci la sută. Pădurile se umplură de fugari care nu mai puteau plăti și voiau să scape cu viața, de soldații recrutați cu harapnicul, arși cu fierul spre a fi recunoscuți și chiar de fii de nobili chemați la oaste, dar care nu voiau să-și pună pielea în joc pentru un Petru Alexeievici, ucigătorul părinților și fraților lor.

În 1715, închise ochii pentru totdeauna mult -nefericita și nevinovata Charlotta de Braunschweig, soția lui Alexei. Țarul, deși bolnav, ceru să fie dus la patul muribundeii, care-i des-tăinui ultimele suferinți.

Nesupunerea fiului mâhni mult pe Țar; el și'avea de unde ști că soarta îi hărăzea o nesupunere mult mai gravă și un chin mult mai adânc.

Pentru a pune capăt nemulțumirii boierilor moscoviți, Petru fu silit să lovească în cei maș apropiați colaboratori. Cei mari scăpară ușor. Cei mici fură exilați în Siberia, puși la torturi cu limbile tăiate, bătuți cu cnutul în Piața Roșie, executați.

În toamna anului 1716, Țarul plecă în Olanda, de care îl legau amintirile tinereții și căreia îi datora înnoirea tehnică, „modernizarea” Rusiei.

Petru Alexeievici avea acum 45 ani. Luase cu sine pe Caterina, care-i născuse fiice și un fiu. Țarul nu mai avea sprinteneala tinereții și nici robustețea de odinioară. Îl obosise cumplitele încercări prin care trecuse — răskoale, execuții, bătălii pierdute și câștigate, amenințările neîntrerupte ale Turcilor și Suedezilor, mizeriile administrației rusești, putredă dela guvernator până la ultimul cinovnic, dar îl mistuia și un morb misterios, probabil spirochețul, pe care savanții îl vor vedea mult mai târziu.

Călătoria prin Olanda fu melancolică. Petru Alexeievici recunoscuse localitățile pe unde trecuse, unde lucrase și învățase. Mai găsi în viața oameni cu care petrecuse, achită datoria, uitată mai bine de douăzeci de ani, unei gazde olandeze meticuloase, stătu la căpătâiul unui vechiu prieten, muribundul primar al Amsterdamului și zăcu însuși câteva săptămâni.

Țarul se lovi la Amsterdam de aceiași dușmani ascunși, care înainte de orice alte tratative cu Rușii, cereau ca trupele lor să părăsească cetățile germane. Poate că acestui eșec diplomatic se datorește hotărîrea lui Petru de a vizita curtea Franței, unde în numele lui Ludovic XV, copil fără vlagă, ducea destinele puternicei țări, Ducele de Orleans.

La Paris, în Martie 1717, Țarul se duse fără Caterina. Dar nu pare să se fi bucurat prea mult de frumusețile acestui oraș care, primăvara, dobândește o frăgezime, un farmec, necunoscute aiurea.

În Rusia se țineau lanț scandaluri care compromiteau pe cei mai apropiați sfetnici ai Țarului, acuzați de corupere și de jaf direct în avutul țării. Se mai svoni că Alexei, moștenitorul tronului, fiul cel mai mare din întâia căsătorie a lui Petru, ar unelti împotriva părintelui, s'ar fi dat de partea „reacționarilor”, a dușmanilor tatălui poreclit de ei „Antecristul” și adăsta moartea sau plănuia chiar asasinarea Țarului, ca să se urce pe tron și să așeze țara în vechile și pravoslavnicile datini.

Ultimele impozite, care aveau menirea să acopere cheltuielile uriașe ale politicii militare și ale politicii de construcții puse la cale de revoluționarul „de sus”, duseră o bună parte din boierime în tabăra opoziției. Nu crâcnea pe față nimeni. Călăii tronului

făcuseră de atâtea ori dovada că Autocratul nu glumea și nu îngăduia nicio împotrivire când era vorba de înfăptuirea planurilor lui, dar toți așteptau — și nădăjduiau într'un miracol care să-i scape de pacostea unei asemenea revoluții. Că tocmai Alexei, moștenitorul tronului, pe care Țarul îl crescuse cu o dragoste deosebită, ca pe un continuator al operei lui, ar fi putut fi centrul unei asemenea revolte, era pentru Petru Alexeievici mai mult decât un pericol politic, era o jignire și adâncă durere.

Trecerea Țarului prin Paris lăsă multe urme, unele mai pitorești decât altele și pot fi găsite ușor în scrierile timpului. Căci la alte Curți, unde eticheta șlefuiise de generații gesturile dacă nu totdeauna simțimintele prea vulgare, Petru izbi, uimi și uneori înveseli pe nobilii curteni parizieni, prin felul lui deschis de a se purta, prin graiul lui uneori destul de bădărănesc, prin lipsa lui de „creștere” — care se băga de seamă în deosebi în felul cum lua și mesteca bucatele — dar și prin înfățișarea-i impunătoare, cu tot spasmul mușchilor feții, pe care acum nu și-l mai ascundea.

Îndepărtă de câteva ori nobilii și ofițerii atașați persoanei lui. Dori să vadă singur marele oraș, cartierele burgheze, magazinele, edificiile publice, muzeele, atelierile, școlile, unde se oprea, ca de obicei, vreme îndelungată, interesându-se amănunțit de tot ce vedea, dorind să fie cât mai bine lămurit și neobosind de a pune întrebări. Aceste vizite îl interesară mai mult decât serbările oficiale, parăzile militare și „conversațiile”. Primi numeroase daruri, unele destul de costisitoare, dar Țarul se arătă mai sgârcit decât se așteptau curtenii dela Versailles. Ei nu înțeleseseră — era cu șapte decenii înaintea Marei Revoluții burgheze — că cei care muncesc și vor, din produsul muncii lor, să creeze ceva trainic, nu sunt deloc darnici și prețuesc la adevărata lui valoare fiecare ban.

Fusese făcut ca niciuna din călătoriile lui iPetru să nu se încheie cu succese politice. Acest nenoroc trebuie să-l fi amărât. Dar și de data aceasta îl readuse la adevărata-i menire, construcția unei Rusii trainice.

Ca odinioară la Viena, la Paris nu se ținu seama de propunerea matrimonială a Țarului, care să lege cele două mari puteri — o fiică a Țarului regină a Franței, ca soție a lui Ludovic

XV — și firește, cu atât mai puțin, de propunerea unei alianțe politice. Pe acea vreme conducătorii Franței, care nu simțeau încă amenințarea hegemoniei germane, urmăreau să dobândească prietenia Angliei. În asemenea împrejurări, nu numai că o alianță cu Rușii era înafară de orice discuție, dar dintr'un punct de vedere ușor de înțeles, chiar prezența Țarului la Paris era o povară.

Când părăsi capitala Franței, multe piepturi dela Versailles respirară ușurate.

Totuși călătoria în Occident avu și o însemnătate politică. Prin întâlnirea cu Goertz, teribilul mânuitor al diplomației continentale și omul de încredere al lui Carol XII, se deschise calea unei împăcări de necrezut, care duse până la o alianță împotriva Angliei.

NEVĂZUTUL STĂPÂN AL EUROPEI

Că viteazul rege al Suediei era lipsit de o* viziune politică mai largă și că nefericirea lui se datorește tocmai acestui geniu mărginit la fapta de arme, se mai poate vedea din locul pe care îl ocupă baronul Goertz în politica Suediei, după întoarcerea regelui din Turcia. În timp ce Petru, mai puțin înzestrat din punct de vedere militar, își urma realizarea intuiției lui istorice, Carol XII se dete cu trup și suflet în mâinile baronului Goertz, care-i oferea tocmai ceea ce-i lipsea, o concepție, un vast plan de politică internațională. Rezultatele puse înaintea trebuiau să fie fantastice — precum vom arăta îndată — și aveau menirea, în primul rând, să împace sufletul jignit, descumpănit și ambițios al fostului prizonier dela Demotica.

Rolul baronului Goertz în istoria Europei dela începutul veacului al XVIII-lea este cunoscut în linii mari. Despre el istoricii vorbesc ca despre o figură secundară a unei drame în care rolurile principale ar fi fost ținute de Carol XII și Petru cel Mare. Adevărul e mult mai grav. Timp de câțiva ani — și anume în momentele când Anglia își consolida regalitatea și înlăturând cea mai mare parte din concurenții maritimi își creia imperiul colonial — baronul Goertz ținuse în mâinile lui sforile unei acțiuni diplomatice în care prinsese cele mai de seamă cancelarii ale Europei, dela Madrid la Sf. Petersburg, dela Copenhaga la Roma. În anii de relativă acalmie, când statele istovite de ultimele războaie își reparau pagubele prea mari, baronul Goertz era singurul în Europa care luase inițiativa unei acțiuni politice de proporții continentale. Simplu ministru al lui Carol XII, el era de fapt stăpânul Europei. Corupător de geniu, înzestrat cu darul convingerii și el însuși împăcat mai dinainte cu toate slăbiciunile omenești, prinse continentul într'o rețea de agenți care se aflau în posturi de răspundere și care, la un singur semn, aveau să intoneze partiturile diferite ale aceleiași simfonii, concepută de creierul lui excepțional.

Simfonia nu fu executată niciodată. Moartea năpraznică a lui Carol XII la Frederikshall, cetatea pe care o asedia și de unde

ar fi putut tăia legăturile Norvegiei cu Danezii, puse capăt însuși sensului politic urmărit de ministrul Suediei.

Ce urmărea în fond baronul Goertz ? Două lucruri elementare și care se condiționau: micșorarea forței acelor state care amenințau expansiunea Suediei și apoi creșterea influenței suedeze.

El văzu că dușmanul oricărei națiuni europene doritoare de a domina continentul, era Anglia și că nicio cucerire în răsăritul Europei nu va da Suediei locul de mare putere și libertatea de mișcări, anume libertatea absolută de a trece din marea Baltică în Marea Nordului sau în Atlantic, adică în largul lumii. De aceea el sfătui pe Carol XII să se împace cu Petru Alexeievici — amintind că țările daneze și germane, susținute acum de Anglia care-și luase rege pe electorul de Hanovra, nu vor recunoaște hegemonia suedeză decât după înfrângerea Angliei. Împăcarea se putea face ușor, dacă regele suedez recunoștea o bună parte din cuceririle baltice ale Țarului, recunoaștere cu atât mai ușoară cu cât nici Carelia, nici Ingermanland, nici Estonia, nici Letonia nu puteau fi smulse cu forța. Asigurat din spre răsărit la început, dobândind mai târziu ajutorul armat al Rusiei, ca aliată, ce forță în Europa ar mai fi putut rezista voinței lui Carol XII?

Lupta împotriva Angliei avea și un front diplomatic. Baronul Goertz intrase în legătură cu prim-ministrul Spaniei, energicul cardinal Alberoni, precum și cu prinții Bisericii din Roma, fără a uita de nemulțumiții din Londra chiar, spre a răsturna de pe tronul Angliei pe electorul de Hanovra și a pune în locu-i pe catolicul Iacob II, care ținea de Stuarti. Nici Parisul nu era uitat, unde Goertz urzise câteva intrigi împotriva regentului, ducele de Orleans, credincios alianței cu actualul rege al Angliei.

Toată această formidabilă rețea țesută'n taină și activă mai cu seamă prin prezența lui Goertz în mai toate capitalele din Europa, se rupse într'o neașteptată zi din Ianuar 1717, în timp ce Petru Alexeievici se pregătea să treacă din Olanda în Franța.

O corabie suedeză care făcea legătura între Stockholm, capitala Suediei, și Haga, unde Goertz își avea centrul de activitate, luată de furtună fu aruncată pe coastele Norvegiei, în mâinile vameșilor danezi. Din scrisorile descifrate ieși la lumină

vastul complot al lui Goertz împotriva Angliei. Scrisorile fură trimise la Londra de unde se ceru îndată Olandei — care făcea politica Angliei — arestarea periculosului om al lui Carol. Călcând obiceiurile precum și legile internaționale, Olanda aresta pe baron, ceea ce pricinui în toată Europa un scandal neobișnuit. Furios, Carol XII aresta și el pe ministrul Angliei la Stockholm. Proiectul lui Goertz, dat la lumină, nu mai avu nicio putere. Complicii se scuzară cum putură mai bine, înafară de Petru Alexeievici. El nu ascunse că năzuia să aibe stăpânirea absolută a Balticei precum și a trecătorilor daneze care o încuiau, pentru că năzuințele lui firești ar fi fost urmărite de însuși regele Angliei dacă ar fi fost, la Moscova, Țar rus. Petru puse capăt scandalului diplomatic intervenind pentru eliberarea lui Goertz, ca și a ministrului suedez la Londra, Gyleborg.

Baronul nu era însă omul care să renunțe la: un proiect atât de seducător. Alianța cu Rusia rămânea în picioare. Nici Petru nu avea gustul inactivității. El încuraja — cu toate sbuciumările-i lăuntrice, pricinuite de purtarea Țareviciului, fugit de acasă — inițiativele genialului baron, printr'un om de încredere, German de origină, Osterman. Întâlnirile aveau loc în taină, în insulele Aaland, unde puseră la cale în amănunt alianța celor doi vecini. Goertz încălzi

în chip deosebit inima Țarului, al cărui ajutor era hotărîtor, deschizându-i o perspectivă politică nebănuită — dreptul de a porunci curînd pe un teritoriu germanic, prin căsătoria unei fiice a Țarului și a Caterinei cu ducele de Holstein. Faptul că mirele și mireasa erau încă în prima copilărie, nu strica valorii politice și istorice a acestui act.

Țarul făgădui lui Carol XII vasele necesare pentru transportul trupelor împotriva Angliei și a țărilor germanice vasale, precum și un număr egal de trupe. Atacul trebuia pornit împotriva Hanovrei, adică a posesiunilor regelui Angliei și apoi împotriva Danezilor și Prusienilor care dețineau vaste teritorii suedeze pe continent. Planul cel nou al lui Carol de a cuceri întâi Norvegia, ocupată de Danezi și de a uni astfel Peninsula Scandinavă sub un singur sceptru — de unde se va putea face și

o descindere de trupe direct în Scoția — amână intrarea în luptă a Țarului pentru anul următor, 1719.

Campania suedeză de cucerire a Norvegiei nici nu avea nevoie de mai mult de un an. Generalul Armfeldt năvăli în vara anului 1718 pe la miazănoapte asupra Danezilor din Norvegia, care se retraseră spre miazăzi. Regele Suediei înainta spre miazăzi în plină iarnă, ca să ație calea fugarilor pe de o parte iar pe de alta ca să cuprindă cetatea Friederikshall, de unde putea să împiedece navigația între țărmurile daneze și norvegiene.

Fu un asediu amarnic, îngreuiat de asprimea anotimpului. Carol XII, ca de obicei în primele rânduri, fu surprins într-o noapte de patrulare prin șanțul înconjurător, de către santinelele daneze dela crenelurile cetății și împușcat în cap. Moartea lui fu instantanee. N'avea mai mult de treizeci și șase de ani. Era în noaptea de 12 Decembrie 1718.

Suedia — și împreună cu ea țările înconjurătoare — respirară ușurate că un asemenea spirit neînduplecat, care se credea în drept a împărți viața și moartea, trecuse dintre oameni în luminile nopții polare. Nu i se negă puterea de sacrificiu, începând cu sacrificiul propriei ființe și a propriei țări; dar nu se văzură roadele acestei mucenicii. Căci roade nu fură — afară poate de înțelepciunea urmașilor care, lăsând de o parte armele, se închină muncii cu uneltele producătoare. Suedia este azi una din țările cele mai muncitoare, mai pașnice și mai morale ale lumii.

În locul lui Carol XII se urcă pe tron Ulrica-Eleonora sora lui mai mică. Oamenii politici ai Suediei, cumințiți de experiențele unui prea îndelungat eroism, se grăbiră să șteargă urmele dureroase ale marelui lor rege și ale demoniului sfetnic. Încheiară pace cu toate popoarele. Arestară pe baronul Goertz, acuzat pe drept și pe nedrept, dar menit pieirii din absoluta necesitate a țapului ispășitor. Nimeni nu vroi să mai vadă măreția proiectelor lui politice, munca lui istovitoare pentru viitorul Suediei, arta deosebită prin care izbuti să facă legătura cu Țarul, la început potrivnic oricărei apropieri de Suedia, ba amenințând pe baron cu exilul în Siberia — și mai cu seamă însemnatele

reforme prin care puse la dispoziția regelui mijloacele de a duce mai departe un războiu de supremație.

Ca la un semn magic, fostul stăpân al diplomației europene, acoperit acum de ura pașnicilor gospodari suedezi, deveni un excroc internațional, un corupt și corupător. Glumele lui adânci, deveniră principii criminale. „Conștiința e numai o umflătură de gaze; ea se urcă din pânțece la creier”, rostise odată baronul în împrejurări în care „conștiința” se dovedea o slăbiciune. Trebuiau împăcate mamele, ai căror copii fuseseră luați de molime, soțiile ai căror soți fuseseră puși la munci silnice, înrolați și lăsați cadavre pe câmpiile de luptă, negustorii ale căror mărfuri fuseseră rechiziționate, întreaga societate suedeză care fusese obligată a primi o monetă de aramă cu valoare forțată — metodă pe care, dela baronul Goertz, o întrebuintează mulți alți oameni de stat — și obligată a suferi toate jignirile și jafurile unui regim absolutist.

Victima nu-și făcuse niciodată iluzii asupra destinului. Ca slujise pe Carol, că niciuna din măsurile financiare, administrative, că niciunul din demersuri nu fusese făcut fără știrea și învoirea suveranului și că deci toate răspunderile erau în primul rând ale eroului dispărut la Friederikshall, HU vru nimeni în Suedia să-și amintească. „Un om de stat ca mine — spunea baronul Goertz adesea — trebuie să fie totdeauna gata când se duce să se culce, ca a doua zi să se urce pe eșafod”.

Într'un proces în care judecătorii înșiși înțelegeau că făceau act politic iar nu de justiție, Goertz fu osândit la moarte și executat.

Această proeminență și caracteristică figură a începutului veacului al XVIII-lea își așteaptă încă istoricul nepărtinitor care s'o lumineze, s'o explice, poetul care s'o însuflețească.

Tot ce Goertz pusese la cale și Carol XII pornise, cu energia-i neistovită să înfăptuiască, se destramă în câteva luni. Relațiile cu Rusia fură întrerupte. Nimeni nu mai pomeni de îndrăsnețul plan al unei invazii prin Scoția asupra Angliei, nici de atacul împotriva statelor de pe continent, supuse Londrei. Petru Alexeievici fu scos din umbră și arătat ca adevăratul dușman al „păcii europene”. Suedia fu îndemnată să reia lupta împotriva Țarului spre a-și

recuceri provinciile baltice. În marea Baltică, vase de războiu engleze amenințau porturile lui Petru, tocmai când Țarul nădăjduia să atragă vasele de comerț ale celorlalte țări. Nesigură din partea Suediei, care se gândea deocamdaă la însănătoșire și la repararea pagubelor, Anglia cuceri alianțe pe continent, pe împăratul dela Viena precum și pe fostul aliat al Țarului, pe Friederich August, regele Saxoniei și al Poloniei, restaurat în locul lui Lecinschi, fostul vasal al regelui Carol.

Petru se pomeni deodată singur, dinaintea unei lumi dușmane.

Când află de moartea năpraznică a regelui Suediei, el plânse. „Rău îmi pare de tine, frate al meu Carol...” zise cu ochii în lacrimi. Cezar plânse și el, acoperindu-și capul cu toga, atunci când după lupta din inima Macedoniei i se aduse la Alexandria capul lui Pompei, care fugise pe țărmurile Africei în nădejdea unui ajutor și fusese ucise de oamenii regelui egiptean. Era durerea umilă a conștiinței omenești, dinaintea săbiei pe care o mânuește orbul destin.

Conștiința lui Petru se cutremură și ea. Soarta lui Carol de câte ori se strecurase în preajmă-i și-l ocolise — și poate că era aproape și ciocănitura ușoară a degetului nevăzut care va face să se desprindă și să cadă'n haos steaua Țarului, steaua fiecăruia din cei din jurul lui.

Între Carol și Petru fusese o luptă de titani au mai curând muncile tragice ale timpului în sau clipele facerii unei alte lumi. Carol încerca să-și apere trecutul cu o vitejie demnă de o altă cauză, Petru se opintea să deschidă o cale nouă unui neam căruia îi trebuiau luminile civilizației occidentale, spre a-și putea dărui o parte din neasemuitele bunuri ale pământului rus. Încleștarea ținu două decenii și geniul lui Carol nu putu înfrânge legea timpului. O singură dată bătău ostile rusești, la Narva, dar victoria nu-i deschise drumul spre Moscova ; fu mai curând scuturătura care deșteptase din letargia-i orientală uriașul urs slav. Când prinse cunoștință de pericol, își dete seama și de adevăratele-i puteri. Înfrângerea lui Carol la Poltava se datorește în bună parte împrejurărilor neprielnice și lipsei de material tehnic; dar în împrejurări mai bune, cu tunuri mai numeroase,

era oare sigur că strategia și vitejia suedeză ar fi putut răpune forțele nesfârșite, mereu înnoite, ale Rușilor ? După experiența lui Napoleon, un veac mai târziu, putem răspunde negativ. Nici campania engleză împotriva nouilor așezări ale împărăției rusești — de care ne vom ocupa îndată — nu izbuti să distrugă Sf. Petersburg, semn evident că Rusia devenise conștientă de rolul ei de mare putere.

Lupta lui Carol împotriva lui Petru îi depăși pe amândoi. Poate că'n clipa în care i se aduse vestea morții lui Carol, Țarul, care era un creator și care fusese dus numai de instinctul constructorului supus dinaintea realității, își dase seama de micimea lor ca oameni, de semnificația istorică a conflictului în care fuseseră doar niște smerite unelte ale unor forțe superioare, și plânse într'adevăr ca un om.

Tot ce se va mai întâmpla de-aci înainte, luptele cu Suedezii care-i fuseseră un moment aliați, nu vor șterge din sufletul Țarului iubirea și admirația pentru „fratele Carol”.

E poate mângâietor pentru unii dintre noi în care predomină porunca morală, că două genii atât de deosebite în alcătuirea lor sufletească, cu meniri atât de diferite în desfășurarea timpului lor și care oferă spectacolul unor încăierări gigantice, se apropiară de sfârșitul vieții lor prieteni, încât la plecarea unuia, celălalt se simți mai singur și plânse.

ȚAR ȘI ȚAREVICI

Între două războaie la fel de însemnate pentru soarta Rusiei, izbucni conflictul dintre Țar și Țarevici, desfășurându-se apoi într'un ritm repezit, până la înfiorătorul, tragicul sfârșit.

A arunca vina asupra tatălui sau a fiului e foarte ușor; argumente și fapte se găsesc destule care să copleșească pe fiecare din ei. Dar trebuie să ne amintim că între tată și fiu interveniră puteri străine, pe care niciunul din ei nu le putu abate și a căror fatalitate e azi evidentă.

Alexei Petrovici nu fu plămădit din aceleași elemente sau măcar elemente asemănătoare uriașului său tată. Între ei se afla prăpastia a două psihologii cu desăvârșire străine, menite a sta laolaltă și a nu-și înțelege cuvintele. Poate că o educație mai potrivită, mai multă atenție din partea tatălui, o atmosferă familială caldă în care mama să-și fi avut locu-i firesc, toate acestea să fi înmuiat deosebiri, să fi creat mai multe punți de înțelegere între Țar și Țarevici, în primul rând iubirea puternică dintre tată și fiu.

Dar în acele vremi conștiința nu cunoștea floarea subtilă a sentimentelor, nici în păturile mai înlesnite ale societății, necum în popor. Patima și instinctul covârșeau toată viața sufletească. Urmărit de gândul înnoirii Rusiei, cu o energie care devenea de atâtea ori teroare. Țarul trimise fiului profesori străini de lumea și obiceiurile rusești, pe care uneori le batjocureau înaintea copilului, arătând desprețul lor întotdeauna, pe când cealaltă lume din jurul Țareviciului, preoții, familiile boierești de unde-și alegea prietenii, credeau dimpotrivă, că diavolească și uricioasă era viața și învățătura europenească. Dar ceea ce trebuia să învețe copilul, nu mai învăța niciun alt copil în Rusia, căci Țarul voia să facă din Țarevici un demn urmaș, un sânguincios Țar al operei de civilizare și înnoire a țării.

Acest conflict, reprezentând în mic lupta dintre Țar și puterile reacționare ale Rusiei, nu era prielnic silințelor copilului, care se vedea aruncat dela început într'un șanț de vipere. Cartea i se păru o pedeapsă, profesorii trimiși de Țar, dușmani fără milă.

Când află că fiul nu prea da semne bune la învățătură, Petru se înfură pe profesori, pe care-i schimbă de câteva ori, iar pe copil îl băt看.

Țarul nu se putea ocupa însuși de educația urmașului, pentru că era mai mult pe drumuri, dela fuga în mănăstirea Troițchi până la călăriile dimprejurul bățăliilor dela Azov, dela Narva, din Ingermanland, dela Poltava, dela Stănilești. Dar în zilele când tatăl ar fi putut fi văzut, el trăia și pentru el, petrecând cu favoritul Mencicov, cu tinerele străine din cartierul europeanesc al Moscovei, chefuind la Petersburg, iubind pe Caterina.

Mama Țareviciului fusese închisă la mănăstirea Susdal, schimbându-i-se numele de Eudoxia în Elena, unde fără nicio vină ispășea nenorocul de a fi fost soția Țarului. Copilul n'avea îngăduirea să-și vadă mama, dar primea adesea din partea ei într'ascuns daruri binecuvântate acoperite de lacrimi, cărți de rugăciune, iconițe, mătănii. Această fierbinte iubire, atât de îndepărtată, deveni pentru copil un refugiu și o mângâiere față de durerile și ostenele lui de moștenitor al coroanei.

Ce punte se putea clădi între Țar și Țarevici, în împrejurările acestea? Copilul privea la Petru Alexeievici care porunea cu glas tare, care-l bătea adesea, care-i arăta pe spânzurații din Piața Roșie, îl ducea să audă gemetele celor torturați în beciuri, pentru vina de a se fi mărturisit a fi adepți ai credinței pravoslavnice, dușmani ai străinilor și „Antecristului”, îl privea cu uimire, cu groază. Iar la amintirea suferințelor mamei surghiunite departe, copilul își ura părintele.

Să-și fi dat seama Petru de aceste complexe sufletești ale fiului? Greu de crezut. Țarul era preocupat de nevoi și de pericole mult mai mari. Nu se poate spune că n'avea pentru Alexei o grijă deosebită, o iubire 'n felul ei și chiar o încredere, de vreme ce uneori îi da în grijă supravegherea unor lucrări militare, precum fortificațiile Moscovei, în timpul amenințării lui Carol XII. Văzuse totuși că acest copil palid, subțire, fără vlagă deosebită, pe care niciodată nu se gândise a-l îndepărta dela dreptul de a moșteni tronul, nu avea niciuna, din însușirile pe care el, ca Țar, le prețuia mai mult.

Suferea poate de tuberculoză, Țareviciul.. Chipul prelung deveni cu vremea de culoarea gălbejită a pergamentului, căzu ușor la patima beției, își pierdu voința care nu fu niciodată de fier iar după căsătoria silită cu Charlotta de Braunschweig, se lăsă tot mai mult în stăpânirea unei roabe finlandeze, Afrosinia, precum» Țarul își găsisse fericirea la sânul bogat al Caterinei, țărancă baltă — poate singura identitate dintre tată și fiu.

După moartea Charlottei care lăsă în urma ei doi nefericiți copii, nemulțumirea Țarului împotriva fiului se arată într-o scrisoare lungă, al cărei text s'a păstrat. Petru se pregătea să plece în Olanda. Fiul citi cu uimire, de sigur, deoarece se potriveau atât de puțin cu firea și cu năzuințele lui, sfaturile și îngrijorările tatălui. Era muștrat că nu se interesa, de chestiunile militare, de armată, mulțumită căreia Rusia își dobândise neatârănarea, alungând dușmanii. Apoi Țarul întreba pe Țarevici cum va putea domni, cum va putea osândi pe vinovați cu dreptate, de vreme ce nu se pricepea la nimic? Oare frumos îi va sta să caște gura și s'aștepte sfatul altora? Tatăl îi amintea silințele pe care și le dăduse, bătăile părintești și certurile, ca să facă din el un om întreg. Dar totul se arăta zadarnic, întrucât: singura plăcere a fiului era să nu facă nimic, să vadă nenorocirile venind. Și Țarul scrisese gândul lui cel mai tainic și mai omenesc, pe care-l destăinuia unui fiu lipsit de puterea și de voința de a-l pricepe că și el, Petru, putea pieri dela o zi la alta, ca orice om și atunci cum rămânea acest imperiu pe care cu atâta caznă îl întărise și-l crescuse? încheia cu amenințarea că precum nu crușase nimic, nu se crușase pe sine însuși pentru mântuirea patriei, nu-și va crușa nici fiul netrebnic. „Mai bine un străin de ispravă decât un fiu nevolnic”, scrisese răspicat Petru Alexeievici.

S'a pus adesea întrebarea dacă scrisoarea aceasta, care prevestea multe, desvăluia mai dinainte gândul Țarului — care tocmai adăsta un alt fiu, tot Petru, dela Caterina — de a-l înlocui pe Alexei ? Bănuiala e întemeiată, dar faptele n'o întăresc. Multă vreme încă după nașterea lui Petru, Țarul se va sili să schimbe firea și purtarea lui Alexei, va suferi de suferințele lui și până la încheierea tragediei — care se va prelungi mai mult decât era necesar pentru înlocuirea fiului Eudoxiei cu fiul Caterinei — îi

vom vedea conștiința pururi trează, Îndoindu-se de dreptatea bănuielilor și suferind sufletește ca un adevărat tată.

În urma scrisorii mai sus amintite, Alexei ar fi trebuit, dacă ar fi simțit cea mai mică chemare pentru locul de înaltă răspundere ce-l aștepta, să înlătore temerile tatălui, să-i arate că acușările erau în parte neîntemeiate, în orice caz să purceadă, cu mai mult sau mai puțină pricepere, pe drumul de acțiune al părintelui. Aci nu se mai pot pune în cumpănă influența demoralizantă a mamei sau interesele familiilor boierești care doreau pieirea Țarului spre a-și redobândi onorurile cu ajutorul viitorului Țar.

Țareviciul, dimpotrivă, răspunde lui Petru într'o scrisoare care de asemeni s'a păstrat, că se simte a fi un trândav și nevolnic să domnească, rugându-l de aceea — fiul Caterinei se ivise pe lume — să-l ușureze de povara coroanei, s'o treacă asupra altuia.

Poate că drama s'ar fi putut isprăvi aci. Dușmanii Țarului — popimea, nobilimea fără slujbe, neguțătorii jecmăniți, robii de pe ogoare, răscolii vagabonzi — care-și puseseră nădejdea în urcarea pe tron a Țareviciului spre a readuce țara în starea „de odinioară” și-ar fi dat seama că Alexei n'avea fire de Țar, că zadarnic doreau moartea grabnică a lui Petru.

Dar Țarul nu se mulțumi cu această renunțare, pe care o bănuia ipocrită și care în orice caz nu rezolva conflictul în sine — ura lui Alexei față de noua stare de lucruri, răscoala pe care Țarul, care o sugrumase în Piața Roșie și pe atâtea câmpii ale Rusiei, o vedea că se ivea în preajma lui, în casa lui, în sângele lui.

Petru era grav bolnav, în ajunul unor evenimente de seamă care-l chemau în Germania. Ceea ce-l chinuia nu era renunțarea lui Alexei la coroană, ci dușmănia tui împotriva creației tatălui. Între hârtiile acestei penibile corespondențe se afla una cu acest cuprins, scris de Țar: „îmi dai tu oare vreun ajutor în grija și strădania mea ? Tu desprețuiești tot ce fac, cu riscul sănătății și vieții mele. Tot ce ara zidit, tu vei dărâma. Nu ești nici carne nici pește. De ce nu răspunzi învinuirilor mele? De ce taci ? Sau te schimbi sau pleci în călugărie. Hotărăște-te. Altfel sufletul meu

nu-și găsește liniște, mai cu seamă acum, când sunt bolnav. Răspunde-mi. Dacă nu, te voi trata ca pe un; ticălos. Nu cred nici în cuvintele, nici în jurămintele tale. Psalmistul spune de mult că toți oamenii sunt mincinoși. Toți bărboșii ăia, trândavii și pravoslavnicii sunt în stare să-ți schimbe hotărârile, tu care ții atât de mult la ei”.

Răspunsul putea fi prevăzut. Cunoscând energia necruțătoare a părintelui și furia lui răzbunătoare, fiul ceru îngăduirea de a se retrage la mănăstire. Aci putea aștepta în liniște sfârșitul lui Petru, care nu părea depărtat.

Țarul va mai trăi totuși zece ani și va purta războaie biruitoare.

Dar gândul de a depărta pe Țarevici, definitiv, dela tron fu atât de puțin potrivit dorinței Țarului, că se duse însuși, deși era bolnav, la Alexei, îl desmierdă și-i dete șase luni de gândire, sfătuindu-l părintește să nu ia hotărâri pripite.

Apoi plecă în Germania. În vara aceluiași an, pe când Alexei credea că Țarul uitase de el, se pomeni cu ordinul de a porni la drum și a se prezenta îndată în tabăra dela Copenhaga. Era în vara anului 1716. Țarul se afla acolo cu o armată de aproape patruzeci de mii de oameni, când împrejurările trebuiau să decidă dacă va intra în „coaliția nordică”, sau va face alianță cu Suedia. Petru Alexeievici suferea de nepotrivirea fiului cu uriașele sarcini ale coroanei, cu imensul imperiu ce avea să-l moștenească, întemeiat cu atâte jertfe și care trebuia cel puțin păstrat cu mână tare, dacă nu mărit. Țarul nădăjduia — din neputința de a se despărți cu inima ușoară de Alexei, de care fusese totuși acuzat că voia să scape — că moștenitorul tronului, înrâurit de cei din jur, s’ar putea îndrepta dacă ar fi mai aproape de eforturile tatălui, căci Țareviciul n’avea mai mult de douăzeci și șase de ani. Lăsând deci de o parte supărările și mândria, Țarul hotărî să facă din el — cu sau fără voia lui — un bun urmaș, călit și priceput prin experiență și-l chemă în tabără, departe de șoaptele și de ispitele Moscovei.

Stăruim asupra acestui episod pe care-l vom reda în amănunt, pentru că mai mult ca oricare altul desvăluie adevăratul caracter al lui Petru cel Mare, buna lui credință în tot ce gândea,

simțul datoriei dus până la jefirea de sine, credința neînfrântă în destinele Rusiei, voința sălbatică de a nu îngădui ca aceste destine să fie falsificate. El înlătură pe moștenitorul care se dovedea netrebnic, suferi de spaima că dușmani nevăzuți s'ar putea folosi încă de nevolnicia fiului, nebunia îi pure în mână cnutul, unealtă de tortură, duse până la capăt aceasta mucenicie — a tatălui mai cumplită decât a fiului, pentru că fiul pierea iar tatăl rămânea cu toate aceste vedenii până 'n ultima clipă a vieții. Primind porunca părintească, e ușor de închipuit frica de care fu cuprins Alexei, exasperată încă de uimirea prietenilor, partizanilor lui. Nimeni nu-i putu da niciun sfat. Ei vedeau bine că tatăl își smulgea fiul din momeala lor și de mult știau că mâinile lui Petru erau îndestul de îndemânate pentru a schimba pe gustul lui plămada sufletească informă a moștenitorului.

O revoltă pe față a Țareviciului împotriva Țarului era în acel moment cu neputință, deoarece niciunul din prietenii și nici el însuși nu se gândise a pune la cale un atac împotriva vieții lui Petru sau măcar pentru înlocuirea lui. Eudpxia, martira din mănăstirea Susdal, ale cărei nădejdi se hrăneau cu venirea la tron a lui Alexei, nu-și îndemnase fiul la o răscoală; era îngrozită de rășcoalele de până atunci care se încheiaseră cu torturi atât de groaznice și ucideri. Toți adăstau stingerea în pace a înflorătorului „Antecrist”, care-și pierduse din vlaga de odinioară și zăcea uneori săptămâni întregi, singur, îngrijit numai de Caterina și de un medic neamț. Sfârșitul lui fiind aproape, legături cu trupele, înțelegeri tainice cu ofițerii și cu boierii nu mai aveau rost, ba fiind pe deasupra atât de periculoase. Alexei era la doi pași de tron și ceasul morții lui Petru însemna ceasul mântuirii tuturor.

Gândul limpede și hotărât de a pleca în tabăra dela Copenhaga, trebuie să fi fost al Afrosiniei, ibovnica finlandeză, căreia vieța îi era mai dulce, cu toate turburările politice. Alexei fu de aceeași părere, din lipsă de voință. De altfel, Țarul fiind, după credința tuturor, spre capătul vieții, Țareviciul nici nu putea face mai bine, o nesupunere putând însemna, în închipuirea bolnavă a Țarului, începutul unei răscoale. Pentru o fire pasivă ca

a lui Alexei era oare o cale mai potrivită, mai plăcută decât așteptarea ?

Generalul Mencicov, prietenul tatălui, făcu Țareviciului rost de bani de drum, îngriji de cai buni, de o bună trăsură și de un alaiu nu prea mare, spre a nu atrage atenția dușmanilor. Afrosinia, ca să-și urmeze ibovnicul, fu gătită în straie băiețești. Astfel, nițel neliniștit cu privire la intențiile tatălui, Țareviciul, în pocnete de harapnice, părăsi Moscova, îndreptându-se către miazănoapte

Fu o călătorie hotărâtoare. Dacă Alexei ar fi ajuns la Copenhaga, unde ar fi găsit pe Țarul pregătit să refacă educația fiului și să se bucure de un urmaș legat cu dragoste de marea moștenire, alta i-ar fi fost soarta. Poate că n'ar fi atins vigoarea și realizările tatălui, dar tatăl și fiul, prin împăcare, și-ar fi ;scutit tragedia care-i aștepta. Ce demon rău îi scoase înaintea, în Lituania, pe țarevna Marfa, sora Țarului după tată, prietenă cu Eudoxia, călugărița silnică din Sudai ? Ea plânse, își frânse mâinile și rugă pe Alexei să nu-și părăsească muma, care pusese atâtea nădejdi în el, să nu se lege de Petru Alexeievici, care-i oropsise pe toți. Cine va mai fi mântuirea lor, dacă-i năpustea și Alexei, singurul, dragul mamei ? Fu deajuns ca sufletul slab al Țareviciului să se clatine. Chichin, prietenul isteț și plin de duh, dete și el un brânci voinței nehotărâte a lui Alexei, spunându-i încotro să fugă: la Viena, la împărat, care ținea pe sora fostei soții.

Groaza de Țar țâșni iar în flăcări și cuprinse sufletul lui Alexei, ca un incendiu. Departe de Țar! Departe de Țar! Petru nu-l chema în lagăr ca să facă din el un domnitor și un viteaz, ci ca să-i ia viața! Nu-l amenințase oare cu înlocuirea ? Ținea mai mult la copiii lui cu Caterina și de bună seamă avea de gând să lase moștenitor pe Petru Petrovici!

Nu-l îndemnase cu amenințări să se'nchidă în mănăstire, dacă voia să mai trăiască? Țarul era în stare să pună mâna pe Țarevici, să-l închidă în cămările de tortură și să-l bată cu bicele plumbuite, până-i va stoarce sufletul.

„Într'o noapte de Noemvrie, un necunoscut bătu la poarta locuinței din Viena a contelui Schonborn, cancelarul, ceru să-i

vorbească, dând din mâini ca un descreierat. După multă șovăire, noptaticul musafir fu lăsat înăuntru. Cancelarul dete peste un ins care umbla încoace și încolo fără stăpânire de sine, privea de jur împrejur speriat, bănuind câte un spion după fiecare perdea, tresărind la cel mai mic sgomot. Rugă fierbinte pe cancelarul uimit, să-l scape, să-l ducă la împărat, căci era Țareviciul Alexei, fugit din Moscova, unde urma să fie închis de Țar într-o mănăstire.

„Apoi ceru bere în gura mare. I se aduse un pahar de vin. Îl dete peste cap.

— „Știu că sunt un om slab. Dar vina e a lui Mencicov care m'a crescut astfel, nu m'a lăsat să învăț nimic, m'a ținut departe de tata ca pe un rob, m'a bătut ca pe un câine. Anume m'a împins la beție. Mintea mi-a slăbit de atâtea beții și spaime...”

„Alexei izbucni în hohote de plâns, căzu în genunchi, cerși milă și îndurare, se ridică iar deodată, umblă repede prin cameră, își frânse mâinile, bătut mătănni, începu să bolborosească singur în rusește...

„La vestea sosirii lui Alexei, împăratul ținu un sfat de coroană. Schönborn povesti cum venise Țareviciul în vremea nopții. Împăratul nu vroi să dea ochii cu cumnatul, dar se declară gata să ofere un azil prințului. În acel timp expediția militară a lui Petru nu-și atinse scopul. Londra se ridică împotriva planurilor Țarului, alianța nordică se sfărâmă, Petru era amenințat să rămână izolat și Viena urmărirea cu neîncredere raporturile lui Petru cu Alberoni, care se înarma pentru un războiu împotriva imperiului. Alexei fugise în tabăra adversarilor tatălui său”¹¹.

Țareviciul se temu să rămână multă vreme la Viena, unde ar fi putut fi descoperit de agenții lui Petru, indignat și furios de această rușinoasă, umilitoare fugă a moștenitorului. Țareviciul se ascunse în Tirol, dar nici aici nu se simți în siguranță. Unde oare s'ar fi simțit ? Groaza era în el și o purta cu el, pretutindeni. Scoborî în Italia, care era mai departe de Moscova și se opri tocmai la Neapole, la contele Daun, în vila dela San Elmo. Aci îl ajunse poate vestea unor turburări în armata Țarului ? Sau

¹¹ Kurt Kersten, op. cit.

prinse însuși curaj ? Că se apucă și scrise în Rusia prietenilor, episcopilor și câtorva demnitari care se plecaseră către el, că nu se gândea deloc să abdice dela drepturile de moștenitor al tronului și că cei care aveau încredere în el să nu și-o piardă.

După cercetări îndelungi, Țarul află de urma fiului. Ii scrise cu multă amărăciune, acoperindu-l de învinuiri. Se pot citi în scrisoare aceste rânduri ale inimii lui jignite, ca tată și Țar:

„M'ai înșelat pe mine, ai uitat de Dumnezeu. Ai fugit și asemenea unui trădător te-ai pus la adăpost, cu ajutorul străinilor. Așa ceva nu s'a mai pomenit. Ce jignire mi-ai adus, ce durere și ce rușine mi-ai făcut !”

Dar rugămintea Țarului către fiu, de a se reîntoarce și de a pune capăt acestei situații, nu clinti pe Alexei. Amenințările cumplite ale tatălui pentru cazul când fiul nu s'ar întoarce numaidecât acasă — și pe care fiul știa că Țarul le va împlini întocmai — îl ținură și mai departe între străini. Până ce veni la Neapole, trimis de Țar, contele Tolstoi, vicleanul diplomat dela Constantinopol, a cărui artă de a se pune bine cu cei tari o dovedise trecând la timp potrivit din tabăra regentei Sofia în tabăra lui Petru și care acum, alături de Mencicov, de Caterina și alți câțiva, era unul din stâlpii și beneficiarii regimului. De câteva ori trebui bătrânul conte să stea de vorbă cu îngrijoratul fiu, până-i dobândi încrederea. Statornicia, prevederea lui Alexei nu se dovediră nici de data aceasta de o mai bună calitate. Poate că numai gândul — acum când adăpostul îi fusese descoperit — că oriunde s'ar mai ascunde mâna răzbunătoare a Țarului îl va ajunge, îl îndemna să dea ascultare contelui Tolstoi, care-i asigură în caz de reîntoarcere în patrie, iertarea tatălui. Astfel că șederea la Neapole nu ținu mai mult de șase luni cu totul și abia o lună după întrevederile cu trimisul Țarului. În Octomvrie 1717 părăsi Neapole.

Peste opt luni leșul lui avea să zacă în cripta din fortăreața Petru și Pavel.

După o călătorie grea prin Austria și Polonia, schimbând anevoie caii istoviți de drumurile înzăpezite, în poștalionul în care tăceau, preocupați de gânduri atât de diferite, Alexei, Afrosinia și contele Tolstoi, ajunseră la sfârșitul lui Ianuar 1718 la Moscova.

întâia vedere între tată și fiu, la Preobrajenscoe, fu duioasă. Petru își îmbrățișa fiul pierdut, adevărind astfel făgăduiala trimisă prin contele Tolstoi, că-l va primi cu brațele deschise și-i va ierta greșala.

Dar Țarul nu era numai tată, ci și stăpânul imperiului rus, preocupat de ordinea în stat. Puse pe fiu la un interogator amănunțit asupra împrejurărilor fugii, asupra celor care-l îndemnaseră sau îl ajutaseră în nesăbuita faptă. Nu cumva dispariția Țareviciului din Moscova fusese puse la cale anume, printr'un complot care ar fi trebuit să treacă apoi la asasinarea Țarului ? înfricoșat, dar incredințat că nu avea să se teamă de moarte silnică, Țareviciul povesti cu bună credință toată întâmplarea și pomeni numele prietenilor, binevoitorilor lui.

Nu cumva era amestecată în această întâmplare și altă persoană, mai apropiată de inima Țareviciului ? Alexei era rugat să destăinuiască tot, căci numai astfel dobândea iertarea Țarului, care se incredința de adevărata supunere a fiului. Dar putea oare pomeni Alexei numele mamei, a scumpei martire dela Susdal? Tatălui nu-i destăinui, dar preotului duhovnic, într'un ceas de grea cumpănă sufletească, îi rosti și numele mamei împreună cu al unchiului Lopuchin. Și ei știau de fuga Țareviciului, și ei adăstau cu fierbinte nerăbdare urcarea pe tron a lui Alexei. S'a tras încheierea că de vreme ce Țareviciul nu-și ținuse cuvântul, ascunzând numele mamei prea iubite, nici cuvântul de iertare al Țarului nu mai avea putere și deci toate asprimile lui următoare erau nu numai îndreptățite, dar și absolut necesare. Nu suntem de aceeași părere. Țareviciul se supusese și tăinuirea mamei nu era o dovadă a lipsei lui de bună credință sau a unor intenții ascunse, de-a complota de aci înainte cu mijloace mult mai serioase împotriva Țarului.

Furia bruscă a lui Petru era unul din simptomele desaxării lui sufletești din care purcedea, și panica de atâtea ori întâlnită era excesul de cruzime pe care-l cerea ființa-i vătămată din copilărie de scenele de groază din Mai, de pe treptele Kremlinului.

Și Petru nu va găsi liniște decât după pieirea fiului, precum focul într'o claie nu se stinge decât după desăvârșita mistuire a paielor — și a doua cruce (căci va mai veni una!) va trebui să fie tot atât de firavă ca și întâia. Nebunia sadică a lui Petru fusese deslănțuită. Cine o mai putea abate ? Nici el însuși.

Țarul hotărî să ridice pe Alexei din demnitatea de urmaș la tron, pentrucă ascunsese numele mamei complice. Luni 3 Februarie 1718 se adunară în sala cea mare a Cremlinului demnitarii mai de seamă ai imperiului, clerici și laici, pentru a lua parte la jalnica solemnită, în prezența lui Petru, pe tron. Fiul, despodobit de sabie și perucă, fu adus între doi soldați uriași cu sabia scoasă, până 'n fața tronului unde, mărturisindu-și vina cu glas de somnambul, se închină și sărută scândurile dela picioarele tatălui. Apoi cancelarul Șafirov citi actul de acuzare, care se încheia astfel:

„Din dragoste pentru imperiu și pentru credincioșii noștri supuși, folosim dreptul de tată și de împărat autocrat spre a retrace fiului nostru Alexei dreptul de urmaș la tronul rusesc, chiar atunci când niciunul din membrii familiei noastre nu ne-ar supraviețui. Declarăm moștenitor al tronului, în lipsă de alt bărbat, pe al doilea fiu al nostru, pe Petru, deși e încă în stare de copilărie, îndemnăm cu toată puterea pe fiul nostru Alexei să nu ceară niciodată a mai veni la tron. Dorim ca toți supușii credincioși ai noștri și tot norodul rus să privească pe fiul nostru Petru, numit de noi, ca moștenitor legiuit, să-l venereze și să-i dea jurământul la sfântul altar, pe sfintele Evanghelii și pe Cruce. Cei care se împotrivesc hotărîrii noastre și care, începând de azi, vor urma a privi pe fiul nostru Alexei ca moștenitor al tronului și îi vor da ajutor, sunt socotiți trădători față de noi înșine și față de imperiu.”

Apoi plecară cu toții spre catedrala Uspenschi, unde depuseră jurământ. Alexei, galben ca un cadavru, neviindu-i a crede că sălbăticia furioasă a tatălui se va opri aci, jură și el murmurând, tremurând:

— Făgăduesc pe sfânta Evanghelie, că fiind desmoștenit din pricina nelegiuirilor mele împotriva tatălui și Țarului meu, dela tronul Rusiei, să recunosc că această mărturie e legitimă și jur pe Dumnezeu cel atotputernic în slăvita-i Treime, precum și pe județul său, de a urma în totul voința tatălui meu, de a nu dori și nu urmări această domnie, neprimind-o sub nicio împrejurare. Recunosc ca drept urmaș al tronului pe fratele meu, Țareviciul Petru’Petro viei. Jur pe sfânta Cruce.

Apoi sărută crucea și semnă cu degete reci actul de abdicare.

Actul fu citit în același timp în Piața Roșie și alte colțuri ale Moscovei și ale imperiului.

Hotărîrea lui Petru fu bine chibzuită. Dar istoria a refuzat s'o ratifice. Copiii lui Petru dobândiți dela Caterina pieriră pe rând. La moartea Țareviciului Petru, Țarul se încuia în odaia lui trei zile și trei nopți, postind, nevoind să vadă pe nimeni. Pe tron se urcă, după săvârșirea din viață a Țarului, priceputa și buna Caterina, dar muri și ea curând, pesemne otrăvită de întâiul ei ibovnic și de tovarășul ei de toată viața, Mencicov. Pe tron se urcă tot o spiță a lui Alexei, băiatul nefericitei Charlotte.

tar cine putea prevedea jocul hazardului? Petru ținea ca mâna lui să netezească sigur calea viitorului. El începu o anchetă riguroasă, amănunțită, îndată după încheierea ceremoniei care punea o nouă ordine în succesiunea la tron. Trupele credincioase ocupară punctele mai de seamă din Moscova și Petersburg. Țarul se temea de o răscoală pe lată a celor amenințați de mânia lui și descoperiți de a fi „complotat”. Nu se clinti însă nimeni. Fostul Țarevici rămase în libertate, înlocuirea lui fiind socotită ca a pedeapsă destul de aspră și ca o măsură îndestulătoare pentru păstrarea nouilor rânduieli.

Deși bolnav, îmbătrânit de atâtea suferințe trupești și sufletești, Țarul se ridică din culcuș și purcese însuși la anchetă, ajutat înalără de meșterii în torturi, de contele Tolstoi și senatorul Pușchin, care înregistrau declarațiile în munci și sudori de sânge ale acuzaților.

La Petersburg fu arestat Chichin, prietenul lui Alexei. Fură aduși dela mănăstirea Susdal, Eudoxia, maiorul Glebov, paznicul și în taină iubitul ei, călugări și călugărițe. Mai fură arestate rudele din partea Eudoxiei, precum și țarevna Marfa.

Cercetările începură noaptea. Țarul bătu însuși pe cei acuzați, spre a le stoarce mărturisirile dorite.

„Ancheta la Moscova luă sfârșit la 15 Martie. Un verdict al Țarului, semnat și de miniștri, pronunțat la Preobrajenscoe, hotărî de soarta acuzaților.

Fosta Țarină, călugărița, fu trimisă la o mănăstire străveche de femei, lângă lacul Ladoga; țarevna Marfa la închisoarea Schlussemburg. Amândouă urmau a fi păzite cu deosebită strășnicie. Lopuchin fu închis în fortăreața Petru și Pavel din Petersburg, spre a fi supus la o nouă cercetare. Ceilalți fură osândiți la moarte.

Execuțiile începură dis de dimineață, în Piața Roșie. În ajun, țepoaiile de fier în care erau sînfapte de douăzeci de ani capetele streliților, executați în 1698, fură curățate pentru a primi .alte capete.

Ștefan Glebov, care mângâiasă schimnicia unei femei nevinovate și curate, fu tras în țeapă. Fu așezat pe o scândură. Țeapa-i pătrunse până n gâtlej. Ca să nu înghețe și tortura să țină cât mai mult, fu învăluit în cojoace și i se puse în cap o căciulă. Trei preoți îl străjuiră zi și noapte, adăstând ca înaintea morții să facă vreo destăinuire. „Din clipa în care fu tras în țeapă, spuse unul din ei, Stepca nu ne ceru niciun fel de iertare; ceru numai în taină părintelui Marchel, să-l împărtășească fără să se bage de seamă. După aceea la 16 Martie, către ziuă, își dete sufletul.

Episcopul Rostovului fu răspopit și osândit la chinurile roții. Se spune că pedeapsa lui fusese decapitarea și arderea, dar din greșală fu pus pe roată.

Chichin avu aceeași soartă. Fu chinuit pe încetul, cu întreruperi; i se sdrobiră, unul după altul, picioarele, apoi mâinile. Tortura ținu mai mult de douăzeci și patru de ore. Chinul fu sporit prin aceea că, legat de roată bine, nu mai putu face nicio mișcare. Nefericitul gemea, răcnea, cerând să fie omorât.

Tot pe roată fu tras starețul mănăstirii Susdal, Teodor Pustinie, pentru că nu denunțase pe Glebov, iubitul Eudoxiei.

Celoralți li se tăiară nasurile, limbile, nările. Cei care auziseră doar vorbin.du-se că Țarina Eudoxia era închisă, fură bătuți cu ciomagul.

De jur împrejurul unei estrade de piatră, fură înfapte în țepi înalte de fier capetele răzvrătiților; la mijloc fură aruncate cadavrele. Capul lui Glebov, ceva mai sus, părea că prezidează.

Țareviciul desmoștenit fu silit să vadă cu ochii lui toate execuțiile.

Larion Docuchin fu pus pe roată cel din urmă. Pe roată bâigui că voia să spună ceva Țarului. Fu deslegat și dus la Preobrajenscoe. Când Țarul se apropia de el, Docuchin era aproape de agonie; bâlbâi cuvinte neînțelese și delirante asupra lui Cristos, ce avea să vie. Apoi, părând a-și veni în fire, privi drept în ochii Țarului și zise :

— Dacă dai morții pe fiul tău, sângele lui va cădea asupra ta și asupra tuturor alor tăi.

Fie-ți milă de fiul tău, fie-ți milă de Rusia!

Petru se'ndepărtă și porunci să se taie capul lui Docuchin¹².

Descripțiile de mai sus sunt complete. Vom adăoga doar, spre a sublinia lipsa de intenție a măsurilor pe care le va lua împotriva fiului, că Alexei era liber. Înafară de abdicare nu primise nicio altfel de pedeapsă.

Căci ceea ce se va întâmpla mai târziu purcedea din altă zonă decât a rațiunii Țarului. Nu mult după încheierea scenelor sângeroase din piața Kremlinului, Petru plecă la Petersburg luând cu sine pe Alexei. De Paști, tatăl petrecu laolaltă cu fiul, cașicum nimic nu s'ar fi întâmplat. Lipsit de prieteni — care se fereau de a veni în atingere cu o ființă aducătoare de moarte — Alexei se legă și mai mult de Afrosinia, care ținea acum pentru el locul întregii lumi. Ar fi dorit s'o ia în căsătorie, ca să n'o piardă. Dar temându-se de furia tatălui, căzu în genunchi dinaintea mamei vitrege, Cațerina, care lipsită de prejudecăți, ea însăși fiică de țărani, îl înțelegea mai bine, spre a-l sprijini pe lângă Țar. O nouă viață părea că i se deschide...

Dar procesul cruzimii nu se încheiase în sufletul Țarului. În timp ce petrecea cu fiul care nu bănuia nimic, mintea lui chinuită scormonea sufletul copleșit de bănuieli care-l urmăreau până'n vis și de care nu se putea mântui. Se opri la scrisorile pe care Alexei le trimise din Viena și Neapole partizanilor lui. Fu acțiunea cea mai gravă a fiului, singurul act într'adevăr de necredință, dar

¹² Mereșcovschi, *Petru cel Mare*, vol. I.

pe care Țarul îl iertase de mult, de când Alexei primise făgăduiala prin contele Tolstoi și se înapoiasse în țară.

În luna Mai, la Peterhof, unde Țarul își construise un lăcaș de refugiu, de odihnă și de liniște, împrejmuit de grădini rămase până azi, avu loc o anchetă ciudată. Tatăl și fiul stăteau de vorbă aproape liniștiți despre „complot”. Dacă n’ar fi fost paliditatea feței lor, spasmul parcă și mai tremurat al obrazului părintesc, cineva, privind pe fereastră, n’ar fi putut bănuî că era în joc însăși viața fostului moștenitor.

După o oră de discuție care părea a nu fi mulțumit pe Țar, deși Alexei rămase tot atât de placid ca la început, Țarul se ridică brusc, se îndreptă cu pași mari spre draperia din fund care ascundea o ușă și de acolo aduse de mână pe... Afrosinia. Alexei tresări și se ridică de pe scaun. Neliniști fugare îi turburară privirile care până la sfârșit se preschimbară într’o spaimă rece, fixă.

Fiul declarase tatălui că scrisorile din străinătate trimise partizanilor, boieri și preoți, îi fuseseră impuse de dușmanul dinafară, împăratul din Viena. Tatăl știa mai de mult adevărul ; ancheta avea de scop să dea pe față sinceritatea fiului și deci pocăirea, supunerea lui. Afrosinia își trădase iubitul, fie pe bani, fie numai pe făgăduiala de a scăpa de torturi, de a i se dărui viața; ea mărturisise mai înainte că nimeni nu îndemnase pe Alexei să scrie partizanilor spre a le întări împotrivirea față de Țar, că acele scrisori le trimisese numai din îndemnul lui. De față cu Alexei, Afrosinia făcu aceleași mărturisiri. Glasul ei rece, cuvintele-i sacadate, nu mai îngăduiau nicio replică. Apoi adaogă, amănunt care nu putea fi negat:

— În odaie, când ai scris scrisorile, nu mai era nimeni; eram numai noi amândoi, nu-i așa, Alexei?

Țarul, care știa cât era legat Alexei de femeia trădătoare, spuse îndată că dacă fostul moștenitor nu întărește mărturisirea Afrosiniei, o va pune la tortură spre a scoate adevărul la lumină.

Cu priviri înnebunite, Alexei căută drept în chipul nemișcat și ochii absenți ai iubitei, apoi în fața turburată, cutremurată de spasme a tatălui și — liniștit deodată, cașicum nici nu-l mai

priveau toate acestea, se așază la loc șoptind că tot ce spusese Afrosinia era adevărat.

Țarul nu se mulțumi cu atât; el scormoni și mai departe, dorind să cunoască toate împrejurările de-atunci, chiar cele care n'aveau decât o legătură indirectă cu trimiterea scrisorilor, revenind asupra împrejurărilor, stăruind să fie repetate, ca să-i intre bine în minte și să se desfete, voluptate sadică a nebunului care-și chinuiește victima înainte de a ucide-o.

Țarul puse din nou pe Afrosinia să declare tot ce știa despre gândurile și dorințele fostului moștenitor în timpul fugii lor în străinătate, deși în primul rând pentru fugă fusese iertat. Femeia mărturisi că Alexei râvnea să domnească și că nădejdea lui cea mai scumpă era ca Țarul să moară, să-și aducă prietenii lui la putere, pe maică-sa dela Susdal s'o aducă împreună cu bunul, credinciosul ei Glebov la Kremlin, iar pe ea, Afrosinia, s'o facă împărăteasă.

Petru încercă să stoarcă și alte mărturisiri din gura fiului. Dar Alexei obosit de această sinistă farsă care nu făcea decât să răvășească lucruri vechi, pe care le aruncase dela sine și voise a le uita, nu mai răspunse. Răcnetele furioase ale tatălui nu izbutiră să-i mai descleșteze fălcile. Țarul se aruncă asupra lui cu pumnii, cu dinții, îl trânti de podea, îl călcă'n picioare,, abia mai putând răcni, gâfâind.

A doua zi, poporul rus citi o nouă proclamație a Țarului cu privire la fostul moștenitor, căruia îi făgăduise iertarea dacă fiul se caia într'adevăr și recunoștea greșala. Alexei însă, neținând seama de bunătatea părintească, ascunse planul de a pune mâna pe putere cu ajutorul unui suveran străin, că avusese chiar de gând să intre sub ocrotirea Papei și deci iertarea părintească trebuia înlăturată.

Alexei fu aruncat în închisoarea Petru și Pavel, pus la torturi, de față cu Țarul, cu Mencicov și alți ofițeri. Spre a-și ușura răspunderea, Petru se adresă clerului superior, cerând să dea o hotărîre asupra criminalei purtări a fiului; dar clerul care de mult își pierduse neatârarea și se temea să nu plătească amar orice blajinătate, scăpă din încurcătură răspunzând că Țarul întrunind în persoana sa și puterea lumească și pe cea

divină, cum va hotărî el va fi bine și drept hotărît. „Inima Țarului e în mâna Domnului”, scriseră și subscriseră mitropolitul din Riazan, mitropolitul din Pscov, patru episcopir doi mitropoliți greci — cel din Ștavropol și cel din Tifaida— patru arhimandriți și doi călugări.

Țarul numi o Curte specială de judecată, alcătuită din miniștri, senatori, generali, guvernatori, comandanți ai flotei, boieri pravoslavnici, o sută douăzeci și șapte de inși asupra cărora voia să arunce răspunderea nebuniei lui. Curtea hotărî ca vinovatul să fie pus la tortură, spre a mărturisi adevărul întreg.

Torturile începură cu douăzeci și cinci lovituri de cnut care secară la inimă pe „vinovat”. Trei zile nu mai putu rosti un cuvânt. A treia zi intră în celulă contele Tolstoi, trimis de Țar cu un chestionar. Documentul s’a păstrat până azi.

„La 22 Iunie 1718 am răspuns următoarele întrebărilor puse de contele Tolstoi:

1. Nesupunerea față de tata se explică prin faptul că am fost crescut de mama și de femeii proaste care nu căutau decât să mă înveselească; făcură apoi din mine un bisericos, așa cum mă simțeam dus chiar de firea mea. Tata dorea să primesc o creștere demnă de un Țarevici; îmi porunci să’nvăț nemțește precum și toate științele, dar mie nu-mi plăceau. Eram foarte trândav și n’aveam niciun fel de bunăvoință. Când tata era departe, dus de nevoile războiului, cei din jur văzând că-mi place să beau, mă îndemnară la băutură. Mă îndepărtară tot mai mult de tata, astfel că toate faptele lui, militare sau altfel, precum și însăși făptura lui îmi ajunseră nesuferite.

2. Cutezanța și desprețul de pedepse se trag din proastă firea mea, o recunosc; mi-era frică de tata, dar nu o frică de fiu.

3. Pot lămuri ușor de ce doream să pun mâna pe putere, altfel decât prin supunere. De oarece părăsisem drumul drept și nu voiam să seamăn întru nimic tatălui, trebuia neapărat,

spre a pune mâna pe putere, să mă folosesc de ajutorul străin. Dacă lucrurile ar fi ajuns până acolo încât împăratul să-mi dea, precum îmi făgăduise, armata lui spre a cuceri coroana imperiului rus, nu m’aș mai fi uitat la nimic altceva, împăratul ar fi putut după aceea să-mi ceară trupe ruse împotriva dușmanilor

lui, sau bani mulți; i-aș fi dat orice iar miniștrilor și generalilor lui le-aș fi trimis daruri însemnate. Aș îi întreținut cu banii mei trupele pe care mi le-ar fi dat pentru cucerirea tronului; pe scurt, nu m'aș fi dat înlături dela nimic, spre a-mi atinge scopul”.

Se vede ușor că textul fusese dictat și cel care-l semnă nu mai avea nicio libertate de gândire. Această declarație avea menirea să devină temeiul principal al unei osândiri. Alexei nu se gândise niciodată să cucerească tronul cu ajutorul unor armate străine, pe care de altfel nu i le-ar fi dat nimeni. Pentru executarea partizanilor fostului moștenitor—care aștepta și dorea desigur moartea cât mai grabnică dar nu silnică a tatălui — fusese nevoie de un „complot”. „Complotul” de asemenea nu avusese loc niciodată. Pentru asasinarea lui Alexei era nevoie de ceva mai mult, de o înaltă trădare, pe care de altfel n'ar fi putut-o înfăptui, chiar dacă ar fi voit.

La 24 Iunie, Curtea, având dinainte documentul de mai sus, hotărî ca Țareviciul să fie ucis.

În aceeași zi, Alexei fu pus din nou la tortură. Dar nu putu suferi mai mult de cincisprezece lovituri de cnut; călăii se opriră, spre a nu-l uide prea curând. Un preot împărtăși pe muribund. La amiază i se citi verdictul de osândă la moarte. Alexei ascultă în tăcere, apoi își făcu cruce.

În ziua de 26 Iunie, la ora 8 dimineața, Petru, deși bolnav, fu adus în camera de tortură a osânditului, urmat de Mencicov, Tolstoi, Șafirov, Dolgoruchi, Apraxin și alții. Spre a i se mai stoarce vreo mărturisire, Alexei fu pus din nou la tortură. Loviturile de cnut căzură pe un trup aproape nesimțitor. Osânditul horcăia. Medicul șopti tatălui că fiul va muri sub lovituri. Dar Țarul se smulse din brațele celor care-l sprijineau, apucă din mâinile călăului cnutul însângerat și începu să lovească însuși, din toate puterile, în fiul cu trupul desgolit, spânzurat de mâini. Degetele Țarului se încleiară de sânge. Gâfâind, aruncă departe cnutul.

Osânditul fu scos din curele și întins pe jos. Sânge îi curgea încet din colțul gurii. Ochii marir deschiși, se înfundau în găuri de întunerec. Paliditatea vânăta a chipului subțiat avea ceva

pueril. Părea că torturile îl întorseseră înapoi, la sufletul nevinovat al copilăriei.

Țarul, cu inima deodată mișcată de aceasta imagine, se apropia, îngenunchie, ridică încet, cu mâna sub ceafă, capul muribundului, și-l sărută blajin, ca o desmierdare. Cu ochii'n lacrimi, cu fața și mai schimonosită de efortul de a se stăpâni, Petru fu scos din închisoare.

În tot timpul zilei, Țarul lucra în biroul lui, iscăbind hârtii, cașicum nimic deosebit nu s'ar fi întâmplat. Spre seară, un ofițer al fortăreței Petru și Pavel veni în grabă, vestind că Alexei Petrovici dorea să vorbească tatălui. Țarul dete fuga la fortăreață și intră în celula fiului. Dar Alexei era în agonie. Ochii sticloși privind dincolo, nu mai vedeau, nu se mai puteau înțelege cu ochii tatălui. Când medicul anunță că „Alteța Sa Țareviciul Alexei Petrovici nu mai e”, toți cei de față îngenunchiară. Țarul rămase în picioare. Apoi părăsi încăperea.

N'a rămas absolut niciun mister. Procesul e cunoscut azi în toate amănuntele. Nu încapă nicio îndoială că Țarul a chinuit și ucis partizani ai Țareviciului care nu porniseră și nici nu aveau de gând să pornească vreo acțiune violentă pentru schimbarea domniei; că Țareviciul a fost ucis pentru fapte care puteau fi iertate și pentru care fusese iertat.

Nu e mai puțin adevărat că Alexei ajunsese punctul central al nemulțumirilor generale care se ridicau împotriva regimului sângeros, jefuitor al lui Petru Alexeievici. Moartea Țarului însă — care va veni peste șapte ani — nu va aduce schimbarea fundamentală a metodelor de guvernare și nicio nouă structură socială prin eliberarea din robie a forțelor producătoare. Urcarea pe tron a lui Alexei ar fi însemnat numai o pauză în elanul cuceritor al Rusiei, în niciun caz o înlăturare a absolutismului. S'ar fi schimbat actorii principali — cum s'au și schimbat de altfel, decorul și drama ar fi rămas aceleași.

În istorie, Alexei Petrovici trebuie privit ca o victimă a tatălui său și ca un simbol fals al nemulțumirilor adânci cărora Petru cel Mare nu le făcu față decât prin teroare.

Îndată după moartea lui Alexei, ajunseră și în străinătate știrile acestei penibile execuții. Dacă scrisorile călătorilor din

Petersburg puteau fi confiscate la timp iar autorii lor arestați, cuvintele rostite treceau ușor dincolo de vămi. Țarul puse pe Tolstoi, pe Șafirov și pe Mencicov să ticluiască o scrisoare pentru curțile străine, astfel ca oroarea crimei să fie înlăturată. Iată o parte din această ipocrită scrisoare:

„După ce se dăde verdictul împotriva fiului nostru, noi, tatăl lui, ne simțirăm copleșiți de milă de o parte, de grija liniștei imperiului, pe de altă parte. Astfel că nu puturăm lua numaidecât o hotărâre în această grea chestiune. Dar Domnul Atotputernic vroi, în marea lui bunătate, să ne ușureze de îndoieli și să mântuiască Rusia. Ieri, la 26 Iunie, el tăia firul vieții Țareviciului Alexei. El muri în urma unei boli care-l lovi la citirea sentinței de moarte și a listei crimelor lui ne mai auzite împotriva noastră și a imperiului; boala fu, la început, un fel de apoplexie. Apoi își mai veni în fire și primi creștinește împărtășania; ne rugă să venim să-l vedem. Și noi, lăsând de o parte păcatele de care se făcuse vinovat, ne duserăm la el, împreună cu toți miniștrii și senatorii. El își mărturisi iar, în toată sinceritatea, crimele, plânse îndelung, căindu-se și primi iertarea pe care i-o datoram ca tată și ca suveran. În sfârșit, în ziua de 26 Iunie, spre ziuă, muri creștinește.”

Niciun cuvânt despre cnutul însângerat din mâna tatălui.

A doua zi, la 27 Iunie, împlinindu-se nouă ani dela bătălia Poltavei, aniversarea avu loc în sunetele muzicilor, în fâlfâirea drapelelor și bubuitul tunurilor. Țarul, miniștrii, senatorii, generalii, benchetuiră și se îmbătară după obiceiul rusesc.

În aceeași zi, trupul nefericitului Alexei era expus în catedrală și tot norodul Capitalei veni să-l vadă. Peste două zile, la 29, avu loc o nouă petrecere imperială: Sf. Petru, ziua Țarului iar la 30 Iunie înmormântarea solemnă a Țareviciului în cavoul din fortăreața Petru și ravel, unde oasele lui sdrobite se odihnesc și azi.

După moartea fiului, se pare că Petru Alexeievici auzi mai lesne planșetele și gemetele supușilor, chinuiți și asupriți de o biurocrație nesățioasă, a cărei tradiție se va perpetua din veac în veac, din regim în regim. În politica internă însă, Țarului îi lipsi vederea largă, instinctul care-l făcu să tragă liniile și programul

de politică externă ale Rusiei. El nu descifra forțele sociale imense care se aflau în conflict. Poate că această miopie era fatală într-o vreme când suveranii nu se puteau menține decât prin regim absolutist — dar geniul se arată tocmai prin înfrângerea fatalităților.

Excesele partizanilor săi trebuiau neapărat înfrânate și, într'un caz privind pe asupritorii poporului, Țarul scrie o violentă acuzare împotriva „ventuzelor” Rusiei, făgăduind să ia victimele sub înalta-i ocrotire. Puse militari în comitete de judecată — în funcționarii supremi ai imperiului nu mai avea încredere — și spre mirarea lui toată administrația superioară a imperiului trebuia arsă cu fierul roșu.

„Guvernatorul din Arhanghelsc, Volconschi, pentru sustrageri de bani, fu condamnat la moarte și executat. Prințul Masalschi furase dela administrația monopolului sării optzeci de mii de ruble și fu ucis drept pedeapsă; leșul lui fu desgropat din porunca Țarului și spânzurat. Guvernatorul Siberiei, Gagarin, își însuși milioane de ruble cât fu în slujbă, deveni unul din cei mai bogați oameni ai imperiului și ani de zile tăia și spânzură în Siberia, de parcă ar fi fost moșia lui, fără să dea socoteală nimănui. Fu osândit la moarte prin spânzurătoare, rudele lui fură silite să stea de față la execuție și să bea după amiază cu Țarul, până ce căzură sub masă. Cadavrul lui Gagarin răfnase în spânzurătoare până ce fu spintecat și mâncat de păsările cerului. Fiul lui Gagarin fu făcut marinăr, cu niciun drept la averea părintească, confiscată de Stat. Urmără acuzațiile împotriva lui Mencicov, a amiralului Apraxin și a președintelui senatului, Dolgoruchi, care au furat de au stins. Erau comandanții armatei și flotei, funcționari supremi ai Statului, de când senatul dobândise controlul asupra tuturor ministerelor și putea decreta legi în lipsa Țarului. Procesul dovedi vina întreagă a acelor oameni care, și mai înainte, aruncară acuzația pe subalterni. Petru văzu bine adevărul, dar nu subscrie actele de condamnare la moarte. Pedepsi pe Mencicov și pe Apraxin cu arest la domiciliu și „cu pierderea tuturor averilor și rangurilor”. Până la urmă scăpară cu o amendă.

Cum s'ar fi putut libera Țarul de oamenii pe care se bizuia el și puterea lui și care-i garantau — numai ei — domnia? Ajunse prizonierul fapturilor pe care le creiase. Să se despartă de această bandă de tâlhari ar fi însemnat s'o rupă cu un sistem întreg¹³.

În această luptă împotriva jefuitorilor Statului și asupritorilor poporului, Petru vedea numai indivizii, nu cauza primă a răului: Statul sclavagist, în frunte cu Țarul Autocrat.

Nu vom ascunde însă meritul lui Petru care, după ce deschise Rusiei un drum pe mare, asigurându-i dominația mării Baltice prin cetatea Petersburgului, purcese la purificarea administrației publice, cu aceeași voință pe care o văzurăm la înnăbușirea răscoalei streliților, a cazacilor, a țăranilor și a propriului său fiu. Nu-și închipuia însă că de data aceasta hidra avea darul de a zămisli zece capete noi în locul celui tăiat și că singura scăpare a Rusiei era stârpirea hidrei sclavagiste. Ultimii ani ai Țarului, cu toate victoriile pe care le mai dobândi la miazănoapte și la miazăzi, fură întunecați de această înverșunare împotriva unei racile pe care nu o putu stârpi, precum nu putu stârpi morbul sângelui care-i scurtă viața. Leacurile acestor două cumplite boli vor fi descoperite și folosite abia peste două sute de ani.

Dar Țarul nu era omul care să se lase bătut. Cinci ani după strivirea „ventuzelor” alcătui o comisie de anchetă, spre a cerceta situația funcționarilor, în special a nobilimii. Comisia lucră cu toată sânguința. Fiori de groază cuprinse cele mai de seamă familii din Moscova și Petersburg. Iscoadele Țarului aduceau știri îngrijorătoare asupra stării de spirit din țară. Petru Alexeievici era acum urât nu numai de robii de pe ogoare și din uzine, de urmașii celor asasinați sau numai mutilați, dar și de slujbașii imperiului, de sprijinitorii cei mai apropiați ai absolutismului, care se vedeau amenințați în situația și viața lor. Fu poate epoca cea mai șubredă — cu toate victoriile dinafară și aparenta supunere a populației — din toată domnia lui Petru.

¹³ Kurt Kersten, op. cit.

Țarul nu mai putea să iasă singur. Drumurile lui începură a fi păzite și spionate de agenți credincioși; trei ulițe de jur împrejur, pe unde trebuia să treacă Țarul, nu se mai afla om.

Controlul senatului asupra ministerelor nu dădea niciun rezultat. Între controlori și controlați se făcuseră legături de rudenie sau numai de petreceri și umbla de pe atunci zicătoarea populară „corb la corb nu scoate ochii”. Gândul lui Petru, de a arde cu fierul roșu cangrena administrației publice, se dovedi iară putere. Se hotărî, în disperare, ca acelor slujbași superiori de care nu se putea lipsi și care jefuiseră și jefuiau ca’n codru, să le facă daruri atât de mari, încât să renunțe la furtul banului public și la asupriri. Dar ce inimă omenească, având o cât de mică putere, fu altfel decât nesățioasă? În clipele de furie, când se hotărâ să pună sabia și ștreangul la gâtul tuturor vinovaților, băga de seamă că’n jurul lui n’ar mai fi rămas decât buna Caterina — și nici măcar ea, dacă se adevăra că făcea afaceri cu ajutorul lui Mencicov, întâiul ei iubit și din brațele căruia Țarul o smulsese ca să și-o ia lui.

Dar odată pornit pe această cale, crezu că era bine să nu se mai oprească. Iar începură execuțiile, torturile, surghiunurile. Cu toate amintirile care-l legau de Mencicov, fu silit — spre a împăca atâtea reclamații și a potoli murmurile ce-l ajungeau de pretutindeni — să se despartă de vechiul prieten și camarad de arme pe care nici cu cearta, nici cu bătaia, nici cu amenințările nu putuse schimba. Generalul își pierdu rangul, moșiile din Ucraina, din Ingermanland și fu alungat pentru totdeauna de lângă Țar. dancelarul Șafirov, care aduse Țarului atâtea servicii — e de ajuns să amintim tratativele dela Prut, când scăpă onoarea, viața și armata lui Petru dela o pieire sigură — fu tras în judecată după un denunț al lui Mencicov. Bătrânul sfetnic fu osândit la moarte, dar în ultima clipă fu deslegat și iertat din porunca Țarului, care-i schimbă pedeapsa capitală în închisoare.

Cu puțin înainte de a-și da sfârșitul, Petru Alexeievici descoperi că secretarul său Mons — despre care se spune că fusese surprins de Țar în brațele Caterinei — făcuse mari afaceri necurate împreună cu Mencicov și cu alții, dela care primise însemnate daruri. Soția generalului Dalk, doamna de onoare a

Caterinei, era de asemenea amestecată în acest scandal. Documentele procesului s'au păstrat până azi și amănuntele, stoarse de o anchetă severă în prezența Țarului bolnav, sunt de o limpezime desăvârșită. Secretarul fu condamnat la moarte și executat într'o dimineață cenușie de toamnă. Soția generalului fu bătută cu biciul și surghiunită în Siberia, un slujitor al Caterinei — care fusese credincios și tăcuse, singura vină!

— primi șaizeci de lovituri de cnut și apoi fu trimis la galere. Avuția Caterinei fu confiscată.

Dar până la urmă tot ea va pune pe creștet coroana imperială, cu ajutorul lui Mencicov, prietenul nedesmințit.

ULTIMELE LUPTE — ULTIMELE PLANURI

După moartea năpraznică a lui Carol al Suediei, urmașii — precum văzurăm — puseră capăt vieții lui Goertz, „geniul rău” al regelui și a cărui mare vină era că pusese jumătate din puterile Europei în slujba stăpânului său. Alianța cu Petru căzu. Dar Anglia prinse de veste. Țarul deveni în ochii Englezilor „cel mai periculos dușman care poate fi”. Prin distrugerea puterii spaniole și mai cu seamă prin înlăturarea lui Alberoni dela conducerea politicii externe a Spaniei, Anglia deținea hegemonia în marea Mediterană. Oferi Suediei tot ajutorul ei, ca să-și reia teritoriile din nordul Germaniei și mai cu seamă ca să alunge pe Țar din marea Baltică. Astfel lupta la care Carol XII, după sfortări supraomenești, după victorii geniale și înfrângeri catastrofale, renunțase, trebuia să fie reîncepută.

Toate marile așezări rusești din Estonia, Letonia și Ingermanland, inclusiv cetatea Petersburgului, erau din nou puse în discuție. Țarul privi cu îngrijorare noua întorsătură a politicii europene, căreia îi putea opune o experiență și o forță mai sigure ca la început, dar pentru care entuziasmul și rezistența tinereții pieriseră. Sănătatea lui de fier fusese sdruncinată de misteriosul morb al sângelui, pe care bărbații îl iau de obicei dela femei și nimeni nu i-o mai putea reface. Colici sfredelitoare, de asemeni de origine necunoscută, îl țineau săptămâni întregi în pat, îmbătrânit, obosit, chinuit, cu amintirea îngrozitoare a ultimelor execuții, între care fusese și a Țareviciului Alexei. Lipsit de o bună parte din sfetnicii obișnuiți, Țarul băgă de seamă că Anglia izbutise a-i răpi aproape toate alianțele. Până și Friederich-August, care se se urcase din nou pe tronul Poloniei — și tot cu ajutorul lui Petru! — nu mai răspunse întrebărilor Rusiei dacă în cazul unui atac suedez sau englez va merge cu Moscova.

Deși singur, Țarul nu se dădu bătut. Dovedi că învățase și regulile artei navale. Astfel că în ziua când i se aduse vestea apariției liotei engleze în Baltica, în dreptul portului Reval, Petru înțelese că Englezii voiau să repete lovitura dată flotei spaniole și se feri să primească o luptă deschisă, care i-ar fi lăsat toate

porturile Baltice fără apărare. Flota de războiu rusă primi ordinul să nu și părăsească adăposturile.

Dar își arată puterea și îndrăsneala armatei terestre, căreia nici Anglia nici Suedia nu i se puteau opune. Fără ca flota engleză să prindă de veste, Țarul debarcă numeroase forțe pe coasta Suediei, care-și primi astfel plata alianței cu Anglia. Ținuturi întregi cu sate și orașe fură pârjolate, jertfite, masacrate. O bună parte a splendidei industrii suedeze, în special fabricile de armament, fură distruse de călăreții cazaci, ale căror avantgarde amenințară Stockholmul. De trei ori trupele ruse repetară isprava pe care Suedezii și Englezii o priviră la început numai ca o intimidare. Așa cum se desfășurau evenimentele, Suedia înainte de a fi cucerit un singur metru de pământ din foitele teritorii suedeze din sudul Baltice, risca să devină în întregime un morman de cenușă. Făgăduiala Angliei de a apăra coastele suedeze de atacul trupelor ruse, nu putu fi ținută. Turburări interne — între care prăbușirea unei vaste societăți maritime care lucra cu extremul orient, — sili Anglia să retragă din Baltica întreaga flotă care patrulase în adăstarea ivirii flotei ruse și care nu dăduse nicio luptă.

Noua campanie se făcuse deci tot în paguba Suediei. De aceea ea primi cu bucurie intervenția pacifică a Franței din primăvara anului 1721. Până în toamnă pacea fu încheiată. Ea se numește pacea dela Nystad și acordă Țarului stăpânirea „veșnică” asupra Letoniei, Estoniei, Careliei, Ingermanlandului. Suedia primește în schimb o despăgubire de două milioane de ruble și cereale din Letonia, de cincizeci de mii de ruble anual.

Letonia era provincia la care Suedia ținuse mai mult, din pricina situației speciale a provinciei acesteia și mai cu seamă din pricina bogăției ei remarcabile în cereale. Prin despăgubirea în ruble și grâu, Suedia se putea mulțumi să iasă din focul în care o vârise Anglia. Bucuria la Petersburg fu mare. Tratatul dela Nystad însemna încheierea aceluia războiu pe care-l începuse în 1700, cu înfrângerea dela Narva și pe care numai o fire ca a lui Petru o putuse duce până la victoria dela Poltava și până la victoria definitivă dela Nystad. Fusese nevoie de înfrângerea unor uriașe răscoale lăuntrice., de organizarea câtorva armate, de înzestrarea

lor cu muniții, de întemeierea unei industrii naționale, de întemeierea unui aparat de stat, vicios de sigur, dar totuși scheletul vast al noii societăți. Țarul avu nevoie de o voință, unică în istoria lumii, împotriva poporului rus, în frunte cu propriul lui fiu, Țareviciul Alexei, pentru a menține principiul de modernizare a Rusiei, de înnoire a primitivului mujic și preschimbarea lui în meseriaș, inginer, marinar, soldat la înălțimea oricărui alt European. În acești douăzeci și unu de ani, Rusia fu cu adevărat transformată, înăuntrul, dintr'o societate grosolan mercantilistă și mai mult rurală într'o organizație având aproape toate funcțiile statului modern; înafară, dintr'o vastă provincie semiasiatică într'o mare putere continentală și maritimă.

De aceea hotărîrea generalului Mencicov — care în curând va fi degradat — de a oferi Țarului, în mijlocul solemnităților, chefurilor și mascaradelor publice din Petersburg, titlul oficial de „Țar al tuturor Rușilor și părinte al patriei”, precum Antoniu oferise titlul de „imperator” lui Cezar după campania din Egipt, nu era un simplu act de lingușire personală. Țarul nu suferea lingușirile și titlul era binemeritat. Pentru întâia oară Rușii — prieteni sau dușmani ai regimului — vedeau că fără energia supraomenească și mai cu seamă fără spiritul revoluționar al Țarului lor, regii străini și ostile lor ar fi trecut peste trupul Rusiei, ca odinioară hoardele tătare.

„Apoi începură serbările, în felul străvechi, barbar, al Rușilor. începură balurile mascate, focurile de artificii. În piețele publice ale Petersburgului se frigeau boi întregi în țepoaie de fier. Petru se ivi în costum de toboșar de marină, bătu toba și puse bufonii să țină o „ședință a cardinalilor iar pe bufonul-papă să facă nunta în biserica Sf. Treime. Mencicov își puse costumul primarului din Hamburg — dela care, pe vremuri, storsese atâtea parale. La praznic i se oferi bufonului-papă o cană care închipuia organul genital femeiesc iar miresei lui o cană care închipuia organul genital bărbătesc. În sala senatului avură loc bacanale și într'o piramidă cu multe ferestruici se pregătea mirelui și miresei patul nupțial, spre care-i duse însuși Țarul.

Într'una din aceste nopți de chef, Petru sări pe masa lungă a sălii. Tobe sunară, mesenii chiuiră, muzica începu să cânte văzând pe omul de cincizeci de ani pe masă.

Țarul încrucișa brațele pe piept, dete pe spate capul cu fruntea mare, lată, cu peruca neagră din părul Caterinei, cu ochii mari deschiși, odinioară îngrozitori, azi scânteietori, bătu cu picioarele ritmul, ridică brațul drept în sus și începu să dănțuiască, să chiue biruitor, să cânte.

Mesenii căzură în genunchi, bătură din palme, chiuiră și ei, cântară. Prin sală începură să se învâртеască perechile. Sus pe masă, deasupra tuturor, dănțuia Țarul singur”¹⁴

Petersburgul de jur împrejur iluminat, pe malurile Nevei, scânteia în ape. Cu optsprezece ani mai înainte, fuseseră numai smârcuri și țăntari.

Țarul își oferi sieși și poporului petrecerea din 1721 pentru victoria dela Nystad. Nu pentru încheierea păcii! Cum putea fi încheiat războiul, care lăsa Rusia mutilată ? Prin pacea semnată de nevoie după înfrângerea dela Stănilești, pe Prut, Țarul renunțase la Azov și până la urmă, cu toate amânările, fu silit să-și retragă trupele din forturile de pe țărmul Mării Negre. Pe neașteptate le cucerise, pe neașteptate le pierduse.

Stăpânirea porturilor baltice dobândeau adevărata lor valoare numai dacă drumurile către Persia, de-a-lungul Caspiceii, și drumurile Asiei Mici, pe Marea Neagră, erau libere. Bogățiile Asiei care năzuiau să ajungă pe piețele țărilor nordice și produsele industriale europene — ale Flandrei, Angliei, Olandei în deosebi — numai în condiții ușoare de transit puteau lua drumul Rusiei, care era cel mai scurt.

Un războiu cu Turcia ar fi fost deocamdată o imprudență; trebuia așteptat un moment prielnic, când padișahul dela Cornul dela Aur, prins în vreo încheștare cu alte puteri, n'ar putea opune rezistență serioasă în Azov. Spre Caspica însă drumul era aproape deschis dela sine. Caravane cu mărfuri rusești fură atacate de bandiți în munții Caucazului. Trupele rusești ocupară înălțimile pentru a asigura traficul și pentru a îngădui

¹⁴ Kurt Kersten, op. cit.

șahului Persiei să doarmă în pace. Dar drumurile comerciale aveau mereu nevoie de pază și deci provinciile caspice trebuiau să intre sub dominație rusească. Astfel Țarul puse mâna, fără nicio luptă, pe teritoriile petrolifere dela Bacu.

Atunci n'aveau nicio însemnătate deosebită. Se extrăgea în chip rudimentar păcura care, încărcată în butoaie, era vândută pentru unsul roților și calafatarea fundului vaselor. Abia peste două sute de ani izvoarele petrolifere dela Caspica vor deveni una din bogățiile de seamă ale Rusiei, principiul forței și al întregii ei vieți economice.

Ca în toate campaniile lui Petru, trebuia să se arate în vreun fel defectele grave ale organizațiilor lui pripite, calitatea primitivă a oamenilor lui. Oastea cuceritoare se'mpiedecă în propria-i mărime. Suferi de foame și de frig, nu-și putu duce tunurile până'n munți, oameni și cai fură doborâți de molime. Ca să nu înghețe cu toți între zăpezile caucaziene, încă din toamnă Țarul dete ordinul de retragere.

Dar Turcii, îngrijorați de nouile cuceriri caspice ale lui Petru, ațâțați pe de altă parte de Englezi, care nu încetaseră a dori o înfrângere a Țarului prin armele altora, erau pe punctul de a declara un nou războiu Rusiei. Petru nu se pregătise pentru o campanie atât de grea și deși nădăjduia să reintre în stăpânirea cetății Azovului, izbuti să împace pe Turci prin intermediul reprezentantului Franței în Istambul.

Tocmai izbucniră nouile scandaluri publice în jurul oamenilor Țarului — și de care ne ocupăm mai sus — acuzați de jaf în avuția publică și de asupriri neomenoase. Petru fu silit, între alții, să se despartă pentru totdeauna de un Șafirov, de un Mencicov, cărora nimeni nu le mai luă locul.

Nimeni, de asemeni, după moartea micului Petru, băiatul Caterinei, nu luă locul de moștenitor al tronului. De drept, trebuia să urmeze băiatul lui Alexei. Dar Țarul își rezervă din 1722 dreptul de a numi moștenitor pe cine va socoti „mai destoinic” și dreptul de a-l înlătuia, dacă destoinicia nu se vădea. Dar starea sănătății lui Petru se înrăutățise. Se ferea de medici, care desigur nu i-ar fi putut înlătura boala, dar care i-ar fi putut-o ușura. Nu voia ca cineva să afle de suferințele Țarului și

încordarea în care pusese țara să slăbească. Despre oameni avea credința, de mult, că trebuie să le faci binele împotriva voinții lor și întâmplările vieții îi dăduse dreptate. „N’am tăcut toate aceste, spunea adesea, arătând porturile, vapoarele, depozitele de mărfuri, pavilioanele cu insignele imperiului, împotriva voinței voastre?” Numai Caterina îi mai rămăsese, care avusese totdeauna grijă de el, ca o mamă, care-i trimesese de atâtea ori în tabără tructe, vinuri, îmbrăcăminte mai bună, rufărie curată și ciorapi, împreună cu scrisori pline de sfaturi despre îngrijirea sănătății. Ca și proprii ei copii, Țarul îi spunea și îi scria „mămucă”.

Au rămas hârtiile prin care Țarul, din camera lui de bolnav, porunca oamenii puși la lucru, cum să croiască mai bine canalul lacului Ladoga. Ba el se ridică din patul suferințelor și se duse însuși să vadă cum se lucrase, ca un bun gospodar care știa că nimic nu poate înlocui privigherea stăpânului.

„Proasta mea sănătate m’a silit să stau în casă — scrise Țaiul căpitanului Bering — și așa că mi-a trecut prin minte ceva la care mă mai gândisem mult și nu putusem realiza din o mulțime de pricini, anume descoperirea unui drum prin Oceanul înghețat spre China și India. Cum patria nu e amenințată acum de niciun dușman, trebuie să ne gândim a dobândi glorie pentru țară, prin știință și artă”.

Încercarea căpitanului Bering nu duse și nu putea duce la un rezultat serios. Numai câteva luni pe an Oceanul înghețat e navigabil iar în acest timp e nevoie de vase speciale, care să reziste navei ghețurilor pe de o parte și să poată răzbate imensa distanță — porturi intermediare lipsesc — dela Arhanghelsk la Vladivostok, cu o viteză care să depășească timpul de navigabilitate. Nici azi problema nu e rezolvată în întregime. Vasele speciale construite de Soviete în acest scop și ajutate de avioane antrenate în sboruri arctice pentru supravegherea mersului ghețurilor, n’au creat încă o cale sigură. S’a început construirea de porturi intermediare de-a-lungul coastei siberiene a Oceanului înghețat, pentru aprovizionarea acestor vase speciale. Necesitatea unui drum pe la miazănoapte, din pricină că linia ferată transiberiană ar putea fi tăiată de o înaintare

japoneză, sili Sovietele să reia ideea lui Petru cel Mare, dar în condiții tehnice mult superioare, și care Țarului genial îi lipsiseră.

Târziu și după multă chibzuință — poate cu intenția de a-i dăruia și moștenirea tronului — Țarul încorona în Kremlin pe Caterina. Nu era un dar personal. Petru ținu să justifice, în deosebi față de străini, hotărîrea lui, și făcu destăinuirea — senzațională atunci — că la Prut, imperiul fu salvat de Caterina. Că afirmația Țarului era adevărată, nu mai încapă îndoială ; că alături de ea lucrase în același scop și alții, în deosebi cancelarul Șafirov, Evreul din Olanda, e de asemenea sigur. Că fu nevoie de treisprezece ani ca Țarul să observe că „mămuca” avea drept la o recunoaștere, are un înțeles mai adânc.

E simțimântul singurătății cu care soarta lovea sfârșitul acestui om extraordinar, care se frământase în luptă cu sute de mii de ostași, care ridicase și distrusese orașe, care plânsese, râsese și benchetuisese între favoriți, care zămislise doi băieți și trei fete, ca fetele să le mărite în Germania iar băieții să-i moară unul la douăzeci și șase de ani sub cnut, celălalt la patru ani, luat de Dumnezeu. Imperiul pentru care se ostenise aproape treizeci de ani, căruia îi jertfise zilele, nopțile, prietenii și un fiu, la sfârșitul vieții Țarului rămânea fără un stăpân de care oștirea, boierii și prostimea să asculte, amenințați cu toții și dela miazăzi și dela apus, aproape fără niciun aliat de credință.

N’avea încredere în femei și oricât ar fi prețuit însușirile de bună gospodină, de harnică și isteață soție, de curajoasă stăpână, Petru știa bine că nu Caterina putea fi cea mai bună urmașă pe tronul Rusiei. Încoponarea ei în Kremlin, după treisprezece ani de șovăire, dovedea că Petru nu mai putea suferi singurătatea domniei și — cum soarta nu făcuse încă alegerea „celui mai destoinic” — voia să știe că rămânea un cap și o mână care să păzească ceea ce el agonisise.

Până în ceasul agoniei, Petru încă nu se hotărîse a numi de drept, prin vreun document, pe Caterina moștenitoare a tronului. Iar când, pe patul morții, după înfiorătoare suferințe, ceru condeiu și hârtie să scrie ultima-i voință, condeiful îi căzu din mână.

Petru Alexeievici se săvârși în vârstă de cincizeci și patru de ani. Era în 25 Ianuarie 1725.

Cu ajutorul fostului prieten al Țarului, Mencicov, care veghiase la căpătâiul muribundului și după sfaturile lui Bassewitz, un tânăr ministru plenipotențiar al ducelui de Holstein-Gottorp, Caterina puse mâna pe putere, în vreme ce boerii de veche noblețe care suferiseră atâtea umiliri și tăcuseră numai de frică, se înarmau și aveau de gând să aresteze pe Țarină iar pe credincioșii ei sftetnici să-i spânzure. Măsurile luate de Mencicov și Bassevitz fură simple, dar sigure. își însușiră tezaurul, cumpărară garda palatului, aduseră trupe credincioase și mobilizară forțele din cetățui. La ivirea boierilor care credeau că vor prelua domnia, se auziră sunete de tobă în curtea palatului. Trupele în front prezentară armele, strigând: „Trăiască Țarina Caterina !” Și strigau din toată inima: Caterina era de-a lor, o țărăncă.

DATELE PERMANENTE ALE POLITICII RUSEȘTI

Geniul lui Petru, — pe drept numit de Mencicov și de istorie — cel Mare, zămisli mai puternic decât toți înaintașii lui și cu o conștiință ce se ivea pentru întâia oară pe tronul Țarilor, datele permanente ale politicii rusești în mijlocul unei tragedii care-i urmări pașii din adolescență până ce închise ochii. Lumea nu cunoaște o mai grandioasă realizare politică în împrejurări mai neprielnice, o minte creatoare mai echilibrată într'un corp cu o simțire mai desechilibrată. Istoricul și psihologul se apropie la fel de uimiți și de emoționați, de amintirea acestei figuri fără pereche.

Lipsit de obicinuitele vanități, fatal legate de strălucirea unei coroane, el n'avea în jur — spre deosebire de curtea celorlalți „frați” regești — curteni pricepuți în lingușiri, și în anecdote mai mult sau mai puțin triviale. Țarul nu îngăduia niciun tel de măgulire personală și cel mai bun mijloc de a-i câștiga încrederea, dacă nu chiar simpatia, era un limbaj verde care

să redea o realitate nemăsluită. Acest civilizator cu sabia și cnutul era un barbar care nu suferea niciuna din dulcegăriile „civilizației”. Femeile și bărbații pe care-i iubise nu dobândiră niciodată vreo putere asupra judecății sau voinții lui. Nici Mencicov, de care-l legau amintirile atât de trainice de obicei ale copilăriei și adolescenței, nu se putu menține în preajma Țarului decât mulțumită însușirilor lui, strășniciei lui ca șef de armată, priceperii lui politice și devotamentului nețărmurit față de întreaga operă a Țarului. Nu încapă nicio îndoială că o singură abatere dela ceea ce Petru socotea că trebuie să ceară colaboratorilor lui apropiați, ar fi fost deajuns ca Mencicov să-și piardă rangul și poate viața. Când Țarul purcese la purificarea administrativă a țării și înlăturarea corupției devenise o necesitate socială, o condiție de pace lăuntrică, el bătu cu pumnii și bățul pe cei mai înalți demnitari ai imperiului — printre care se afla și Mencicov — amenințându-i cu surghiunul, cu moartea. De Mencicov se despărți greu, îl iertă de câteva ori, dar până la urmă tot îl alungă. Abia după intrarea Țarului în agonie, Mencicov

cuteză să se apropie de patul lui și să pună la cale înscăunarea Caterinei, revenirea lui la putere.

Ca și Napoleon mai târziu — care de asemenea avu nevoie pentru realizarea Țelurilor de oameni de ispravă — Țarul nu îngădui crearea unei aristocrații a favoritismului leneș, cum se va întâmpla cu urmașii lui până la ultimul Romanov, Nicolae II, și cum se întâmplă cu toate dinastiile menite pierii.

Pentru sine, Țarul nu ceru niciodată un confort mai mare, în deosebi în timpul campaniilor sau în atelierele unde lucrase și supraveghiasse lucrul altora. Construcțiile dela Petersburg și dela Peterhof trebuiau să slujească mai mult prestigiului coroanei și familiei sale. Chiar la bătrânețe, Petru își păstră vioiciunea de spirit, sări însuși în valurile golfului Finlandei ca să dea ajutor unor mateloți a căror barcă se răsturnase. Și fu întâiul suveran care plănui reconstrucția imperiului, reeducația poporului, dela uneltele muncii manuale, începând prin a le mânui însuși. Acest împărat cu o vedere istorică aidoma cu a celor mai merituoși dintre Englezi și ale cărui linii politice nu și-au pierdut valoarea două sute de ani dela formularea lor, era stăpânit în același timp de cerințele realității imediate, mărunte, de legile elementare ale greutateii și dimensiunii materialelor; a căror nerespectare se răzbună cumplit și cu efecte îndelungi asupra ideii arhitectonice, oricât de mărețe.

Pentru folosirea uneltelor aduse meseriași și ingineri din Europa occidentala, unde aproape un an petrecu el însuși în veșminte de muncitor, în ateliere și șantiere, sili tineretul moscovit sa părăsească lenea patriarhală a conacelor, îi vârî în slujba meșterilor pricepuți dela celălalt capăt al lumii, strângător cum era, aproape sgârcit — ca orice spirit producător — Petru nu sta în cumpănă să plătească salariile cele mai mari străinilor care aduceau în Rusia o pricepere tehnică oricât de mică.

Veacul al XVIII-lea și al XIX-lea va trăi din zestrea morală și tehnică a lui Petru cel Mare, pe alocuri cu înnoiri urgente cerute de nevoile apărării naționale care, în acest domeniu, nu îngăduie niciun lei de „tradiționalism”. Dar cu fiecare an, în lipsa unui alt Petru, Rusia rămânea cu un pas în urma Occidentului. Și când diferențele devin, în veacul al XX-lea, prea mari, revoluția

bolșevică răstoarnă, inerția vechilor clase conducătoare, cu vărsări de sânge care amintesc în primul rând de epoca lui Petru. Dar după vărsările de sânge urmează angajarea inginerilor germani și americani care, plătiți în aur, creiară uriașul aparat tehnic al sovietelor din zilele noastre precum și învățământul necesar zămislirii inginerilor autohtoni. Paralela dintre Petru și conducătorii din ultimii douăzeci de ani ai sovietelor poate fi urmărită în amănunt, în toate domeniile, dela reorganizarea și înzestrarea armatei, până la înlăturarea parazitismului de partid — nenumăratele „purificări” sângeroase din conducerea celulelor comuniste — și până la construcția de orașe în punctele cele mai de seamă ale regiunilor productive din Rusia europeană și Rusia asiatică. Am pomenit de canalul Ladoga pe care-l începuse Petru în penultimul an al vieții. Uitat de toți urmașii, el iu reluat de conducătorii sovietelor — din aceeași necesitate istorică în stare să creeze, precum se vede, nu numai evenimente, dar și psihologii asemănătoare, la depărtare de veacuri. Azi, flota din marea Baltică trece direct în Oceanul înghețat printr'un canal care taie lacul Ladoga și poate ajunge astfel pe calea cea mai scurtă, adică fără a mai ocoli Europa și, în caz de închidere a canalului de Suez, chiar Africa și Asia — la coastele răsăritene ale Siberiei.

Precum Petru cel Mare coloniza țărmurile Mării Negre, sovietele colonizară Siberia. Precum Petru construi șantiere navale la Voronej, ca sudul Rusiei să-și fabrice vasele în apropierea mării, sovietele colonizară vaste regiuni siberiene, unde edificară fabrici de armament, ca vasta provincie asiatică să se mențină din propriile-i avuții, industriale și demografice.

Am pomenit de gândul Țarului Petru de a deschide navigației calea Oceanului înghețat. Niciunul din urmașii Romanovi nu se mai ocupă de această „trăsnaie”; ea fu realizată de urmașul istoric al celui de-al treilea Romanov, de Soviete.

O mare de cerneală se cheltui în jurul „Testamentului lui Petru cel Mare” care deși ticluit în timpul Caterinei II — fu multă vreme socotit autentic și avu o reală înrâurire asupra mentalității și chiar activității politice rusești. Faptul că un asemenea fals grosolan fu cu puțință, n'ar dovedi mare lucru pentru Rusia, unde au putut avea loc grosolane substituiți de Țari; dar că un

asemenea document plăsmuit mult după moartea lui Petru, putu avea rezultate istorice, dovedește că acțiunea practică a Țarului, cu tot caracterul ei de oportunitate, fusese profetică pentru Rusia

În ziua când istoria se va scrie din punctul de vedere al unificării popoarelor Europei sau măcar din punctul de vedere al unificării ei politice și administrative, acțiunea lui Petru — atât de național rusească — își va pierde mult din valoare și aproape orice semnificație; se va pomeni de el ca de un meșter strungar care aduse într’o țară întinsă cât un continent și locuită de o populație agricolă, primele elemente ale unei vieți industriale și urbane, ridicând astfel dintr’o stare de semibarbarie rurală o populație — atunci — de peste cincisprezece milioane de locuitori, care se dovediră mai târziu înzestrați cu însușiri de prim rang în multe domenii.

Dar cum azi istoria merge și se scrie pe linia izolărilor naționale, Petru, ca primul revoluționar și constructor al Rusiei moderne, rămâne o figură proeminentă — și pentru multă vreme încă de-aci înainte, un izvor de istorie, împărăteasa Elisabeta¹⁵ întemeiază universitatea din Moscova, care înglobează colegiile lui Petru și le armonizează — în 1755, adică abia douăzeci de ani după moartea marelui înaintaș. Petersburgul, în care locuitorii fură aduși cu ajutorul cnutului și săbiei, devine un centru de atracție. Mulți nobili ruși încep să se întrebe cum de se putea trăi înainte aiurea decât în Petersburg. Elisabeta pune grămezi mari de aur la voia inginerilor care lucrează la perfecționarea și înfrumusețarea Capitalei, ceea ce nu mai sperie și surprinde pe nimeni. Se iau primele măsuri polițienestre pentru mărginirea dreptului de a locui în orașul lui Petru.

Caterina II, șaizeci de ani după moartea lui Petru, statornicește definitiv dominația rusă pe țărmul Mării Negre, cucerind dela Turci și Tătari gurile Donului și gurile Niprului. Spre Apus merge pe același drum al înaintașului, luând din împărțirile Poloniei Rusia Albă, Ucraina și Curlanda. Această tendință va fi înnoită în 1939 de Stalin, conducătorul Rusiei bolșevice care — spre uimirea întregii Europe atât de uitucă — se

¹⁵ Țarina Elisabeta, fiica lui Alexei.

înțelege cu Hitler, conducătorul Germaniei național socialiste, pentru a patra împărțire a Poloniei, de pe urma căreia Rusia redobândește nu numai părțile apusene ale Ucrainei, dar și țările baltice, pierdute îndată» după căderea ultimului Romanov, și la a căror stăpânire Rusia n'ar putea renunța din punct de vedere militar, iară a lăsa Petersburgul — azi Leningradul — în bătaia marinei și aviației occidentale dușmane.

Paul întâi, la sfârșitul veacului în care trăi Petru, cercetă urmele pașilor lui în Caucaz și scoborînd mai spre miazăzi, cuceri Georgia, menită a da pe Stalin, continuatorul atât de credincios — și de sigur neintenționat — al Țarului revoluționar.

La începutul veacului al XIX-lea, Alexandru întâiu dobândește Finlanda dela Suedezi, în continuare directă a luptelor lui Petru pentru lărgirea zonei libere din jurul Petersburgului. Precum se știe, Finlanda fu pierdută îndată după căderea ultimului Romanov, dar în momentul când transcriem aceste rânduri — April 1940 — Rușii, după un scurt și crâncen războiu, au ocupat punctele strategice ale Finlandei, necesare ocrotirii Leningradului.

Alexandru II suprimă, pe la mijlocul veacului al XIX-lea sclavia rurală, care nu mai era necesară pentru a ține pe muncitorul agricol legat de brazda moșierului, de vreme ce exista robia mai puțin directă dar nu mai puțin neînduplecată, a banului. Mulți țărani eliberați se întoarseră la boieri, plângând să fie reprimiți. Abia sub Nicolae II, primul ministru Stolipin împroprietări în 1906 un anumit număr de țărani, cărora le acordă și ajutoare bănești, urmând ca în trei ani să ia naștere o clasă de mici proprietari rurali. De sigur că acestei mișcări rurale rusești se datorește, prin molipsire, — începe în Moldova — revolta țărănească din România, în 1907. Dar adevărata expropriere se înfăptui abia sub Lenin, care deslănțui furia mujicilor de curând întorși de pe front, spre a putea instaura domnia bolșevică. Stahn însă, din necesități de doctrină, reintroduce munca rurală sub torma colhozurilor, a căror activitate și mentalitate depinde, prin uneltele agricole, prin semințe și prin valorificarea produselor, tot de puterea centrală. Cucerirea Constantinopolului și alungarea Turcilor din Europa

făceau parte esențială din așa-zisul „Testament al lui Petru cel Mare” — dar era oare nevoie de cucerirea Constantinopolului? Ceea ce voiau Rușii, din imperative economice care nu puteau fi înlăturate și care duse pe Petru la întâia lui victorie dela Azov, era libertatea navigației pe Marea Neagră și contactul cu marea Mediterană prin Bosfor. Dar cum marea Mediterană e și ea un lac închis, „Testamentul” ar fi putut cere și Egiptul, care deține canalul de Suez, și Spania, care posedă stânca Gibraltarului. În chip firesc, însemnătatea strâmtorilor, deci a Constantinopolului, pentru expansiunea comercială a imperiului rus, se dovedește exagerată.

În marea Neagră însă, sovietele duc aceeași politică tradițională, din motive cu totul diferite și anume de ordin militar, nu economic. Amintindu-și războiul Crimeei și de căderea Sebastopolului, dela mijlocul veacului al XIX-lea, Rușii lasă Turcilor Constantinopolul, cu condiția ca Dardanelele să fie închise flotelor de războiu; ei îngăduie azi Germaniei că ocupe o parte din Polonia, dar nu să ajungă și la Marea Neagră. Sovietele, atât de amenințate în răsărit și apus, vor să aibe măcar la nord și la miazăzi câte o iruntarie liberă. E singura originalitate a politicii Sovietelor și ea decurge din împrejurări pe care Petru cel Mare nu le cunoscuse.

În toate celelalte domenii însă, sovietele — precum văzurăm — merg pe urmele lui Petru, a cărui statue aruncă din Petersburg uriașa-i umbră până peste Moscova.

CUPRINSUL

CRONICA.....	3
E SCURTĂ FERICIREA ÎN CREMLIN!.....	5
SÂNGE PE TREPTE	12
CUM SE PLĂMĂDEȘTE O NAȚIUNE	21
PETRU FUGE ȘI SE ASCUNDE.....	35
CUCERIREA AZOVULUI	48
ELEV ȘI PROFESOR.....	56
CUCERIREA NORDULUI.....	71
BOLNAVUL DELA CORNUL DE AUR	107
NEVĂZUTUL STĂPÂN AL EUROPEI	123
ȚAR ȘI ȚAREVICI.....	130
ULTIMELE LUPTE — ULTIMELE PLANURI	154
DATELE PERMANENTE ALE POLITICII RUSEȘTI	162
CUPRINSUL.....	168

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „CUGETAREA”
P. C. GEORGESCU-DELAFRAS
BUCUREȘTI - IV
STR. POPA NAN, 21

CUGETAREA – GEORGESCU DELAFRAS

PREȚUL LEI 20